

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Карта як засіб формування просторової
компетентності школярів при вивченні
варіативного курсу «Історія Прикарпаття.
(9(11) клас»**

студентки IV курсу, групи СОІз–41
предметної спеціальності
014.03 Середня освіта (Історія)
Горблянської Юлії Романівни

Керівник:

Королько Андрій Зіновійович
кандидат історичних наук, доцент
Рецензент:

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Івано-Франківськ 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико методологічні засади використання карти на уроках та в позакласній роботі з історії	9
1.1. Сутність поняття «просторова компетентність» у структурі історичної освіти.....	9
1.2. Психолого-педагогічні умови ефективного використання картографічного матеріалу на уроках історії.....	18
РОЗДІЛ 2. Практичне використання карти у формуванні просторової компетентності школярів	24
2.1 Методика роботи з картою при вивченні різних історичних періодів.....	24
2.2. Інтерактивні та цифрові карти як інструмент розвитку просторового мислення школярів.....	39
РОЗДІЛ 3. Формування просторової компетентності учнів у процесі вивчення історії рідного краю	53
3.1. Організація роботи з картами на уроках з варіативного курсу «Історія Прикарпаття»	53
3.2 Приклади інтерактивних вправ і практичних завдань з використанням картографічного матеріалу	64
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Актуальність дипломної роботи. У зв'язку із сучасними процесами модернізації історичної освіти в Україні зростає увага до формування предметних компетентностей учнів, серед яких особливе місце посідає просторова компетентність, яка передбачає вміння орієнтуватися в історичному просторі, локалізувати події на карті та встановлювати взаємозв'язок між географічним середовищем і суспільно-історичними процесами, що є важливою умовою переходу від простого засвоєння фактів до їхнього усвідомленого аналізу.

Попри значний дидактичний потенціал картографічного матеріалу, у шкільній практиці його використання часто має переважно ілюстративний характер, що обмежує можливості розвитку в учнів просторового мислення та дослідницьких умінь. Особливо це стосується варіативних курсів, зокрема «Історії Прикарпаття», де карта може виконувати не лише функцію наочності, а й виступати інструментом аналізу історичних процесів регіону.

Використання картографічних матеріалів є особливо доцільним у старших класах, коли учні вже здатні до глибшого аналізу просторових змін та історичних закономірностей. Водночас умови цифровізації освіти сприяють упровадженню інтерактивних та цифрових карт, що розширює можливості організації навчальної діяльності та підвищує її ефективність. У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні ефективних підходів до використання картографічного матеріалу в процесі навчання історії та позакласній роботі, а також у розробці відповідних методичних прийомів, спрямованих на формування просторової компетентності учнів.

Мета дипломної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному аналізі використання карти як засобу розвитку просторової компетентності учнів під час вивчення варіативного курсу «Історія Прикарпаття».

Задля досягнення поставленої мети було реалізовано наступні завдання:

- охарактеризувати сутність поняття «просторова компетентність» у структурі історичної освіти;
- проаналізувати психолого-педагогічні умови ефективного використання картографічного матеріалу на уроках історії;
- дослідити методику роботи з картою при вивченні різних історичних періодів;
- розглянути застосування інтерактивних та цифрових карт як інструментів розвитку просторового мислення учнів;
- простежити організацію роботи з картами у межах варіативного курсу «Історія Прикарпаття»;
- розробити приклади інтерактивних вправ і практичних завдань з використанням картографічного матеріалу.

Об’єктом дипломної роботи виступає карта як засіб формування просторової компетентності учнів 9 (11) класів.

Предметом дипломної роботи є особливості застосування карт у межах вивчення курсу «Історія Прикарпаття» учнями 9 (11) класів.

Хронологічні межі роботи охоплюють період від IV–VII ст. – процес розселення східних слов’ян на теренах сучасної України та Прикарпаття – до середини 2020-х рр. – сучасного етапу розвитку регіону в період незалежної України.

Географічні межі роботи охоплюють територію Прикарпаття в межах історико-етнографічного районування та сучасних адміністративних кордонів Івано-Франківської області.

Теоретико-методологічні засади дипломної роботи. Метод узагальнення дозволив визначити основні підходи до використання картографічного матеріалу як засобу навчання. Метод систематизації використано для впорядкування видів картографічних матеріалів у межах варіативного курсу «Історія Прикарпаття» та окреслення їх значення для формування просторових умінь школярів. Метод порівняльного аналізу дав змогу зіставити ефективність традиційних та інтерактивних форм роботи з картою під час вивчення історії.

Історико-типологічний метод дозволив класифікувати картографічні матеріали за їх змістом та навчальним призначенням (історичні карти, контурні карти, тематичні картосхеми, цифрові карти). Історико-порівняльний метод надав змогу визначити особливості формування просторової компетентності учнів у процесі вивчення різних історичних періодів на основі картографічного матеріалу.

Використано методи спостереження, аналізу та синтезу, систематизації та класифікації, а також кількісний і описовий методи, за допомогою яких охарактеризовано актуальність використання картографічного матеріалу як засобу формування просторової компетентності учнів під час вивчення варіативного курсу «Історія Прикарпаття» у 9(11) класах.

Крім того, у роботі застосовано комплекс спеціально-історичних методів дослідження, серед яких принципи всебічності та історизму. Принцип всебічності передбачає врахування не лише навчальних знань, що формуються в учнів у процесі роботи з картографічним матеріалом, але й розвиток умінь аналізувати історичні карти, встановлювати просторові зв'язки та інтерпретувати історичні процеси. Принцип історизму реалізовано крізь застосування карт у контексті різних історичних періодів розвитку Прикарпаття та їхніх особливостей.

Стан наукової розробки. Важливу основу дослідження становлять нормативні документи у сфері освіти. У Державному стандарті базової середньої освіти [1] та Концепції Нової української школи [2] визначено компетентнісний підхід як один із провідних напрямів сучасної освіти. Документи наголошують на необхідності розвитку в учнів умінь працювати з інформацією, аналізувати історичні події у часовому й просторовому вимірах, використовувати цифрові технології та візуальні засоби навчання. Концепція розвитку педагогічної освіти також акцентує увагу на необхідності підготовки вчителя до використання сучасних цифрових ресурсів і методик навчання [3].

Слід виокремити програму варіативного курсу «Історія Прикарпаття», укладену В. Островським [4]. У ній окреслено тематичні напрями вивчення

історії краю та визначено можливості використання регіонального матеріалу для формування історичних і просторових уявлень учнів.

Теоретичні аспекти формування просторової компетентності висвітлено у працях Д. Десятова [10], Л. Задорожної [11], С. Моцака [15], О. Пометун [21], О. Третьякової [27; 28] та інших дослідників. Автори розглядають просторову компетентність як важливий складник історичної освіти, що передбачає вміння орієнтуватися в історичному просторі, працювати з картами, встановлювати зв'язки між історичними подіями та територією їх перебігу. У працях підкреслюється роль історичної карти як засобу розвитку історичного мислення та формування картографічних умінь учнів.

Питання використання інтерактивних і цифрових карт у навчальному процесі досліджують П. Будзінський [6], М. Карабінюк [12], Д. Лобода [13], В. Остроух [19], І. Рудянин [24] та інші науковці. В їхніх працях аналізуються можливості застосування цифрової картографії, ГІС-технологій, інтерактивних платформ і сервісів у процесі навчання історії та географії. Дослідники зазначають, що використання цифрових карт підвищує наочність навчання, сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів і розвитку навичок аналізу історичної інформації.

Проблеми компетентнісного підходу у навчанні історії розкрито у працях О. Пишко [20], О. Цапук [29], Ю. Малієнко [36], О. Пометун [41] та інших авторів. У дослідженнях наголошується на важливості використання інтерактивних методів навчання, проєктної діяльності, роботи з візуальними джерелами та цифровими ресурсами.

Важливе місце серед джерел посідають підручники та навчально-методичні посібники з історії й методики її викладання, зокрема авторства В. Власова [31], О. Пометун [40; 41], Г. Н. Сорочинської [42], Г. Хлібовської [43; 44], І. Щупака [45; 46], у даних підручниках містяться методичні рекомендації щодо роботи з історичними картами, розвитку предметних компетентностей і формування просторових уявлень учнів.

Практичний аспект теми представлений методичними розробками уроків з курсу «Історія Прикарпаття», створеними О. Гавкалюк, [51], Л. Дмитерко, [55; 56; 57], О. Когут, [63; 64], Р. Молнар, [65; 66; 67], О. Олексюк, [68; 69], Рибчинською Н., [73; 74], С. Рильчук, [75; 76; 77], О. Романів, [78; 79], О. Тимків [81; 82; 83] та іншими педагогами. У цих матеріалах активно використовуються історичні карти, презентації, ілюстративний матеріал та інтерактивні методи роботи, що сприяють формуванню просторової компетентності учнів під час вивчення історії рідного краю.

Суттєве значення для сучасного навчального процесу мають цифрові веб-платформи й онлайн-архіви історичних карт. Такі ресурси, як David Rumsey Map Collection [94], GISFile [98], Google Earth [99], Historypin, Europeana [101], Old Maps of Ukraine [104], StoryMap [106], та інші, забезпечують доступ до історичних карт, цифрових архівів, інтерактивних матеріалів і супутникових зображень. Їх використання розширює можливості візуалізації історичних процесів та організації дослідницької діяльності учнів.

Додатковими засобами візуалізації історичного матеріалу є відеоматеріали, присвячені історії Прикарпаття, Давнього Галича та змінам політичної карти Європи в різні історичні періоди. Використання таких ресурсів сприяє кращому сприйняттю історичного простору та активізації пізнавального інтересу учнів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробці комплексу інтерактивних вправ і практичних завдань, адаптованих до змісту програми варіативного курсу «Історія Прикарпаття» для учнів 9(11) класів. У роботі запропоновано поєднання традиційних картографічних джерел із сучасними цифровими інструментами, що забезпечує активізацію просторового мислення та підвищення пізнавальної активності школярів.

Зокрема, розроблено завдання, спрямовані на аналіз історичних карт різних періодів, створення контурних карт і тематичних картосхем, порівняння змін адміністративно-територіального устрою Прикарпаття, а також виконання мініпроектів із використанням цифрових картографічних ресурсів. Це дозволяє

учням не лише відтворювати фактичний матеріал, а й інтерпретувати історичні процеси у просторовому вимірі.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання розробленого комплексу інтерактивних вправ і практичних завдань з картографічним матеріалом у закладах загальної середньої освіти під час вивчення варіативного курсу «Історія Прикарпаття» в 9(11) класах. Запропоновані матеріали можуть бути застосовані вчителями історії для організації як урочної, так і позаурочної роботи, спрямованої на формування просторової компетентності учнів.

Крім того, напрацювання можуть бути використані під час підготовки навчально-методичних матеріалів, проведення практичних і семінарських занять, а також у процесі розробки індивідуальних та групових проєктів учнів. Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями історії як у межах шкільних курсів так і з інтеграцією інших шкільних курсів.

Структура роботи дипломної роботи складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (109 найменувань) і 27 додатків і 50 підодатків. Основний обсяг дипломної роботи становить 79 сторінок, загальний 165 сторінок.

РОЗДІЛ 1

Теоретико методологічні засади використання карти на уроках та в позакласній роботі з історії

1.1. Сутність поняття «просторова компетентність» у структурі історичної освіти

У сучасних наукових дискусіях щодо компетентнісного підходу в освіті просторову компетентність розглядають як ключовий компонент загальної навчальної компетентності, яка забезпечує здатність ефективно сприймати, осмислювати та використовувати просторові аспекти історичного знання. У контексті історичної освіти просторовість виступає не додатковою характеристикою навичок або знань, а невід’ємною складовою, яка формує здатність учнів і студентів розуміти історичні явища в їх географічному, політичному, соціальному та культурному вимірах. Просторова компетентність охоплює як сукупність знань про просторові характеристики історичних подій і процесів, так і здатність застосовувати ці знання для аналізу, інтерпретації та прогнозування історичних тенденцій. Вона формує фундамент для розуміння багатовимірних зв’язків між людьми, територіями, ресурсами та владними структурами в різні історичні епохи [36, с. 27].

Сутнісно, просторову компетентність можна визначити як інтегративну якість історичної свідомості, яка полягає в усвідомленні просторової організації людської діяльності в часі та просторі, здатності оперувати просторовими концептами, моделями та джерелами інформації для пояснення історичних процесів і явищ [14, с. 211–212].

Концептуально просторову компетентність можна розглядати як інтегративний компонент змісту історичної освіти, який поєднує знання, навички та ціннісні орієнтації. З одного боку, це знання про просторові аспекти історичної дійсності: географічні поняття, територіальні структури, регіональні відмінності, історико-географічні взаємозв’язки, просторові закономірності розвитку суспільства та держави. З іншого боку, це навички, що дозволяють ці

знання застосовувати: читання і тлумачення карт, аналіз геоінформаційних даних, побудова просторових моделей, порівняння історичних і сучасних картографічних джерел, інтеграція картографічних матеріалів із текстовими та мультимедійними даними, а також формування власних картографічних проєктів [10, с. 84–85].

Особливо важливою є складова ціннісних орієнтацій, яка формує відповідальне ставлення до простору як умови життя людських спільнот, усвідомлення культурної спадщини, територіальної ідентичності, взаємозв'язку історичних подій із сучасним станом регіону та здатності до міжпросторової взаємодії. Просторова компетентність, таким чином, не обмежується лише інструментальними вміннями роботи з картами, а включає критичне мислення, аналітичні та дослідницькі навички, які дозволяють школярам оцінювати історичні процеси в їхньому територіальному вимірі та робити висновки про соціальні, економічні й культурні наслідки тих чи інших трансформацій [10, с. 84–85].

Просторова компетентність у сучасній історичній освіті посідає важливе місце серед ключових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Її формування безпосередньо пов'язане з розвитком геопросторового мислення, орієнтації учнів у соціально-історичному просторі, вмінням аналізувати історичні події у взаємозв'язку з географічними, політичними та культурними чинниками. Значна частина результатів навчання галузі громадянської та історичної освіти спрямована саме на формування здатності працювати з історичним простором, картографічними матеріалами та просторовими моделями [1].

Важливе місце у структурі просторової компетентності займає вміння локалізувати історичні події в просторі та часі. Державний стандарт передбачає формування здатності визначати локальний, регіональний, національний і глобальний виміри історичних процесів, простежувати змінність державних кордонів, топонімів, етнонімів та історико-географічних назв. Це дозволяє

учням краще розуміти динаміку історичного розвитку та формує цілісне бачення історичного простору [1].

Окрему роль у формуванні просторової компетентності відіграє розвиток умінь аналізувати колонізаційні, міграційні та культурні процеси. Учні повинні визначати причини та наслідки переселень народів, аналізувати напрямки міграцій, пояснювати вплив просторових чинників на формування держав, цивілізацій та культурних регіонів. Це сприяє розвитку історичного мислення та здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між територіальними змінами й суспільним розвитком [1].

Формування просторової компетентності також тісно пов'язане з розвитком системного мислення та навичок роботи з різними джерелами інформації. Учні мають навчитися аналізувати історичні карти, візуальні та текстові джерела, зіставляти інформацію з різних матеріалів, оцінювати її достовірність та використовувати для пояснення історичних процесів. Важливим результатом є здатність перетворювати картографічну інформацію у текстову форму та навпаки, що сприяє розвитку аналітичних і дослідницьких умінь [1].

У такому розумінні просторову компетентність важко відокремити від загальної предметної компетентності з історії: вона є її невід'ємною частиною, що збагачує предметні результати навчання, сприяє формуванню комплексного та цілісного бачення історичних процесів і розвитку ключових умінь сучасного громадянина. Крім того, її формування пов'язане з міжпредметними зв'язками, зокрема з географією, культурологією та інформатикою, що дозволяє створювати навчальні ситуації високого когнітивного рівня, розвивати самостійність учнів і здатність застосовувати знання в нових контекстах [14, с. 212].

Одним із ключових напрямів формування в учнів просторової компетентності є розвиток умінь використовувати карту як джерело історичної інформації. Державний стандарт передбачає, що учні повинні вміти виокремлювати основні елементи карти, співвідносити картографічну

інформацію з іншими джерелами, зіставляти карти різних історичних періодів та визначати зміни, які відбувалися у просторі впродовж історичного розвитку. Важливим результатом навчання є також здатність описувати історичні події за картою, позначати на ній історичні об'єкти, маршрути, територіальні зміни та визначати просторові межі історичних процесів [1].

Складовою просторової компетентності виступає здатність встановлювати взаємозв'язок між історичним і географічним просторами. Учні мають навчитися визначати вплив природно-географічного середовища на розвиток суспільства, господарства, культури та політичних процесів. Особлива увага приділяється формуванню вміння аналізувати залежність способу життя людей від кліматичних умов, доступу до природних ресурсів, географічного розташування територій. Такі результати навчання сприяють усвідомленню того, що історичні події та процеси відбуваються у конкретному просторовому середовищі та значною мірою залежать від нього [1].

Як зазначає О. В. Третьякова, просторова компетентність дозволяє не лише розмістити подію на карті, а й осмислити, як просторові фактори впливали на розвиток суспільства, межували держави, встановлювалися торгівельні шляхи, виникали конфлікти та альянси [27, с. 4–5].

У процесі опанування історії формування просторових знань і картографічних умінь має специфічне спрямування, відмінне від географії. Його основна мета полягає не стільки у вивченні простору як такого, скільки в поясненні впливу географічного положення та природного середовища на перебіг історичних подій і процесів. Відтак під час аналізу історичного явища чи події важливо, по-перше, визначити його просторову локалізацію; по-друге, охарактеризувати природно-географічні умови його розвитку; по-третє, виявити природні та географічні чинники, які могли вплинути на особливості перебігу історичного процесу [11, с. 28].

Загалом, картографічні вміння умовно поділяють на три взаємопов'язані групи. Картоописові вміння пов'язані з отриманням інформації з карти: використання легенди, знаходження та визначення географічних об'єктів,

встановлення їхнього розташування, опис природних і просторових характеристик територій. Вони дають змогу «зчитувати» історичний зміст карти через її умовні позначення [11, с. 28].

Картометричні вміння передбачають добування кількісної інформації з картографічного матеріалу. Вони дозволяють визначати відстані, масштаби, площі та інші числові показники, що допомагають глибше пояснювати перебіг і поширення історичних явищ [11, с. 28].

Картоаналітичні вміння ґрунтуються на аналітичних розумових діях і передбачають інтерпретацію картографічної інформації. Їх використання дає змогу пояснювати історичні процеси через взаємодію з географічним середовищем, встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки між просторовими умовами та розвитком подій [11, с. 28].

У розвитку історичної освіти просторовість набуває особливої значущості в умовах глобалізації та інформаційного суспільства, де зростає потреба в критичному мисленні, здатності аналізувати великі обсяги даних і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в комплексних системах. О. Пометун і Н. Гупан зазначають, що просторова компетентність виступає інструментом, що дозволяє учням не лише знати факти, але й розуміти, як ці факти взаємопов'язані через просторові закономірності [21, с. 132, 137].

Значення просторової компетентності в історичній освіті підсилюється тим, що вона тісно пов'язана з розвитком інших ключових компетентностей: інформаційної, критичного мислення, комунікативної та соціальної. Просторова компетентність сприяє формуванню здатності працювати з картографічними джерелами, схемами, графіками, геоінформаційними системами (ГІС) та іншими мультимедійними продуктами [37, с. 164].

Використання цих засобів не лише розширює навчальну ситуацію, а й розвиває адаптивність учнів до сучасних вимог цифрового суспільства. Зокрема, інтеграція ГІС у навчальний процес з історії дозволяє здійснювати просторовий аналіз історичних подій, реконструювати маршрути переселення

народів, досліджувати динаміку зміни кордонів держав та просторові аспекти урбанізації [27, с. 4].

Важливо також усвідомити, що формування просторової компетентності не зводиться лише до вивчення географічних умов або використання карт. Воно передбачає розвиток просторового мислення, здатності моделювати історичні процеси в уявному просторі, уявляти альтернативні сценарії розвитку подій залежно від зміни просторових параметрів. Такий підхід дозволяє долати поверхове запам'ятовування фактів і спрямовує навчальний процес на глибоке осмислення причинно-наслідкових зв'язків історії [27, с. 4].

У психологічному та педагогічному вимірах формування просторової компетентності пов'язане з розвитком когнітивних процесів, зокрема візуально-просторової уяви, уваги до просторових деталей, здатності зіставляти об'єкти й процеси в різних масштабах. Ці когнітивні здібності розвиваються через активні навчальні дії: роботу з картами різних типів (топографічними, політичними, тематичними), створення власних просторових моделей, участь у рольових і проблемних ситуаціях, що потребують просторового аналізу [25, с. 183].

У методичному аспекті забезпечення просторової компетентності особливою важливістю відзначається інтеграція історичного навчального матеріалу з сучасними педагогічними технологіями та засобами навчання. Це передбачає не лише традиційне використання друкованих карт, атласів та схем, а й активне впровадження цифрових інструментів, інтерактивних платформ, програмного забезпечення для візуалізації просторових даних, цифрові колекції історичних карт. Використання цих ресурсів дозволяє організовувати практичні, проблемно-пошукові та дослідницькі завдання, у межах яких учні не лише локалізують історичні події в просторі, а й аналізують їхню динаміку, причинно-наслідкові зв'язки, взаємозв'язки з географічним та соціокультурним контекстом [50; 52].

Ефективна педагогічна стратегія передбачає поєднання різних методів навчання: проблемно-пошукових, проєктних, групових і командних, що

стимулюють активну пізнавальну діяльність, розвиток критичного мислення та вміння працювати з різними джерелами інформації. Зокрема, проєктна діяльність може включати створення тематичних або реконструктивних карт, інтеграцію картографічних матеріалів із текстовими й мультимедійними джерелами, розробку цифрових презентацій та картографічних маршрутів, що забезпечує цілісне розуміння історичного процесу в його територіальному вимірі [32, с. 173–175].

Такий підхід не лише поглиблює знання з історії, а й формує практичні та аналітичні навички, цінні для подальшої професійної діяльності у сферах, де просторові знання мають ключове значення – географія, урбаністика, економіка, культурологія, екологія, архівна справа та музейна діяльність. Крім того, інтеграція картографічного матеріалу та сучасних цифрових технологій сприяє розвитку інформаційної та медіаграмотності, умінню проводити комплексний аналіз даних, систематизувати інформацію та робити обґрунтовані висновки, що є важливими компетенціями XXI ст. [84, с. 8–12].

Оцінювання просторової компетентності є окремим навчально-методичним викликом, оскільки традиційні форми контролю знань, такі як тести або усні відповіді, часто не дозволяють повною мірою виявити рівень сформованості просторового мислення та здатність учнів застосовувати просторові знання у складних історичних контекстах. У цьому сенсі доцільним є використання завдань відкритого типу, проєктних робіт, портфоліо, інтерактивних карт та інших практичних завдань, де учні демонструють власні способи просторового осмислення історичних явищ. Наприклад, створення інтерактивної карти певного історичного періоду з анотаціями, поясненнями та власними висновками може надати більш точне уявлення про рівень просторової компетентності школярів, ніж стандартне тестове завдання. Такі форми оцінювання дозволяють не лише фіксувати результати навчання, а й стимулюють розвиток метапізнавальної рефлексії – здатності учнів усвідомлювати власні знання та навички, визначати прогалини у навчанні та шукати шляхи їх подолання [84, с. 8–12].

Даний підхід до оцінювання відповідає концептуальним засадам реформування середньої освіти в Україні, закладеним у концепції «Нової української школи», яка передбачає орієнтацію на розвиток компетентностей учнів, активізацію їхньої пізнавальної діяльності та інтеграцію практичних і дослідницьких методів у навчальний процес [2]. Також він узгоджується з положеннями Концепції розвитку педагогічної освіти, затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776, де наголошується на необхідності формування у педагогів умінь організовувати навчальну діяльність, що сприяє розвитку критичного мислення, рефлексії та здатності учнів застосовувати знання в різних контекстах [3].

Упровадження альтернативних методів оцінювання просторової компетентності школярів у курсі «Історія Прикарпаття» дозволяє забезпечити не лише об'єктивну картину навчальних досягнень, а й підвищує якість історичної освіти, формує в учнів здатність до самостійного аналізу, систематизації інформації та застосування знань у практичній діяльності [4].

Особливої уваги в контексті формування просторової компетентності заслуговує позакласна робота з учнями, яка відкриває широкі можливості для її практичного застосування та поглиблення. На відміну від урочної діяльності, позакласні форми навчання характеризуються більшою гнучкістю, варіативністю та орієнтацією на дослідницьку й творчу активність учнів, що створює сприятливі умови для розвитку просторового мислення учнів особливо в 7–9 класах [22, с. 87].

Позакласна діяльність з історії тісно пов'язана з формуванням просторової компетентності учнів, оскільки передбачає активну роботу з історичним простором. У процесі виконання проєктів, участі в конференціях чи підготовки доповідей школярі звертаються до карт, схем, маршрутів, що допомагає їм краще уявити територіальні межі подій і зрозуміти їхній просторовий контекст. Наприклад, учні можуть визначати місця діяльності історичних постатей, позначати на карті регіони, пов'язані з певними подіями,

або простежувати зміни кордонів держав у різні історичні періоди. Це сприяє формуванню вміння орієнтуватися в історичному просторі [17, с. 60–61].

Важливу роль відіграють також дебати та рольові ігри, в яких учні аналізують події з урахуванням географічних чинників. Розгляд причин і наслідків історичних явищ часто потребує врахування розташування держав, природних умов, ресурсів, що безпосередньо пов'язано з просторовим мисленням [17, с. 60–61].

Крім того, використання сучасних інформаційних технологій у позакласній діяльності, зокрема електронних карт і презентацій, сприяє візуалізації історичних подій. Це допомагає учням краще засвоювати матеріал і встановлювати зв'язки між подіями та територіями, на яких вони відбувалися [17, с. 60].

Зокрема, ефективними є такі форми позакласної роботи, як історико-краєзнавчі гуртки, тематичні екскурсії, польові дослідження, проєктна діяльність, участь у конкурсах і олімпіадах, створення шкільних історичних мап та інтерактивних маршрутів. У межах таких заходів учні мають можливість безпосередньо співвідносити історичні події з реальним простором, аналізувати локальні історико-географічні особливості, досліджувати зміни територій і середовищ у динаміці часу. Це сприяє формуванню більш глибокого та особистісно значущого розуміння історичних процесів [22, с. 87].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що просторову компетентність у структурі історичної освіти слід розглядати як фундаментальний компонент, що забезпечує глибоке розуміння історичної дійсності через призму просторових вимірів. Вона інтегрує знання, навички та цінності, які дозволяють учням не лише орієнтуватися в історичних фактах, а й критично аналізувати їх у просторі, моделювати історичні ситуації, приймати обґрунтовані рішення на основі просторового аналізу. Її формування є важливою умовою компетентнісного навчання, яке відповідає вимогам сучасного суспільства, сприяє розвитку творчого, критичного мислення та життєвої готовності особистості.

1.2. Психолого-педагогічні умови ефективного використання картографічного матеріалу на уроках історії

У сучасній історичній освіті картографічний матеріал виступає одним із найважливіших засобів візуалізації змісту навчального предмета, що сприяє розвитку просторового мислення, картографічної грамотності та глибшому розумінню хронологічних і географічних зв'язків історичних явищ. Ефективне використання картографічних джерел на уроках історії залежить не лише від наявності самих карт, але й від реалізації комплексних психолого-педагогічних умов, що забезпечують активну, свідому й предметно орієнтовану діяльність учнів. У межах психолого-педагогічної науки під умовами ефективності розуміють такі фактори навчального середовища й організації педагогічного процесу, що створюють сприятливі передумови для досягнення цілей уроку, формування змістових компетентностей та розвитку пізнавальних процесів учнів [6, с. 100–101].

Початковою психолого-педагогічною умовою ефективного використання картографічного матеріалу є створення міцної мотиваційної основи діяльності учнів. Мотивація до навчальної діяльності визначає, наскільки учень активно залучений у процес аналізу, інтерпретації та застосування карт у контексті історичного знання, а також наскільки ефективно формуються просторові компетентності. Дослідження у сфері освітньої психології свідчать, що використання наочних джерел, зокрема карт, атласів та цифрових геоінформаційних ресурсів, суттєво підвищує інтерес до навчання, стимулює пізнавальну активність, розвиває критичне мислення та сприяє емоційному залученню учнів у навчальний процес [10, с. 87].

Мотивація має дві взаємопов'язані компоненти: внутрішню – пізнавальний інтерес, бажання самостійно розв'язувати пізнавальні задачі, досліджувати історичні явища в просторі; зовнішню – усвідомлення відповідальності за виконання навчальних завдань, включно з оцінною перспективою та очікуваним результатом. Для забезпечення обох аспектів

мотивації педагог повинен формувати такі умови, які стимулюють ініціативність і активність учнів, одночасно забезпечуючи позитивний емоційний досвід і відчуття успіху під час роботи з картами [47; 33, с. 49–50].

Крім того, мотиваційна підтримка передбачає надання зворотного зв'язку, оцінювання прогресу та створення ситуацій, коли учень відчуває власний внесок у спільний результат класної роботи. Підхід, орієнтований на ситуацію успіху, сприяє розвитку не лише просторової компетентності, а й метапізнавальних умінь – здатності учнів аналізувати власні дії, оцінювати досягнуті результати, визначати труднощі та шляхи їх подолання. У контексті компетентнісної парадигми освіти та концепції «Нової української школи» створення мотиваційного середовища під час роботи з картографічними матеріалами стає ключовим фактором формування активного, самостійного та відповідального учня, здатного застосовувати знання в нових просторових і історичних ситуацій [2; 33, с. 19].

Наступною важливою умовою є системне врахування вікових та психологічних особливостей учнів, що визначає ефективність роботи з картографічним матеріалом. Карта, як символічне та абстрактне відображення простору й часу, потребує від учнів певного рівня когнітивного розвитку для правильного сприйняття й інтерпретації. Для молодших школярів доцільним є використання конкретних і наочних візуальних орієнтирів, чітких умовних знаків, спрощених схем та поступове введення картографічних символів, що дозволяє формувати базові уявлення про просторові взаємозв'язки та основи орієнтування [10, с. 87].

Для учнів старших класів характерним є високий рівень розвитку абстрактного мислення, здатності до узагальнень, системного аналізу та побудови причинно-наслідкових зв'язків. Це відкриває можливості для застосування комплексних картографічних моделей, багат шарових карт і інтерактивних цифрових ресурсів, що поєднують історичні та сучасні дані. Завдання для старшокласників можуть включати порівняння різних джерел, оцінку трансформацій територій у різні історичні періоди, просторово-часовий

аналіз соціальних, економічних і політичних процесів. Такі завдання сприяють формуванню навичок критичного мислення, просторової локалізації подій, узагальнення інформації та побудови власних висновків на основі інтеграції картографічних і текстових даних [14, с. 211–212].

Педагогічна діяльність у цьому контексті має бути спрямована на поетапне формування розуміння картографічних символів, легенди карти, масштабів, орієнтування в просторі та часі, а також на поступове ускладнення завдань, що потребують синтезу історичних фактів із картографічним контекстом. Важливим є використання різних типів карт – історичних, політичних, економічних, етнографічних, конфесійних – а також інтеграція цифрових ресурсів, що дозволяють накладати історичні дані на сучасні карти, будувати просторові моделі та здійснювати порівняльний аналіз [26, с. 4–5].

Водночас необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів: темп засвоєння матеріалу, рівень самостійності, здатність до критичного осмислення інформації та мотиваційні чинники. Це передбачає диференційований підхід у підборі завдань і форм організації навчальної діяльності – від фронтальної роботи до групових проєктів й індивідуальних завдань, що стимулюють автономність і відповідальність за результати. Такий підхід забезпечує поступове формування у старшокласників високого рівня просторової компетентності, здатності до комплексного аналізу історичних подій у територіальному та часовому вимірах і створює міцну основу для подальшого навчання та професійної підготовки у сферах, де просторові знання мають практичне та аналітичне значення, зокрема у географії, урбаністиці, історичному краєзнавстві та соціальних науках [14, с. 211–212; 54].

Важливим психолого-педагогічним елементом є розвиток картографічних умінь і навичок як частини історичної компетентності. Освітній стандарт визначає, що учні повинні навчитися виділяти основні елементи карти й пояснювати їхнє значення, зіставляти картографічну інформацію з іншими джерелами інформації, співвідносити об'єкти на карті зі сторонами світу та розрізняти сталі й змінні об'єкти картографії. Наслідком формування таких

умінь є здатність використовувати карту як джерело інформації про територіальні зміни, динаміку подій і процесів у історичному контексті. Навчальна діяльність у цьому випадку стає не репродуктивною, а проблемно-пошуковою, сприяючи розвитку критичного мислення і здатності до аналізу причинно-наслідкових зв'язків історичного розвитку [1; 28, с. 18].

Психолого-педагогічну умову ефективного використання картографічного матеріалу також становить високий рівень професійної компетентності вчителя, який передбачає не лише знання змісту курсу, а й уміння інтегрувати картографічні ресурси у навчальний процес з урахуванням вікових і пізнавальних особливостей учнів. Компетентний педагог здатний організувати діяльність школярів так, щоб карти використовувалися не як пасивний ілюстративний матеріал, а як інструмент активного пізнання та розвитку просторового мислення. Це включає постановку проблемних питань, формулювання завдань, які потребують аналізу, порівняння та синтезу інформації з карт і текстових джерел, а також організацію дискусій на основі просторових даних, що стимулює критичне мислення та аргументоване обґрунтування позицій учнів [41, с. 50].

Важливим аспектом є володіння педагогом методикою інтеграції карт у різні етапи уроку – від актуалізації опорних знань до самостійної або проєктної діяльності школярів. Використання інтерактивних методів навчання, групових і командних завдань, проблемно-пошукових та проєктних технологій дозволяє максимально залучити пізнавальну активність учнів, формує навички співпраці, комунікації, управління інформацією та відповідальності за результат колективної роботи. У такому контексті педагог виступає не лише джерелом знань, а модератором і організатором навчального процесу, який створює ситуації успіху, підтримує мотивацію та стимулює розвиток метапізнавальних умінь, що є критично важливими для формування високого рівня просторової компетентності та історичної грамотності школярів [20].

Психолого-педагогічні умови передбачають також організацію навчальної ситуації, що враховує диференціацію та індивідуалізацію навчання.

Це означає планування завдань різного ступеня складності залежно від рівня підготовки учнів, надання можливостей для самостійного вибору завдань, формувальних зворотних зв'язків та рефлексії учнів щодо власних освітніх досягнень. Такий підхід забезпечує оптимальний баланс між викликом і підтримкою, що сприяє стабільному росту навчальних досягнень та розвитку саморегуляції в навчальній діяльності. Освітня практика показує, що диференційовані завдання з картографії дозволяють сформувати у старшокласників глибше розуміння складних історичних процесів, порівнювати різні історичні періоди у просторі, а також розвивати здатність узагальнювати інформацію та робити обґрунтовані висновки [72].

Особливо важливою виявляється інтеграція картографічних матеріалів із сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ), що відкриває нові перспективи для розвитку просторової компетентності школярів. Використання цифрових карт, інтерактивних картографічних додатків, геоінформаційних систем і платформ, що дозволяє не лише відтворювати просторову інформацію, а й активно моделювати історичні процеси, порівнювати минуле і сучасність, аналізувати зміни територій та населення у часовому вимірі. Такий підхід забезпечує глибоке та наочне сприйняття навчального матеріалу, стимулює розвиток просторового мислення, логічних і аналітичних навичок, а також формує вміння працювати з великими обсягами інформації, об'єднувати її в системи та робити аргументовані висновки [13, с. 231].

З педагогічної думки, інтеграція картографії та ІКТ дозволяє реалізувати діяльнісний підхід у навчанні, коли учні не є пасивними споживачами знань, а стають активними дослідниками. Вони самостійно створюють маршрути історичних подій, наносять об'єкти на інтерактивні карти, порівнюють джерела, аналізують суперечливі історичні факти та презентують результати своїх досліджень. Крім того, цифрові картографічні ресурси сприяють індивідуалізації навчання, дозволяючи кожному учню працювати у власному

темпи, обирати рівень складності завдань і способи представлення результатів [16, с. 28].

Психолого-педагогічне використання ІКТ у поєднанні з картами забезпечує активізацію візуального сприйняття, стимулює когнітивну діяльність і сприяє розвитку критичного мислення. Учні набувають навичок інформаційної грамотності, здатності аналізувати, систематизувати та інтерпретувати дані, що є невід'ємною складовою компетентності сучасного громадянина. Крім того, інтерактивні та цифрові картографічні засоби створюють умови для розвитку креативності, командної роботи та комунікативних навичок, оскільки виконання завдань часто передбачає групові проєкти, презентації та обговорення результатів. Таким чином, інтеграція картографічних матеріалів з ІКТ не лише підвищує ефективність навчання, а й формує в учнів комплексну просторову компетентність, що відповідає сучасним стандартам Нової української школи та концепції компетентісно орієнтованої освіти [13, с. 230–231].

Узагальнюючи, можна констатувати, що ефективне використання картографічного матеріалу на уроках історії становить комплексну психолого-педагогічну проблему, вирішення якої пов'язане з мотиваційним стимулюванням учнів, врахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, розвитком картографічних умінь, компетентністю вчителя та організацією діяльності, що забезпечує диференціацію, активне залучення й застосування сучасних технологій. Такий підхід сприяє формуванню у школярів не лише предметних знань, а й ключових компетентностей, необхідних для успішної соціальної та професійної діяльності у XXI ст.

РОЗДІЛ 2

Практичне використання карти у формуванні просторової компетентності школярів

2.1 Методика роботи з картою при вивченні різних історичних періодів

Опанування історії потребує врахування не лише хронологічних, а й просторових характеристик, адже кожна подія відбувається в конкретному географічному середовищі. У зв'язку з цим історична карта є важливим навчальним інструментом, який допомагає учням формувати просторові уявлення, розвивати історичне мислення та краще розуміти взаємозв'язок подій із територіальними умовами їх перебігу.

У сучасній системі шкільної освіти, відповідно до вимог Державного стандарту, робота з історичною картою посідає важливе місце як складова формування предметних компетентностей учнів. Вона сприяє розвитку просторового мислення, картографічних умінь і здатності усвідомлювати взаємозв'язок історичних подій із географічними умовами їх перебігу. Історична карта використовується не лише як допоміжний ілюстративний матеріал, а як повноцінне джерело навчальної інформації, що дає можливість учням визначати місце подій, простежувати зміни територій у різні історичні періоди, а також аналізувати причини та наслідки історичних явищ у просторі [1].

Методика роботи з історичною картою передбачає поетапне формування в учнів картографічних умінь відповідно до їх вікових особливостей. Починати таку роботу доцільно вже у 5 класі, коли учні лише ознайомлюються з історичною картою. На цьому етапі основна увага приділяється формуванню базових картографічних навичок: розумінню умовних позначень, умінню знаходити й показувати на карті місця історичних подій, а також встановлювати найпростіші зв'язки між зображеними об'єктами [1; 28, с. 18].

Початковий етап методичної роботи з картами передбачає ознайомлення учнів із сутністю картографічних джерел, їхнім змістом і умовними знаками. Це

необхідно для того, щоб учні могли інтерпретувати інформацію, закладену в картографічному зображенні. Педагогічна діяльність на цьому рівні повинна бути спрямована на формування в учнів уявлення про функціональність карти як засобу відображення простору й часу, зокрема розуміння легенди карти, масштабів, умовних позначень, напрямів. Володіння цими елементами є передумовою подальшої роботи з картографічними матеріалами, оскільки без розуміння базових структур карти учень не може продуктивно опрацьовувати картографічну інформацію [70, с. 50–51].

Важливою складовою цього підходу є система навчальних завдань, спрямованих на розвиток у школярів просторового мислення. Йдеться про вправи, пов'язані з визначенням місця історичних подій, пошуком і називанням історико-географічних об'єктів, а також встановленням їхнього взаємного розташування. Окреме значення мають завдання аналітичного спрямування, які передбачають опрацювання інформації з карти, її впорядкування та використання для пояснення причинно-наслідкових зв'язків історичних явищ і процесів [28, с. 19].

На наступному етапі учні навчаються використовувати карту як джерело знань: описувати території, визначати географічне положення держав, аналізувати зміни кордонів, напрямки пересування військ і народів. Особлива увага приділяється встановленню причинно-наслідкових зв'язків між географічними умовами та історичним розвитком [71].

Ефективна робота з картою передбачає використання різних її видів: настінних карт, атласів, карт у підручнику, контурних карт, а також сучасних електронних ресурсів. Особливу роль відіграють практичні завдання: заповнення контурних карт, порівняння карт різних періодів, виконання проблемних і дослідницьких завдань [71.].

Залежно від історичного періоду методика роботи з картою має свої особливості. Під час вивчення стародавньої історії основна увага зосереджується на розселенні народів, природних умовах та виникненні перших держав. У процесі вивчення середньовіччя акцент робиться на

формуванні держав, змінах кордонів і військових походах. При вивченні нової та новітньої історії важливим є аналіз політичних процесів, міжнародних відносин, воєн і геополітичних змін [71.].

Слід зазначити, ефективна методика роботи з картами передбачає організацію навчальної діяльності учнів у формах, що стимулюють активне пізнання, дослідницьку діяльність і критичне мислення. Важливо, щоб учні не лише відтворювали інформацію, а й здійснювали аналітичні операції: порівнювали карти різних періодів, співвідносили їх із текстовими джерелами, визначали причинно-наслідкові зв'язки, аналізували трансформації територій під впливом політичних, економічних і соціальних чинників. Доцільним є також залучення їх до створення власних картографічних продуктів (контурних схем, ментальних карт, цифрових мап), що сприяє переходу від репродуктивного до продуктивного рівня засвоєння знань [21, с. 135–136; 11, с. 28].

Робота з історичною картою поєднує різні форми навчальної діяльності та допомагає учням не лише запам'ятовувати історичні факти, а й аналізувати їх у просторовому вимірі. Поряд із традиційними настінними картами, атласами й контурними схемами вчителі дедалі частіше використовують інтерактивні карти та цифрові освітні ресурси. Це дає можливість учням порівнювати історичні й сучасні території, простежувати зміни кордонів і напрямки історичних подій. Особливо ефективним такий підхід є під час вивчення історії Прикарпаття, коли школярі можуть аналізувати торговельні шляхи, розвиток міст або особливості гірських територій за допомогою картографічних матеріалів. Карта у такому випадку стає не лише наочною, а й важливим засобом дослідження історичних процесів [13, с. 231].

Робота з картою допомагає учням краще розуміти взаємозв'язок між історичними подіями та географічними умовами. Аналізуючи розташування міст, торговельних шляхів, природних ресурсів і кордонів, школярі можуть визначити, як природне середовище впливало на розвиток держав, господарства та культури. Особливо помітним це є під час вивчення історії Прикарпаття, де

гірський рельєф, річки та торговельні маршрути впливали на виникнення поселень, розвиток ремесел і оборону територій. Такий підхід дозволяє учням сприймати історичний процес у тісному зв'язку з простором [11, с. 26].

Історичну карту доцільно використовувати не лише для перевірки знань, а й для виконання творчих і дослідницьких завдань. Учні можуть складати власні картосхеми, позначати маршрути історичних діячів, напрямки походів або зміни кордонів у різні періоди. Наприклад, під час вивчення історії Прикарпаття школярі можуть прокладати маршрут Данила Романовича до Дорогичина, позначати соляні шляхи або визначати райони нафтовидобутку в Бориславі та Дрогобичі. Такі завдання допомагають краще зрозуміти історичні процеси та розвивають просторове мислення учнів [11, с. 28] (див. Додаток А).

Ефективною формою роботи є групові та проблемно-пошукові завдання з використанням карт, оскільки працюючи в групах, учні можуть створювати історичні маршрути, аналізувати зміни територій або досліджувати розвиток окремих регіонів. Подібна робота сприяє розвитку вмінь аналізувати інформацію, аргументувати власну думку та співпрацювати з іншими учасниками навчального процесу [11, с. 29].

Робота з картою може використовуватися на різних етапах уроку. На початку заняття вона допомагає визначити географічний контекст теми та пригадати вже відомі учням об'єкти. Під час пояснення нового матеріалу карта використовується для аналізу історичних подій, маршрутів і територіальних змін. Наприкінці уроку за допомогою картографічних матеріалів учні узагальнюють отримані знання та формулюють висновки. Такий підхід допомагає зробити урок більш послідовним і наочним [9, с. 79–80].

Порівняння карт різних історичних періодів допомагає учням краще розуміти зміни, які відбувалися в політичному, економічному та культурному розвитку територій. Учні можуть простежувати зміни державних кордонів, розвиток міст, торговельних шляхів або адміністративного устрою. Наприклад, під час вивчення історії Прикарпаття доцільно порівнювати карти Руського воєводства, Австрійської імперії та сучасного адміністративного поділу

регіону. Це дозволяє школярам краще усвідомити історичні трансформації території та їхні причини [10, с. 84] (див. Додаток Б, В, Г)

Використання карт у навчальному процесі також вимагає від учителя володіння методичними прийомами, що сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів. До таких прийомів належать прийоми локалізації – показ і позначення об'єктів на карті, порівняння карт різних періодів, складання картографічних схем, робота з цифровими картографічними платформами. Використання контурних карт як інструменту контролю знань і творчих завдань дозволяє учням глибше засвоювати зміст навчального матеріалу та розвивати компетентності, необхідні для просторового аналізу. Орієнтація на активні методи роботи з картами зумовлена сучасними вимогами до історичної освіти, яка спрямована на формування не просто репродуктивних знань, а здатності до критичного мислення й самостійного осмислення історичних джерел [19, с. 75–76].

Методичний аспект роботи з картою, пов'язану з різними історичними періодами, включає виявлення логіки змін територіальних структур, що відбуваються під впливом політичних, соціальних, економічних і культурних процесів. При вивченні давніх цивілізацій учні повинні навчитися зіставляти карти певної епохи з описами географічних умов, щоб зрозуміти, як географічні фактори, такі як річки, гори чи шляхи торгівлі, впливали на розселення народів, формування державних утворень чи розвиток ремесла (див. Додаток Д, Е). У середньовічному та новітньому контекстах робота з картами передбачає аналіз трансформації кордонів, міграційних потоків, військових кампаній та торговельних маршрутів. Порівняння карт різних періодів дає змогу виявити динаміку змін територій і краще зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між історичними подіями та просторовими параметрами [38, с. 7].

Водночас ефективність методики роботи з картою значною мірою залежить від її конкретизації на прикладах вивчення окремих історичних періодів, тем і подій, що забезпечує поступовий перехід від загальноісторичних уявлень до їх прикладного застосування. Практичне використання

картографічного матеріалу дозволяє не лише локалізувати історичні факти, а й розкрити їхній просторовий зміст, динаміку розвитку та систему взаємозв'язків між природними, політичними й соціально-економічними чинниками [11, с. 27].

Так, при вивченні історії стародавнього світу (6 клас) карта виступає базовим засобом формування первинних просторових уявлень. У темі «Стародавній Єгипет» учні працюють із картою долини Нілу, визначають межі Верхнього і Нижнього Єгипту, локалізують основні центри цивілізації, аналізують сезонні розливи річки та їхній вплив на господарську діяльність. У такий спосіб формується розуміння географічної зумовленості виникнення державності. Аналогічно, під час вивчення теми: «Фінікія» учні не лише визначають її розташування на східному узбережжі Середземного моря, а й простежують торговельні маршрути та колонізаційні процеси, що дозволяє усвідомити роль морського фактору в розвитку цивілізації та формуванні економічних зв'язків [46, с. 83–84]. Це дає можливість встановити взаємозв'язок між географічними умовами й розвитком політичних, економічних та соціальних процесів того часу, зрозуміти роль природних бар'єрів і ресурсів у формуванні державних утворень і культурних спільнот.

У курсі історії України у 7 класі під час вивчення теми «Київська Русь (IX–XIII ст.)» карту слід використовувати для визначення території держави, розселення східнослов'янських племен, а також торговельного шляху «із варягів у греки». Учні можуть простежити маршрут від Балтійського до Чорного моря, визначити ключові міста (Київ, Новгород, Смоленськ) та проаналізувати значення цього шляху для економічного і політичного розвитку держави [38, с. 15–16; 40, с. 11–20] (див. Додаток Є).

У темах середньовічної історії доцільно залучати карти для аналізу військових подій. Наприклад, при вивченні теми «Хрестові походи (XI–XIII ст.)» учні визначають напрямки походів, території держав хрестоносців, стратегічне значення міст (Єрусалим, Антіохія). Аналізуючи карту, вони

можуть зробити висновки про складність логістики походів, відстані та природні перешкоди [40, с. 78–85] (див. Додаток Ж)

До прикладу, позакласні діяльності задля розвитку просторової компетентності доцільно використовувати картографічний практикум «Шлях Данила Романовича до коронації». Учні працюючи із контурною або онлайн-картою, прокладають маршрут галицько-волинського князя Данила Романовича до м. Дорогичина, позначають міста Галич, Холм і Володимир. Під час виконання завдання вони визначають приблизні відстані між цими центрами та пояснюють, чому м. Холм став резиденцією князя, враховуючи природні умови й оборонні можливості місцевості [4, с. 5-7] (див. Додаток А).

Логічним продовженням розвитку просторової компетентності у 7 класі слугуватиме завдання: «Реконструкція Давнього Галича». Під час його виконання учні переглядають відеоматеріал, після чого на основі доступних уривків із літописів створюють просту план-схему середньовічного Галича. Вони позначають на схемі основні об'єкти – укріплення, княжий двір, храми – та визначають їхнє приблизне взаємне розташування. Під час роботи учні звертають увагу на роль природних умов, зокрема річок, у захисті міста та пояснюють, чому такі чинники були важливими для безпеки населення [108]. Завершальним етапом є порівняння створеної схеми з сучасним виглядом Галича за фотографіями. Це дає можливість побачити, як змінилося місто з часом, які об'єкти збереглися або були втрачені, та усвідомити розвиток рідного краю

У свою чергу позакласне заняття на тему «Таємниці соляних шляхів» надасть можливість змодельовати торговельний маршрут середньовічного купця. На основі перегляду відеоролика учні на контурних картах позначають райони та місця видобутку солі, позначають шляхи її транспортування (річки, місцевість), встановлюють ключові міста на маршруті. У процесі роботи вони розуміють значення природних ресурсів і шляхів сполучення для економічного розвитку [107].

У курсі 8 класі робота з картами набуває більш аналітичного характеру. Зокрема, під час вивчення теми «Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.)» карта використовується як інструмент реконструкції військово-політичних процесів. Учні локалізують ключові битви, аналізують напрями руху військ, визначають стратегічне значення окремих територій, встановлюють залежність результатів бойових дій від географічних умов. Важливим є також простеження змін території Гетьманщини, що сприяє формуванню уявлення про державотворчі процеси в їх просторовому вимірі [38, с. 25–28; 43, с. 110–150].

У межах вивчення теми про розвиток Прикарпаття у XVI – середині XVII ст. формування просторової компетентності учнів 8 класу відбувається через поєднання історичного змісту з роботою з картою та її аналізом. Учні навчаються називати дати подій і співвідносити їх із конкретними історичними процесами, зокрема встановленням польської влади, розвитком фільваркової системи чи початком Національно-визвольної війни. Це дозволяє їм визначати послідовність подій і розглядати їх у просторово-часовому контексті [15, с. 171; 74].

Особлива увага приділяється роботі з історико-географічними об'єктами. Учні знаходять на карті Руське воєводство, визначають його складові (Галицьку, Львівську та інші землі), показують повіти Прикарпаття – Галицький, Коломийський, Рогатинський, Снятинський тощо – і встановлюють їхнє взаєморозміщення. Така діяльність формує вміння орієнтуватися в історичному просторі та розуміти територіальну організацію регіону [15, с. 170–171] (див. Додаток Б)

Ефективною формою слугуватиме проектна робота «Моє місто (село) в історії Прикарпаття». Учні досліджують свій населений пункт, знаходять його на історичних картах і визначають, до якого повіту він належав у складі воєводства. Вони аналізують природні умови місцевості та їх вплив на заняття населення, зокрема розвиток ремесел чи сільського господарства. Результати

оформлюються у вигляді презентації або картосхеми, що сприяє розвитку дослідницьких і просторових умінь [61, с. 12].

Важливим є засвоєння понять і термінів, таких як «містобудування», «фільварок», «панщина», «воєводство», які учні пояснюють і застосовують у мовленні. Це допомагає глибше зрозуміти особливості організації простору, управління територіями та розвитку господарства краю [74].

Робота з історичними джерелами (описами, картами, ілюстраціями) сприяє глибшому аналізу подій. Учні використовують їх для характеристики становища населення, розвитку господарства та культури, а також встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, наприклад між посиленням панщини та селянськими виступами [15, с.170–171].

Важливе місце займають рольові ігри, зокрема «Сейм у Руському воєводстві». Під час виконання цього завдання учні отримують ролі представників шляхти або місцевої адміністрації, визначають своє місце на карті та обговорюють актуальні проблеми регіону. У процесі дискусії вони враховують географічне положення територій, що допомагає краще зрозуміти взаємозв'язок між простором і політичними процесами.

Наступне завдання пов'язане з реконструкцією маршрутів історичних подій, наприклад турецько-татарських нападів XVI – XVIII ст. Учні позначають на карті напрямки руху нападників, визначають найбільш уразливі території та пояснюють це особливостями рельєфу, наявністю річок чи шляхів сполучення. Це сприяє формуванню розуміння просторової логіки історичних процесів [74] (див. Додаток 3).

Ще одним видом діяльності є міні-дослідження «Чому тут виникло місто?». Учні аналізують розташування конкретного міста, наприклад Галича або Коломиї, та визначають чинники його розвитку: природні умови, торгові шляхи, оборонні можливості. Такий підхід дозволяє усвідомити причини формування історичних центрів [61, с. 12].

Також ефективною є інтерактивна вправа «Збери карту», під час якої учні складають розрізану карту Прикарпаття, підписують основні об'єкти та

пояснюють їх значення. Це сприяє закріпленню просторових уявлень і розвитку орієнтації на карті. Окрему увагу можна приділити дебатам: «Де було вигідніше жити?», під час яких учні порівнюють гірські та рівнинні території. Вони аргументують свої позиції, використовуючи карту як джерело доказів, що сприяє розвитку критичного мислення та просторового аналізу.

У курсі всесвітньої історії (9 клас) картографічний матеріал використовується для аналізу складних соціально-політичних трансформацій. Наприклад, у темі «Велика Французька революція» карта дозволяє дослідити адміністративно-територіальний поділ Франції, локалізувати основні центри революційної активності, простежити поширення революційних ідей. Порівняння карт до і після реформ дає можливість учням виявити глибинні зміни в організації державного простору та зрозуміти їхній зв'язок із політичними перетвореннями [42, с. 12–22]. Висвітлення теми Великої французької революції не обмежується хронологією подій і біографіями діячів; важливо з'ясувати, як географічні умови Франції, щільність населення, розподіл ресурсів і транспортні шляхи сприяли або стримували поширення революційних ідей. Таким чином, просторові знання і просторове мислення стають умовою глибшого розуміння історичних подій (див. Додаток І)

Вивчаючи тему: «Наполеонівські війни», учні працюють із картою Європи, на якій відображено територіальні зміни внаслідок військових кампаній Наполеона. Учні визначають межі Французької імперії, простежують напрямки походів, зокрема кампанії 1812 р., локалізують ключові битви (Аустерліц), а також порівнюють політичну карту Європи до і після Віденського конгресу 1815 р. Це дає змогу встановити взаємозв'язок між військово-політичними подіями та трансформацією державних кордонів [42, с. 29, 34–46] (див. Додаток ІІ).

У свою чергу, під час вивчення теми «Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій» учні працюють із картою адміністративно-територіального поділу українських земель, визначають їх розділеність між двома імперіями, локалізують губернії та коронні краї, а також порівнюють

особливості становища населення в різних частинах України. Це дозволяє усвідомити відсутність єдиного політичного простору та вплив імперської політики на розвиток українських земель [31, с. 6, 15] (див. Додаток Й)

Під час опрацювання теми «Національне відродження в Україні у ХІХ ст.» доцільно використовувати карту, що відображає культурно-освітні центри та осередки українського руху. Учні визначають розташування міст Львова, Києва, Харкова як провідних центрів розвитку національної ідеї, простежують поширення українських культурних товариств і роблять висновки щодо регіональних особливостей національного відродження [31, с. 77–84] (див. Додаток Й).

Формування просторової компетентності у 9 класі під час вивчення культурного відродження Прикарпаття базується на вмінні учнів «читати» історію через ландшафт і карту. Замість пасивного запам'ятовування назв, школярі досліджують географію культурних центрів, як-от Коломия, Станиславів чи Косів. Це дозволяє зрозуміти, як ідеї національного відродження поширювалися територією регіону, створюючи мережу освітніх установ, театрів та видавництв [81, с. 3–7].

Аналіз архітектурних пам'яток, зокрема ратуш у м. Снятині та м. Івано-Франківську, допомагає учням усвідомити роль адміністративних споруд як візуальних і просторових домінант міста. Досліджуючи світлини садиб у містечках Більшівцях чи Приозерному, старшокласники навчаються розрізняти стилі та напрями європейської архітектури, що інтегрувалися в місцеве середовище. Це формує навичку аналізувати міський простір як цілісну історичну систему. Розвиток декоративно-прикладного мистецтва, представленого роботами О. Бахматюка та родини Шкрібляків, дає можливість простежити зв'язок між природними ресурсами краю та мистецькими осередками. Учні визначають на карті центри гуцульського гончарства та різьбярства, усвідомлюючи, як специфіка гірського ландшафту впливала на побут і творчість краян. Такий підхід робить карту інструментом розуміння економічних та культурних взаємозв'язків [81, с. 3–7].

Робота над макетами видань чи віртуальними картами пам'ятних місць, пов'язаних із постатями І. Озаркевича чи Д. Січинського, дозволить учням синхронізувати історичні події XIX ст. в просторі, що у свою чергу допоможе дітям сприймати Прикарпаття не просто як територію, а як унікальний культурно-історичний простір [81, с. 3–7].

Важливу роль також, відіграє екскурсійна діяльність та робота в музейному просторі. Відвідування краєзнавчих та художніх музеїв дозволить учням синхронізувати розвиток історичних процесів у часі та просторі. Через огляд експозицій учні навчаються «читати» простір, розуміти логіку розміщення промислових, культурних чи оборонних об'єктів, що розвиває їхню здатність до комплексного аналізу геополітичних та соціоекономічних чинників розвитку суспільства [18, с. 3–4].

У 10 класі робота з картою має переважно аналітичний і проблемно-дослідницький характер, тому завдання доцільно формулювати так, щоб учні не лише знаходили об'єкти, а й пояснювали історичні процеси через простір.

При вивченні новітньої історії особливу увагу слід приділяти тематичним картам, що відображають динаміку військових конфліктів, демографічні зміни, економічну диференціацію регіонів, міграційні потоки населення та розвиток транспортної і промислової інфраструктури. Наприклад, тема «Перша світова війна (1914–1918 рр.)» передбачає аналіз карт фронтів (Західний, Східний), розташування військово-політичних блоків, змін кордонів після війни. Учні можуть простежити позиційну війну на Західному фронті або динаміку бойових дій у Східній Європі [90] (див. Додаток К.1). Аналіз причин Першої світової війни повинен включати розгляд не лише дипломатичних альянсів і політичних рішень, а й просторових характеристик – розташування імперій, стратегічне значення кордонів, транспортних шляхів, ресурсних ареалів. Таким чином, просторовість виступає як фундаментальний параметр для формування цілісного бачення історичних процесів [44, с. 14–19].

З історії України під час вивчення Українська революції 1917–1921 рр. можна дати завдання: на контурній карті позначити території, що перебували

під контролем УНР, Гетьманату П. Скоропадського та Директорії; показати напрямки наступу більшовицьких військ; визначити райони найбільшої політичної нестабільності. Після цього учні пояснюють причини частих змін влади та втрати територій українськими державними утвореннями [89] (див. Додаток К.2, К.3, К.4, К.5).

При вивченні Другої світової війни доцільно використовувати карти наступальних операцій (наприклад, операція «Барбаросса»), що дозволяє зрозуміти масштаб і напрямки бойових дій. Аналіз таких карт дозволяє учням відстежувати просторові наслідки історичних подій, співвідносити їх із політичними та соціальними процесами, оцінювати взаємозв'язок між територією, ресурсами та розвитком суспільства [91] (див. Додаток К.6).

Під час опрацювання теми щодо повоєнного облаштування світу десятикласникам можна запропонувати наступне завдання: порівняти політичну карту Європи до і після 1945 р., визначити територіальні зміни держав, позначити зони окупації Німеччини та поділ Берліна [109] (див. Додаток К.7, К.8).

Під час вивчення теми: «Холодна війна» учням повинні на карті визначити країни НАТО і Організації Варшавського договору, позначити «гарячі точки» конфлікту (Корея, В'єтнам, Куба), а також проаналізувати поділ Європи на сфери впливу. Завдання доповнюється поясненням, як географічний розподіл світу відображав ідеологічне протистояння двох блоків [45, с. 11] (див. Додаток К.9).

Вивчаючи тему про розвиток європейської інтеграції можна запропонувати учням наступні завдання: визначити країни, які були засновниками Європейського економічного співтовариства, простежити етапи розширення Європейського Союзу в різні історичні періоди та окреслити його сучасний склад. На основі виконаної роботи учні формулюють висновки про поступовий процес об'єднання європейського простору та його політичні й економічні наслідки [45, с. 67–86].

Особливої методичної цінності набуває конкретизація роботи з картою у межах варіативного курсу «Історія Прикарпаття», де просторовий компонент безпосередньо пов'язаний із рідним для учнів середовищем. У темі «Суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток Прикарпаття в княжий період» учні локалізують ключові центри регіону, зокрема міста Галич і Коломию, аналізують їх політичне значення та роль у формуванні регіонального простору [68, с. 3–9].

У межах теми «Землі Прикарпаття в умовах соціально-економічного розвитку Речі Посполитої» доцільним є порівняльний аналіз карт адміністративно-територіального устрою, що дає змогу простежити трансформації адміністративно-територіального устрою, розвиток мережі поселень і функціонування торговельних шляхів через міста Снятин і Рогатин [51, с. 3–6] (див. Додаток Л).

Під час вивчення теми: «Активізація суспільно-політичних процесів на території Прикарпаття у XIX столітті» карту слід використовувати для визначення адміністративного поділу земель у складі Австрійської імперії. Учні позначають територію Галичини, визначають розташування міста Львова як адміністративного центру коронного краю та аналізують, як периферійне положення українських земель впливало на розвиток культурних і політичних рухів. Окремо простежується формування осередків українського відродження у містах Станиславові, Коломиї та Перемишлі [65, с. 2–8] (див. Додаток Й).

Опановуючи тему «Активізація суспільно-політичних процесів на території Прикарпаття у XIX столітті» карту можна використовувати для простеження географії політичних течій у Галичині. Учні визначають, у яких містах (Львів, Станиславів, Перемишль) були найбільш активні народовські організації, а де поширювалися москвофільські ідеї. На основі цього аналізу робиться висновок про зв'язок між міським середовищем, освітнім рівнем населення та характером політичних орієнтацій Перемишлі [65, с. 3–9] (див. Додаток Й).

Аналізуючи соціально-економічний розвиток Прикарпаття на початку ХХ ст. учні можуть працювати із картою природних ресурсів регіону. Школярі визначають райони нафтовидобутку в Дрогобичі та Бориславі, лісові масиви Карпат, а також транспортні шляхи, що з'єднували гірські райони з промисловими центрами. На основі карти пояснюється, чому саме західноукраїнські землі стали осередком індустріалізації з аграрним ухилом у межах Австро-Угорської імперії [58, с. 3–7] (див. Додаток М).

Під час вивчення Першої світової війни, карта використовується для аналізу стратегічного положення Прикарпаття в складі Східного фронту. Учні позначають Карпати як природний рубіж між арміями Австро-Угорської та Російської імперій, визначають напрямки Галицької битви та Карпатської операції. Окремо аналізується роль гірського рельєфу у сповільненні наступу та формуванні позиційної війни. Додаткові завдання передбачають локалізацію боїв за участю Українських січових стрільців, зокрема боїв за Маківку та Лисоню, визначення напрямків наступу російських військ і аналіз впливу гірського рельєфу на перебіг бойових дій. Це дозволяє учням зробити висновки про значення природних умов у військових операціях [64, с. 3–10] (див. Додаток Н.1, Н.2).

Під час опрацювання навчального матеріалу з теми: «Листопадовий чин і проголошення ЗУНР» учні працюють із картою політичних змін 1918 року. Вони позначають ключові міста Прикарпаття, де відбувалося встановлення української влади. Окремо відображаються території, контрольовані польськими військами, та напрямки їхнього наступу [78, с. 2–7] (див. Додаток Н.3, Н.4, Н.5).

Під час вивчення теми «Етапи суспільно-політичного життя в реаліях тоталітаризму» можна організувати наступну роботу з картами під час уроку: учні опрацьовують карту «Західноукраїнські землі у другій половині ХХ ст.» і визначають адміністративні межі Івано-Франківської області, позначають основні центри суспільно-політичного та культурного життя (Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Долина, Надвірна), а також простежують території

поширення національно-визвольного руху. Під час виконання завдання школярі встановлюють розташування місць, пов'язаних із діяльністю підпільних і дисидентських організацій, пояснюють вплив гірського рельєфу на розвиток спротиву радянському режиму, порівнюють рівень політичної активності в містах і селах та роблять висновки щодо ролі географічних чинників. На завершення учні позначають на карті осередки подій періоду перебудови на Прикарпатті та визначають основні напрями поширення демократичних процесів у регіоні [62, с. 2–14].

Отже, методика роботи з картою під час вивчення різних історичних періодів є комплексною педагогічною системою. Вона охоплює ознайомлення учнів зі структурою картографічних матеріалів, поступове залучення карт до навчального процесу, використання їх як засобу аналізу просторово-часових змін, а також організацію навчальної діяльності через творчі та проблемно-пошукові завдання. Такий підхід сприяє не лише засвоєнню історичних знань, а й розвитку в учнів просторового мислення, уміння критично аналізувати картографічну інформацію та пов'язувати історичні події й процеси.

2.2. Інтерактивні та цифрові карти як інструмент розвитку просторового мислення школярів

У сучасних умовах цифровізації освіти інтерактивні та цифрові карти набувають статусу одного з провідних дидактичних інструментів, здатних суттєво впливати на розвиток просторового мислення школярів. Просторове мислення як складна когнітивна здатність передбачає вміння орієнтуватися в просторі, встановлювати просторові зв'язки між об'єктами, аналізувати їхню динаміку в часі та уявляти багатовимірні процеси у візуально-образній формі. Саме ці якості є базовими для успішного засвоєння навчального матеріалу з історії, географії та суспільствознавчих дисциплін, де простір і час виступають ключовими категоріями пізнання. Використання інтерактивних і цифрових карт дозволяє поєднати абстрактний навчальний зміст із наочною візуалізацією, що

відповідає психолого-педагогічним закономірностям сприйняття та опрацювання інформації учнями різних вікових груп [19, с. 73].

Інтерактивні та цифрові карти суттєво відрізняються від традиційних паперових карт не лише формою подання інформації, а й характером взаємодії з навчальним матеріалом. Вони забезпечують можливість масштабування, накладання різних тематичних шарів, моделювання змін у часі, порівняння просторових даних та інтеграції текстової, графічної й мультимедійної інформації. Такий функціональний потенціал створює сприятливі умови для активізації пізнавальної діяльності школярів і трансформації навчання з репродуктивного у діяльнісно-дослідницьке. Учень у процесі роботи з цифровою картою перестає бути пасивним споживачем готової інформації та перетворюється на активного суб'єкта пізнання, який самостійно досліджує просторові параметри історичних або соціальних процесів, формує гіпотези та перевіряє їх у візуальному середовищі [35 с. 31–32].

Психолого-педагогічна ефективність використання інтерактивних карт зумовлена особливостями когнітивного розвитку школярів, зокрема домінуванням наочно-образного та візуально-просторового мислення у підлітковому віці. Візуалізація інформації за допомогою цифрових карт сприяє зменшенню когнітивного навантаження, полегшує розуміння складних просторово-часових взаємозв'язків і підвищує рівень усвідомленості навчальних дій. Завдяки можливості динамічного відтворення змін територій, кордонів, маршрутів міграцій або воєнних кампаній учні отримують цілісне уявлення про історичні процеси як такі, що розгортаються у конкретному просторі та часі, а не як ізольовані події, відірвані від географічного контексту [48].

Особливу роль інтерактивні карти відіграють у формуванні здатності до просторового аналізу, який передбачає встановлення причинно-наслідкових зв'язків між географічними умовами та соціально-історичними явищами. Наприклад, аналізуючи за допомогою цифрових карт розташування торговельних шляхів, природних ресурсів або стратегічних територій, школярі

можуть усвідомити, як просторові чинники впливали на економічний розвиток держав, характер воєнних конфліктів чи формування політичних союзів. Такий підхід сприяє переходу від формального запам'ятовування фактів до осмисленого розуміння закономірностей історичного розвитку, що є однією з ключових цілей компетентнісно орієнтованої освіти [28, с. 18].

У цьому контексті важливе значення мають спеціалізовані ресурси, які дозволяють працювати з історичними даними в інтерактивному форматі. Одним із таких прикладів є TimeMaps, що дає змогу переглядати історичні карти світу з можливістю зміни часових періодів. Завдяки цьому учні можуть простежувати розвиток держав, зміну їхніх кордонів і політичних центрів, що забезпечує більш глибоке розуміння історичної динаміки [59] (див. Додаток О.1).

Подібні можливості відкривають і ресурси, орієнтовані на візуалізацію воєнних подій. Зокрема, інтерактивні карти битв і конфліктів, як-от проєкт Battles, дозволяють відтворювати перебіг задокументованих військових подій різних епох. Це дає змогу аналізувати географію війн, напрямки військових походів та просторові закономірності конфліктів, що суттєво поглиблює розуміння воєнної історії [59] (див. Додаток О.2).

Окремо варто відзначити карти, що охоплюють глобальні історичні процеси, наприклад GeaCron. Цей ресурс дозволяє відтворювати політичну карту світу для будь-якого історичного періоду, що робить можливим простеження виникнення, трансформації та зникнення держав, а також змін у світовій політичній системі (див. Додаток О.3). Завершуючи, слід звернути увагу на інтерактивні візуалізації складних і масштабних історичних явищ. Наприклад, проєкт Slate, присвячений трансатлантичній торгівлі, демонструє рух суден і обсяги перевезень упродовж кількох століть. Таке анімаційне подання матеріалу дозволяє краще усвідомити глобальний характер історичних процесів та їх довготривалі наслідки [59] (див. Додаток О.4).

Однією з головних характеристик інтерактивних карт є можливість зміни історичного періоду шляхом вибору конкретного року або часового проміжку.

У результаті цього відбувається автоматичне оновлення картографічного зображення: змінюються кордони держав, політичні утворення, адміністративні одиниці та інші просторові елементи. Таким чином забезпечується наочне відображення історичної динаміки, що особливо важливо для розуміння процесів державотворення, воєнних конфліктів та геополітичних трансформацій.

До прикладів таких інтерактивних карт належить платформа Atlas Ostellus, яка має більш розширений функціонал, оскільки поєднує картографічне зображення з часовою шкалою та довідковою інформацією. Учень або вчитель може не лише змінювати історичні періоди, але й отримувати короткі відомості про держави, події та історичні етапи, що відображені на карті. Це сприяє комплексному сприйняттю історичного матеріалу, поєднуючи просторовий і змістовий аналіз [13, с. 231] (див. Додаток О.5)

У свою чергу інтерактивна карта Omniatlas вирізняється структурованою організацією історичного матеріалу за регіонами та періодами. Кожна карта супроводжується легендою та короткими поясненнями основних подій, що дозволяє учневі не лише спостерігати зміни у просторі, але й розуміти їх історичний контекст [13, с. 231] (див. Додаток О.6).

Загальною рисою всіх зазначених платформ є інтерактивність, яка проявляється у можливості користувача змінювати параметри відображення та отримувати оновлену картографічну інформацію в реальному часі. Це створює умови для активного навчання, коли учень не лише сприймає готовий матеріал, а й досліджує історичні процеси самостійно через взаємодію з цифровою картою.

Наступним прикладом слугує інтерактивний картографічний онлайн-ресурс Map History, котрий спеціалізується на візуалізації історичних процесів через поєднання просторових даних і часової динаміки (див. Додаток О.7). Головною особливістю ресурсу є інтерактивна робота з картою, яка дозволяє змінювати часові параметри та спостерігати трансформацію політичної та історичної карти. Завдяки цьому забезпечується можливість відстеження

розвитку держав, зміни кордонів, виникнення та зникнення політичних утворень, а також загальної динаміки історичних процесів у просторі. Окрему роль відіграє візуалізація історичних подій у контексті географічного простору. Користувач отримує можливість не лише переглядати статичну інформацію, а й взаємодіяти з нею через зміну масштабів, часових періодів і шарів даних. Це робить карту інструментом дослідницького типу, який сприяє формуванню аналітичного підходу до вивчення історії [100].

Ще одним прикладом для розвитку просторової компетентності на уроках історії може слугувати інтерактивний картографічний ресурс World History Encyclopedia Map. Даний ресурс дозволяє поєднувати карту, хронологію та довідкову інформацію, що дозволяє працювати не лише з фактами, а й із їхнім просторовим розміщенням [102] (див. Додаток О.8).

У шкільному навчанні цей інструмент допомагає учням формувати уявлення про історичний простір: розташування держав, центрів цивілізацій, напрямів воєнних походів, торгових шляхів та міграцій. Завдяки зміні часових періодів учні можуть бачити, як трансформується політична карта світу, що безпосередньо сприяє розвитку просторово-часового мислення. Учень не просто запам'ятовує дату чи подію, а розуміє, де саме вона відбулася, які території були залучені та як це вплинуло на подальший історичний розвиток. Це формує більш глибоке розуміння історичного процесу [102].

Інтерактивні та цифрові карти також створюють широкі можливості для реалізації міждисциплінарної інтеграції, що позитивно впливає на розвиток просторового мислення. Поєднання історичного змісту з елементами географії, інформатики та математики дозволяє учням формувати цілісну картину світу, у якій просторові уявлення не обмежуються межами одного навчального предмета. Робота з цифровими атласами та онлайн-картами сприяє розвитку інформаційно-цифрової компетентності, навичок роботи з даними та критичного ставлення до джерел інформації. Учні навчаються не лише сприймати візуальні образи, а й аналізувати їхню правдивість, порівнювати різні картографічні моделі та робити аргументовані висновки [7, с. 2].

З методичної думки використання інтерактивних карт передбачає суттєву трансформацію ролі вчителя, який уже не є виключним джерелом знань, а виступає організатором, фасилітатором та модератором пізнавальної діяльності учнів. У цьому контексті педагогічна діяльність зосереджується на створенні сприятливих умов для самостійного відкриття, дослідження та аналізу інформації, керуванні процесом навчання, підтримці мотивації та формуванні навичок критичного мислення [23, с. 220–221].

Ефективне застосування цифрових карт вимагає продуманого педагогічного сценарію, який включає чітке визначення навчальних цілей, завдань та очікуваних результатів, а також урахування рівня підготовки й цифрової компетентності учнів. Інтерактивні карти можуть використовуватися на різних етапах уроку: для актуалізації опорних знань і встановлення причинно-наслідкових зв'язків, пояснення нового матеріалу через наочні та інтерактивні засоби, закріплення й узагальнення знань за допомогою практичних завдань, а також для організації самостійної, групової чи проєктної діяльності [49].

Багатофункціональність цифрових карт дозволяє поєднувати візуальне сприйняття, аналітичну обробку даних і просторову інтерпретацію інформації, що робить їх універсальним інструментом розвитку просторового мислення та історичної компетентності школярів. [8, с. 1].

Однією з найпотужніших платформ є David Rumsey Map Collection – це велика цифрова колекція історичних карт, що налічує понад 200 тисяч картографічних матеріалів і охоплює період від XVI до XXI ст (див. Додаток О.9). Вона містить карти, атласи, глобуси та інші картографічні джерела з різних регіонів світу, а також інструмент Georeferencer, який дає змогу накладати історичні карти на сучасну карту або на інші історичні карти, простежуючи зміни територій у часі. У навчальній практиці це створює можливості для аналізу еволюції кордонів, розселення населення, маршрутів міграцій, військових кампаній і трансформації політичного простору [94].

Не менш важливим ресурсом є Europeana – європейська цифрова платформа культурної спадщини, яка надає доступ до цифрових матеріалів для навчання, дослідження й творчого використання. На офіційному сайті наголошується, що Europeana відкриває доступ до культурної спадщини для вчителів, дослідників і широкої аудиторії, а її освітня спільнота працює над упровадженням цифрової культурної спадщини у формальну та неформальну освіту. Для уроків історії це означає можливість добирати карти, ілюстрації, документи й інші матеріали для створення тематичних добірок, цифрових маршрутів, інтерактивних завдань і мініпроектів [96] (Див. Додаток О.10).

Можливість змінювати масштаб карти, переглядати різні інформаційні шари, будувати маршрути, зіставляти історичні та сучасні географічні дані формує у школярів відчуття контролю над навчальним процесом і створює ситуацію успіху, яка, у свою чергу, стимулює внутрішню мотивацію. Крім того, інтерактивні карти сприяють розвитку мисленнєвих операцій, зокрема здатності до просторової локалізації об'єктів і явищ, аналітичного осмислення подій, виявлення причинно-наслідкових зв'язків та прогнозування можливих наслідків історичних процесів [10, с. 87].

Платформа Historypin поєднує історичний контекст із географічним простором і візуальною пам'яттю. Вона створена як інструмент для об'єднання спільнот навколо локальної історії, надаючи можливість публікувати фотографії, розповіді та інші матеріали з прив'язкою до конкретних місць. У її описі наголошується на підтримці сторітелінгу для культурних установ, а практика використання демонструє ефективність у відтворенні історії міст, визначних локацій, реалізації шкільних проєктів і дослідженні історії рідного краю. З огляду на це, платформу доцільно застосовувати у викладанні історії України та всесвітньої історії – зокрема для створення учнівських інтерактивних мап пам'яті, віртуальних екскурсій і тематичних історичних маршрутів [101] (див. Додаток О.11).

Особливу цінність має також поєднання цифрових карт із проблемно-пошуковими та дослідницькими завданнями, коли учні самостійно ставлять

запитання, порівнюють альтернативні версії історичних подій і формулюють обґрунтовані висновки. Такий підхід не лише підвищує мотиваційну залученість, а й розвиває критичне мислення, просторову уяву та навички самостійного аналізу джерел, що є важливими складовими історичної та інформаційної компетентності. У комплексі інтерактивні картографічні вправи забезпечують комплексне засвоєння навчального матеріалу та сприяють формуванню активної, відповідальної та мотивованої позиції учнів у навчальному процесі [12, с. 191].

Разом із тим, ефективність використання інтерактивних і цифрових карт у навчальному процесі значною мірою визначається дотриманням комплексу психолого-педагогічних умов, що забезпечують їх доцільне та педагогічно виважене застосування. За відсутності чіткої методичної логіки надмірна візуальна насиченість, перевантаження анімаційними ефектами, гіперпосиланнями та різномірними інформаційними шарами може призводити до розсіювання уваги учнів, ускладнення когнітивної обробки інформації та формування фрагментарного уявлення про історичний простір. Неконтрольоване використання мультимедійних ресурсів нерідко спричиняє заміщення змістовного аналізу зовнішньою привабливістю подачі матеріалу, що, своєю чергою, знижує глибину засвоєння знань і не сприяє формуванню стійких навчальних результатів [35, 37–42].

У цьому контексті особливого значення набуває методично обґрунтована інтеграція цифрових карт з іншими видами навчальної діяльності. Інтерактивні картографічні матеріали доцільно використовувати не ізольовано, а як логічний елемент цілісної дидактичної системи, у межах якої вони доповнюють традиційні форми роботи з друкованими картами, текстовими та візуальними джерелами, історичними документами й статистичними даними. Поєднання роботи з картою з колективним обговоренням, проблемно-пошуковими завданнями, елементами дослідницької діяльності та рефлексією дозволяє спрямувати пізнавальну активність учнів у конструктивне русло та забезпечити усвідомлене опрацювання навчального матеріалу [35, 37–42].

Забезпечення продуманої методичної послідовності передбачає також урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, рівня їхньої підготовки й сформованості просторових уявлень. Поступове ускладнення завдань, дозоване використання цифрових інструментів і чітке формулювання навчальних цілей сприяють тому, що інтерактивні карти виконують не лише ілюстративну, а й пізнавально-розвивальну функцію. У результаті цифрові картографічні ресурси перетворюються з допоміжного засобу демонстрації на ефективний інструмент формування просторового мислення, розвитку історичної компетентності, критичного аналізу інформації та підвищення загальної навчальної мотивації учнів у процесі вивчення історії [48, с. 4–6.].

Крім того, інтеграція цифрових карт у навчальний процес відповідає концептуальним засадам Нової української школи, що передбачають розвиток критичного мислення, самостійності та практичної діяльності школярів (НУШ, 2016), а також враховує положення Концепції розвитку педагогічної освіти, яка підкреслює необхідність сучасних методик і технологій у формуванні компетентностей учнів (Наказ МОН України № 776, 2018). Це підтверджує не лише актуальність використання інтерактивних карт, а й їхню практичну значущість у забезпеченні високої якості історичної освіти та розвитку просторових умінь у школярів [3].

На практичному рівні реалізація цих підходів можлива завдяки використанню сучасних цифрових картографічних ресурсів. Зокрема, OldMaps.com.ua виступає прикладом платформи, що поєднує функції інтерактивної карти та історичного архіву просторових даних. Вона надає доступ до детальних карт, аерофотознімків і супутникових зображень населених пунктів України в різні історичні періоди, що дозволяє простежувати зміни територій у часовій динаміці. Кожна локація містить набір історичних шарів, що відображають зміни території, забудови та ландшафту у часовій динаміці [104] (див. Додаток О.12).

Поряд із цим, важливе місце посідають ресурси, орієнтовані на формування базових просторових умінь. Одним із них є FreeMap Ukraine –

онлайн-картографічна платформа, яка надає доступ до детальних географічних і тематичних карт України. Вона може використовуватися в шкільному навчанні як інструмент для формування просторової компетентності учнів, оскільки дозволяє працювати з реальними просторовими даними та їх візуалізацією [92] (див. Додаток О.13).

У контексті шкільної освіти ресурс дає можливість учням орієнтуватися на карті України, аналізувати розташування об'єктів, населених пунктів, природних зон, адміністративного поділу та інших географічних елементів. Це сприяє розвитку вміння «читати карту» та розуміти просторові зв'язки між об'єктами [92].

З точки зору розвитку просторової компетентності, FreeMap Ukraine допомагає формувати вміння аналізувати простір у різних масштабах – від локального (місто, громада) до національного рівня. Учні вчаться співвідносити географічні об'єкти між собою, визначати їхнє положення та взаємозв'язки.

Розширюючи можливості роботи з історичними джерелами, доцільно звернутися й до міжнародних цифрових архівів картографічних матеріалів, таких як David Rumsey Map Collection. У цьому архіві зібрано велику кількість історичних карт, атласів і географічних матеріалів. Для шкільного навчання він корисний тим, що дозволяє працювати з деталізованими картами та виконувати завдання з аналізу історичного простору, наприклад, вивчати розширення держав або розвиток транспортних мереж [93; 94].

Для вивчення європейської історії можна використовувати Gallica (BnF) та e-gara. Ці платформи містять оцифровані історичні карти та інші документи. У шкільному курсі вони можуть бути використані для роботи з історичними джерелами, що показують уявлення про світ у різні епохи та допомагають учням зрозуміти розвиток картографії [97] (див. Додаток О.14). Окрему цінність має Sanderus Antique Maps & books, який містить колекції старовинних карт і атласів [105] (див. Додаток О.15).

У ширшому контексті використання цифрових технологій у навчанні історії доцільно звернутися до геоінформаційних систем (ГІС). Вони поєднують

історичні відомості з картографічною основою та забезпечують можливість створення інтерактивних карт, що відображають розвиток подій у просторі й часі. Такий підхід допомагає учням глибше усвідомити зв'язок між історичними процесами та географічним середовищем [87].

Застосування ГІС у навчальному процесі відкриває можливості для аналізу історичних явищ у динаміці. Зокрема, за допомогою таких інструментів можна відтворювати маршрути військових походів, простежувати зміну державних кордонів, досліджувати міграційні процеси або розвиток урбаністичних центрів. Це сприяє не лише засвоєнню фактів, а й розумінню логіки історичного розвитку [87].

Окрему роль відіграє робота з багаторівневими шарами даних, яка дозволяє поєднувати різні аспекти історії – політичні, економічні, соціальні. Порівняння таких шарів допомагає встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та формує аналітичне мислення учнів [87].

Інтерактивність ГІС-карт значно підвищує ефективність навчання. Учні отримують можливість змінювати масштаб, обирати окремі території, аналізувати інформацію про об'єкти та визначати відстані між ними. Це сприяє розвитку просторового мислення, дослідницьких умінь і навичок роботи з цифровими інструментами [87].

Практичне застосування ГІС у школі передбачає також проєктну діяльність, у межах якої учні створюють власні карти історичних процесів. Така робота розвиває критичне мислення, цифрову грамотність і вміння працювати з джерелами інформації.

Найбільш яскравим прикладом ГІС є GISFile – цифрове джерело картографічних матеріалів, яке доцільно використовувати на уроках історії для розвитку просторової компетентності учнів. Платформа містить історичні, політичні, фізичні та тематичні карти, що дає можливість візуалізувати історичні процеси в географічному вимірі та краще розуміти зв'язок між подіями і простором. Під час навчання історії ресурс допомагає аналізувати зміни територій, кордонів, розселення населення, перебіг воєнних подій і

розвиток держав у різні історичні періоди. Використання карт сприяє формуванню в учнів уміння читати карту, орієнтуватися в просторових зв'язках, порівнювати історичні етапи та робити висновки на основі просторових даних. Таким чином, GISFile виступає допоміжним інструментом для підвищення наочності навчання та ефективного формування просторової компетентності в межах шкільного курсу історії [98] (див. Додаток П.1).

У цьому контексті важливим інструментом формування просторової компетентності є StoryMapJS (Knight Lab). Його використання дає змогу поєднувати картографічний матеріал із послідовною історичною розповіддю. Кожна подія в такому форматі прив'язується до конкретної географічної точки, що забезпечує чітке просторове структурування історичного змісту (див. Додаток П.2).

Сервіс дозволяє створювати мультимедійні історії, у яких текстові пояснення доповнюються зображеннями, відео, аудіо- та джерельними матеріалами. Завдяки цьому здобувачі освіти навчаються не лише визначати місце подій, а й розуміти їхній контекст у просторі та часі. Це сприяє переходу від механічного запам'ятовування до аналітичного сприйняття історичного процесу. [24, с. 129; 106].

Практичне використання StoryMapJS у навчанні передбачає створення навчальних проєктів, у яких історичні події подаються у вигляді послідовних картографічних елементів. Наприклад, під час вивчення тем, пов'язаних із міграціями, війнами або розширенням держав, кожен етап може бути відображений на окремій точці карти з відповідними поясненнями [24, с. 129].

У свою чергу Google Earth є багатофункціональним цифровим сервісом, який надає широкі можливості для вивчення Землі. У межах навчального процесу сервіс виступає ефективним інструментом розвитку просторового мислення завдяки використанню інтерактивного глобуса, функції пошуку географічних об'єктів, населених пунктів і визначних пам'яток, а також інструменту «Дослідник», який пропонує добірки природних ландшафтів, культурної спадщини та тематичних освітніх матеріалів. Окремо варто

відзначити функцію «Мені пощастить», що дозволяє випадковим чином відкривати різні точки на карті світу, сприяючи елементу дослідницького навчання. Крім того, користувачі можуть створювати власні інтерактивні проєкти з географічною прив'язкою, змінювати стилі відображення карти відповідно до навчальних потреб, а також виконувати вимірювання відстаней і площ географічних об'єктів, що є важливим для формування аналітичних просторових умінь [99] (див. Додаток П.3).

MapChart – це онлайн-інструмент для створення тематичних карт, який дозволяє користувачам швидко візуалізувати географічну та історичну інформацію без спеціальних навичок у сфері ГІС. Платформа дає можливість розфарбовувати країни, регіони та окремі території, створюючи власні карти для навчальних і дослідницьких цілей [103] (див. Додаток П.4).

У контексті уроків історії MapChart може використовуватися для відображення змін державних кордонів, аналізу політичних процесів, воєнних конфліктів і територіальних трансформацій у різні історичні періоди. Учні можуть створювати карти самостійно, що сприяє кращому розумінню просторових аспектів історії [103].

Отже, практичне використання картографічних матеріалів у процесі навчання історії є важливою складовою формування просторової компетентності школярів. Робота з картою під час вивчення різних історичних періодів дає змогу учням краще усвідомлювати просторові особливості подій, простежувати зміни територій, кордонів і розселення населення, а також встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між історичними процесами.

Особливого значення набуває систематичне використання карт на різних етапах уроку – під час пояснення нового матеріалу, його закріплення та узагальнення. Це сприяє розвитку вміння орієнтуватися в історичному просторі, аналізувати картографічну інформацію та застосовувати її для розуміння історичних явищ.

Важливим напрямом є використання інтерактивних та цифрових картографічних ресурсів, які значно розширюють можливості традиційної

карти. Вони забезпечують динамічність навчального процесу, дозволяють працювати з шарами інформації, змінювати масштаб, аналізувати дані в різних вимірах та створювати власні навчальні продукти.

Загалом, поєднання традиційних і цифрових картографічних методів сприяє більш глибокому засвоєнню історичного матеріалу, розвитку просторового мислення, аналітичних умінь та підвищенню навчальної мотивації учнів.

РОЗДІЛ 3

Формування просторової компетентності учнів у процесі вивчення історії рідного краю

3.1. Організація роботи з картами на уроках з варіативного курсу «Історія Прикарпаття»

Організація роботи з картами на уроках варіативного курсу «Історія Прикарпаття» є важливим засобом формування предметних компетентностей учнів. Використання історичних карт допомагає школярам простежувати розвиток подій на території Прикарпаття, визначати місця діяльності історичних постатей, аналізувати зміни адміністративних кордонів, напрямки воєнних дій, розвиток культури, церкви та господарства краю. Робота з картографічним матеріалом дає можливість учням краще зрозуміти взаємозв'язок між історичними процесами та географічним положенням регіону. Під час уроків учні працюють з історичними, адміністративними та тематичними картами, виконують практичні завдання: наносять історичні об'єкти на контурні карти, визначають культурні й релігійні центри, простежують маршрути військових формувань, аналізують розміщення промислових осередків та осередків національно-визвольного руху. Така робота сприятиме активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку вмінь аналізувати історичні джерела та формуванню цілісного уявлення про історію Прикарпаття [4].

Доцільно працювати з картою на всіх етапах уроку. На початку заняття карта допомагає актуалізувати знання та підготувати учнів до сприйняття нової теми. Під час пояснення нового матеріалу карта використовується для демонстрації певних історичних подій. Наприкінці уроку карта допомагає узагальнити й закріпити вивчений матеріал [50].

Для розвитку картографічних умінь учитель може використовувати творчі та проблемні завдання: складання маршрутів походів, порівняння територіальних змін у різні історичні періоди, визначення причин воєнних

кампаній або впливу географічного положення на розвиток держав. Ефективними є також вікторини, конкурси знавців карти, «мандри картою» та невеликі дослідницькі завдання [50].

До прикладу під час розгляду теми «Культурне відродження на території Прикарпаття» слід приділити Манявському скиту поблизу м. Богородчан, який у XVII–XVIII ст. був одним із найважливіших духовних центрів Прикарпаття. Учні визначають його розташування в гірській місцевості та аналізують значення віддаленого географічного положення для розвитку монастиря. Також на карті позначають Коломию, Галич і Станиславів як міста з багатоконфесійним середовищем [81, с. 2–6].

Надалі у межах вивчення теми «Культурне відродження на території Прикарпаття» учитель може організувати роботу з картою, спрямовану на локалізацію культурного життя Прикарпаття XIX ст. та встановлення зв'язку між розвитком мистецьких і освітніх процесів та конкретними населеними пунктами регіону. Зокрема, учням пропонується позначити на карті основні культурно-освітні центри Прикарпаття: Івано-Франківськ (Станиславів), Коломия, Калуш, Долина, Снятин, Рогатин, а також інші міста і містечка, пов'язані з діяльністю діячів культури та церкви [81, с. 2–7] (див. Додаток Р.)

Так, м. Станиславів (нині м. Івано-Франківськ) визначається як один із провідних осередків театрального та музичного життя краю, пов'язаний із діяльністю Івана Озаркевича та Миколи Верещинського, а також із розвитком музичної культури через творчість Дениса Січинського. У м. Коломиї учні простежують зародження театрального мистецтва та діяльність культурних товариств, що сприяли популяризації української сцени та постановці національних п'єс.

Міста Калуш, Долина, Снятин і Рогатин розглядаються як локальні осередки поширення освітніх і культурних ідей, де формувалося середовище національного відродження та підтримувалися мистецькі ініціативи. Окремо підкреслюється зв'язок цих територій із творчістю Корнила Устияновича,

Олекси Бахматюка та Юрія Шкрібляка, які репрезентують образотворче й декоративно-прикладне мистецтво Прикарпаття [81, с. 2–7].

Опрацьовуючи тему «Роль церкви в українському національному відродженні на теренах краю» робота з картою дає змогу простежити розвиток релігійного життя Прикарпаття в історичному просторі. На карті Галичини ХІХ ст. учні повинні визначити Станиславів як центр Станиславівського єпископства, створеного у 1885 р., а також позначити Львів і Перемишль як важливі осередки греко-католицької церкви [82, с. 2–6].

Практичним завданням може слугувати нанесення на контурну карту основних релігійних центрів Прикарпаття ХІХ ст., монастирів і церков, а також територій поширення різних конфесій, що сприятиме усвідомленню ролі релігійного життя як складової національного відродження [82, с. 3–6].

Ознайомлюючись з постаттю Андрея Шептицького учні можуть працювати із картою, позначаючи с. Прилбичі як місце його народження, м. Львів як центр митрополичої діяльності, а також м. Станиславів, де він виконував єпископські обов'язки у 1899–1900 рр. З допомогою карти можна простежити маршрути його візитів до гуцульських сіл Верховинщини та Косівщини, що дозволяє показати вплив церковної діяльності на розвиток освіти і культури гірських районів [82, с. 3–6].

Слід зазначити, що застосування картографічного матеріалу під час вивчення теми: «Особливості розвитку сільського господарства та промисловості в передвоєнне десятиліття» сприятиме формуванню в учнів просторового мислення та вміння пов'язувати соціально-економічні процеси з конкретними територіями Прикарпаття [63, с. 1].

На початковому етапі заняття на карті учні визначають і показують основні географічні об'єкти: міста Станиславів, Калуш, Коломия, Надвірна, Долина; а також містечка і села Брошнів, Вигода, Битків, Слобода-Рунгурська, Пациків, Джурів, Мишин, Криворівня. Окремо визначаються гірські райони Карпат як туристична зона [63, с. 1].

Надалі учні позначають на карті основні промислові осередки, зокрема: до нафтової промисловості належать населені пункти Битків, Слобода-Рунгурська, Надвірна. До лісової та деревообробної промисловості – Вигода, Брошнів, Надвірна. До калійної промисловості – Калуш і навколишні райони. До видобутку озокериту та вугілля – Джурів і Мишин. До машинобудування та електроенергетики – Станиславів [63, с. 1].

Під час аналізу транспортної мережі на карті учні простежують залізничні маршрути, зокрема вузькоколіяку Коломия – Слобода-Рунгурська, визначають транспортні вузли м. Коломия та м. Станиславів, а також гірські перевали й напрямки сполучення з Буковиною та Закарпаттям через с. Ворохту і с. Вигоду [63, с. 1].

У межах визначення туристичних районів учні позначають села Криворівню, Яремче та Ворохту як осередки раннього туризму, а також маршрути мандрівників і діяльність товариства «Чорногора» [63, с. 1].

Під час узагальнювальної роботи з картою учитель пропонує учням пояснити, чому промисловість розвивалася нерівномірно, визначити залежність промислових центрів від природних ресурсів, встановити зв'язок між транспортом і розвитком торгівлі, а також порівняти промислові райони з аграрними територіями. У підсумку робота з картою дає змогу зробити висновок, що розвиток Прикарпаття в передвоєнний період мав локальний, ресурсозалежний і нерівномірний характер, а економічні осередки формувалися переважно вздовж транспортних шляхів і в районах видобутку сировини [63, с. 1].

Продовження роботи з картами може слугувати тема: «Політизація релігійного життя». Використання карти під час даної теми надасть змогу простежити територіальне розміщення релігійних центрів, осередків греко-католицької церкви та духовних інституцій регіону на початку XX ст., а також краще зрозуміти просторовий вимір процесів політизації релігійного життя [77, с. 1].

Учитель організовує роботу з картою, на якій учні визначають і позначають основні релігійні центри краю. Особлива увага приділяється місту Станиславів як осередку єпископської діяльності Г. Хомишина. Учні встановлюють його роль у системі церковного управління та визначають його зв'язки з іншими духовними центрами Прикарпаття [77, с. 2–5].

Вивчаючи перебіг Першої світової війни на території Прикарпаття учні роботу з історичною картою можуть поєднувати з джерелами та ілюстративними матеріалами, що дозволяє простежити взаємозв'язок між суспільно-політичними процесами, діяльністю українських організацій і розвитком воєнних подій на території краю. Роботу можна організувати залучивши використання адміністративної карти Галичини початку XX ст., сучасної карти Івано-Франківської області та схем бойових дій Першої світової війни [64, с. 3–7] (див. Додаток Н.1, Н.2)

Наприклад, на початковому етапі учні визначають і позначають на карті осередки українського суспільно-політичного руху на Прикарпатті. Серед них – село Завалля Снятинського повіту, де К. Трильовський організував перший осередок українського пожежно-гімнастичного товариства «Січ», а також м. Рогатин як один із центрів діяльності «Молодої Січі». Окремо фіксуються населені пункти Прикарпаття Крилос, Солотвин, Медуха, Пасічна, Жаб'є та Нижнів як осередки громадської активності, просвітницького руху. Аналіз цих об'єктів дозволяє встановити особливості поширення українського руху в регіоні та роль молодіжних товариств у підготовці майбутніх військових формувань [64, с. 4–10].

Наступним етапом визначаються центри політичної боротьби та виборчого руху. На карті позначаються міста Львів, Відень, Станиславів і Коломия як ключові осередки українського парламентського представництва. Розглядається діяльність К. Левицького, Л. Бачинського, Ю. Романчука та І. Макуха в австрійському парламенті й Галицькому сеймі. Окремо можна простежити місця проведення страйків і народних віч, що дозволить зрозуміти форми

політичного спротиву українського населення в умовах Австро-Угорської імперії [64, с. 8–10].

Важливим елементом роботи є картографування діяльності українських молодіжних пожежно-гімнастичних і військово-патріотичних товариств. Осередки «Січі», «Пласту» та «Молодої Січі» пов'язуються з діяльністю І. Чмоли, П. Франка, М. Угрина-Безгрішного та М. Галущинського. Встановлюється зв'язок між розвитком молодіжного руху та формуванням легіону Українських січових стрільців, а Львів, Стрий, Страбичево як основні центри його формування [64, с. 8–11].

Окремо слід проаналізувати бойовий шлях УСС. На карті фіксуються Торунсько-Вишківський перевал, Кирлібаба, Бережани, Буковинський фронт, гора Присліп і село Конюхи. На основі даної роботи з картою учні зможуть дати відповідь на проблемне питання: Роль УСС під час Першої світової війни мала локальне чи глобальне значення під час бойових дій на території України [64, с. 8–11] (див. Додаток Н.2)

Характеризуючи період ЗУНР на Прикарпатті учні під час роботи з картою матимуть можливість окреслити територіальні межі ЗУНР, основні політичні та адміністративні центри, а також проаналізувати діяльність Української Галицької армії. Окрім того роботу з картою можна поєднати з аналізом історичних джерел, що дасть змогу встановлювати причинно-наслідкові зв'язки подій і простежувати логіку державотворчих процесів на західноукраїнських землях [78, с. 2–7] (див. Додаток Н.3, Н.4, Н.5).

Подальше продовження роботи з картографічним матеріалом можна здійснювати аналізуючи здобутки культури в умовах полонізації, організувати роботу на занятті можна наступним чином: на етапі роботи з картою учитель організовує просторове осмислення культурних процесів Прикарпаття в міжвоєнний період. Учням пропонується карта Західної України (або історична карта міжвоєнної Польщі з українськими землями), на якій вони мають визначити територію Галичини та окреслити межі Прикарпаття як культурного регіону. Учителю слід звернути увагу на те, що саме просторовий чинник

допомагає зрозуміти нерівномірність розвитку культури в умовах полонізації [78, с. 2–7].

Далі учні працюють із картою в режимі «пошуку культурних осередків». Вони позначають або називають основні центри культурного життя: Івано-Франківськ (Станиславів), Коломия, Галич, Рогатин, Калуш та інші міста і містечка, де розвивалися освіта, театр, видавнича справа, мистецькі школи. Учитель може ставити наступні запитання: які з цих центрів були адміністративними, а які – культурними осередками українського руху, і чому саме вони стали такими [78, с. 3–7].

Окремий етап роботи – нанесення на карту культурних «точок активності» у 1920–1930-х рр.: місця діяльності театральних колективів, осередки «Просвіти», приватні українські гімназії, а також міста, пов'язані з діяльністю відомих діячів культури [78, с. 3–7].

Після цього організовується робота на встановлення причинно-наслідкових зв'язків за картою. Учні аналізують, чому культурне життя було більш активним у певних регіонах (наприклад, ближче до адміністративних центрів або транспортних шляхів), та як політика полонізації впливала на розміщення українських освітніх і культурних інституцій [78, с. 3–7].

Завершити заняття можна надавши порівняльне завдання: учні мають зіставити культурні центри Прикарпаття з аналогічними осередками в інших регіонах України міжвоєнного періоду, визначити спільні риси (обмеження освіти, розвиток підпільних та приватних ініціатив) і відмінності (ступінь активності культурного життя) [78, с. 2–7].

Вивчаючи період Другої світової війни на території України картографічний матеріал допоможе сформувати в учнів цілісне уявлення про воєнно-політичні процеси, що відбувалися на території краю у 1939–1945 рр.

Робота з картою надасть можливість не лише локалізувати події, а й простежити зміну політичних режимів, перебіг бойових дій, розвиток визвольного руху та вплив війни на населення Прикарпаття [73].

Вивчаючи події вересня 1939 р. та входження Прикарпаття до складу УРСР учні можуть позначати на карті напрямки наступу Червоної армії після 17 вересня 1939 р., а також місто Станіславів, куди радянські війська вступили 19 вересня. Надалі можна зафіксувати адміністративні зміни, зокрема утворення 4 грудня 1939 р. Станіславської області. Учні встановлюють зв'язок між пактом Молотова–Ріббентропа, початком Другої світової війни та радянізацією західноукраїнських земель, визначають зміни в економічному житті, зокрема націоналізацію підприємств і процеси колективізації [57; 73, с. 3] (див. Додаток С).

Надалі розглядаючи початковий період німецько-радянської війни учні позначають напрямки наступу німецьких військ улітку 1941 р., території окупації та ключові міста області. Визначаються місця діяльності окупаційної адміністрації, території гетто та осередки масових репресій, а також аналізують запровадження «нового порядку» та умови життя населення в окупаційний період [73, с. 3].

Окрему увагу слід приділити діяльності ОУН і УПА. Учні можуть позначити райони дії повстанських відділів у гірських і лісових місцевостях, населені пункти, пов'язані з підпіллям, а також місця найбільших зіткнень із німецькими та радянськими військами. Паралельно локалізуються райони радянського партизанського руху, що дає змогу порівняти форми та цілі різних сил опору на території краю [73, с. 2–5].

В подальшому опрацьовуючи наступальні операції Червоної армії 1944 р., позначають напрямки Карпатського рейду, населені пункти бойових дій та шляхи просування військ [73, с. 2–3].

Завершальним етапом стає створення «Карти родинної пам'яті». Учні позначають населені пункти, пов'язані з історією власних родин у роки війни, додають фотографії, уривки зі спогадів, сімейні документи та короткі біографічні довідки. Такий підхід поєднує загальноісторичні події з особистою історією та сприяє глибшому усвідомленню подій Другої світової війни [73, с. 14].

Надалі слід приділити релігійному становищу у перші роки після закінчення війни, так за допомогою карт учні позначають території примусової ліквідації УГКЦ, зони її підпільного існування, а також осередки відродження УАПЦ та становлення нових православних структур у подальші роки. Необхідно наголосити, що саме західні області України стали основним простором збереження релігійної традиції та спротиву радянській політиці [69, с. 4–10].

Подальшим прикладом організації роботи з картами може слугувати розгляд теми: «Економіка Прикарпаття в радянській моделі господарювання». Під час даного заняття робота з картами на уроці дозволить не лише визначити розташування основних промислових об'єктів, а й усвідомити закономірності їх розміщення, взаємозв'язки між галузями та визначити роль Прикарпатського регіону в економіці УРСР [75, с. 2–5].

Так, на початковому етапі учні отримують контурну карту Івано-Франківської області та виконують завдання «Промислова мапа регіону». Вони позначають основні підприємства другої половини ХХ ст.: Бурштинську ДРЕС, Калуський хімічний комбінат, Калуський металообробний завод, Надвірнянський нафтопереробний завод, Коломийський завод сільськогосподарських машин. Це дає змогу сформувати загальне уявлення про індустріальну структуру краю [75, с. 2–5].

Далі виконується аналітичне завдання «Енергетика як основа промислового розвитку». Учні визначають розташування Бурштинської ТЕС та з'ясовують її значення як енергетичного вузла, що забезпечував функціонування хімічної, машинобудівної та інших галузей промисловості. Це надасть можливість встановити причинно-наслідкові зв'язки між окремими секторами економіки [75, с. 2–5].

Школярі групують підприємства за територіальним принципом, виділяючи Калуський, Бурштинський та Надвірнянський промислові вузли. Це дозволить зрозуміти логіку планового розміщення виробництва та його концентрацію в окремих районах [75, с. 2–5].

Після цього учні виконують порівняльне завдання, у межах якого учні зіставляють карту радянського періоду із сучасною картою області. Вони визначають, які підприємства збереглися, які були модернізовані, а які втратили своє значення або змінили спеціалізацію [75, с. 1–6] (див. Додаток Т.).

Вивчаючи рух спротиву у 1960–1980-х рр., слід зазначити, що робота з картою у даний період передбачає не лише нанесення на неї назв осередків спротиву, а й прив'язку конкретних постатей та географічних пунктів їхнього життя та діяльності. До прикладу, учні умовними позначками відмічають на карті відповідні міста й села, де діяли або зазнали переслідувань представники підпільної церкви та правозахисного руху Так, І. Слезюк позначається в межах Прикарпаття та Західної України як єпископ-помічник УГКЦ, чия діяльність була пов'язана з підпільним церковним служінням і місцями арешту. П. Василик наноситься на карту в регіоні Івано-Франківщини як активний учасник відродження УГКЦ, де він здійснював душпастирську роботу та організацію громад. З. Кисілевський та І. Павлюк позначаються в тих населених пунктах Галичини та Прикарпаття, де вони були залучені до підпільних релігійних громад [67, 3–5; 69, с. 5–8].

Й. Сліпий фіксується поза межами України як постать еміграційного центру УГКЦ, що відображає збереження церковного керівництва в діаспорі. Володимир-Василь Романюк позначається у прив'язці до Івано-Франківщини, Києва та місць його ув'язнення, що дає змогу простежити його дисидентську, правозахисну та церковну діяльність [73, с. 2–4].

Наступним прикладом організації роботи з картами на заняттях з варіативного курсу «Історія Прикарпаття» може слугувати тема: «Духовна спадщина Прикарпаття», яка передбачає локалізацію релігійних центрів на контурній карті, зокрема осередків УГКЦ та інших конфесій [79, с. 1].

Під час заняття учні можуть працювати у групах: перша група наносить пам'ятки релігійного відродження (зокрема пам'ятник кардиналу Мирославу-Івану Любачівському в м. Долині), друга – об'єкти новітньої історії м. Івано-Франківська (Меморіальний сквер), третя – культурно-освітні установи

(Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, музей Олекси Довбуша) [79, с. 4–6].

Завершуючи вивчення історії Прикарпаття періодом Незалежності слід використовуються політико-адміністративні та соціально-економічні карти Івано-Франківської області. Використовуючи дані карти учні наносять на контурні карти промислові центри, туристичні об'єкти та транспортні шляхи, зокрема м. Бурштин (енергетика), м. Калуш (хімічна промисловість), м. Яремче та Верховинський район (туризм), Долинський і Рожнятівський райони (нафтогазовидобування та лісове господарство) [83, с. 5–6] (Див. Додаток Т).

Окрім того, учні позначають основні транспортні напрямки Івано-Франківськ – Львів, Івано-Франківськ – Чернівці, Івано-Франківськ – Рахів та аналізують їх значення для економічного розвитку регіону. Додатково визначають райони трудової міграції, зокрема Верховинський, Косівський, Рожнятівський та Надвірнянський, що дозволяє простежити соціально-економічні процеси в області [83, с. 4–6].

Для розширення просторового бачення використати карту Європи, на якій учні позначають країни трудової міграції населення Прикарпаття: Польщу, Чехію, Італію, Іспанію, Португалію та Німеччину. Це надасть змогу встановити зв'язок між регіональними та загальноєвропейськими процесами міграції [83, с. 6–7].

Таким чином, використання картографічного матеріалу на уроках варіативного курсу «Історія Прикарпаття» забезпечує формування в учнів цілісного уявлення про історичний розвиток краю під час вивчення різних періодів історії України, позаяк робота з картами, дає змогу локалізувати події різних періодів, простежити взаємозв'язки між політичними, соціально-економічними, культурними та релігійними процесами.

У свою чергу поєднання картографічного матеріалу з історичними джерелами та ілюстраціями сприяє глибшому розумінню причинно-наслідкових зв'язків історичних явищ, усвідомленню ролі окремих населених

пунктів і постатей у розвитку регіону, а також відстеженню динаміки історичних змін у різні періоди.

3.2. Приклади інтерактивних вправ і практичних завдань з використанням картографічного матеріалу

Використання інтерактивних вправ і практичних завдань з картографічним матеріалом у варіативному курсі «Історія Прикарпаття» для 9 (11) класу є важливим чинником реалізації компетентнісного підходу в сучасній історичній освіті. Картографія в умовах цифровізації навчального процесу перестає бути лише допоміжним ілюстративним засобом і набуває статусу активного інструменту пізнання, що забезпечує розвиток просторового мислення, історичної уяви, аналітичних і дослідницьких умінь учнів. Залучення онлайн-платформ із відкритими картографічними та візуальними ресурсами створює передумови для організації навчальної діяльності на основі дослідження, порівняння та інтерпретації просторових даних, пов'язаних з історією Прикарпаття.

Важливе місце у вивченні варіативного курсу «Історія Прикарпаття» для 9 (11) класу посідає залучення регіональних історико-краєзнавчих видань, які поєднують наукову ґрунтовність із наочністю та дидактичним потенціалом. Зокрема, праця Володимира Грабовецького «Ілюстрована історія Прикарпаття» та навчальний посібник Валерія Островського «Історія Прикарпаття» можуть слугувати змістовою основою для розроблення різноманітних інтерактивних вправ, орієнтованих на формування просторового мислення та історичної компетентності учнів [39].

«Ілюстрована історія Прикарпаття» В. Грабовецького містить значний масив картографічних і візуальних матеріалів, що відображають просторову динаміку регіону в різні історичні періоди. На їх основі доцільно організовувати практичні завдання з аналізу змін територіальної належності Прикарпаття, локалізації ключових історичних подій і визначення осередків політичного, економічного та культурного розвитку. Учням можуть

пропонуватися вправи з реконструкції історичного простору окремих населених пунктів або регіонів, а також зіставлення картографічної інформації з текстовими фрагментами видання. Такий підхід стимулює аналітичне мислення, уміння інтерпретувати джерела та формувати узагальнені висновки щодо історичного розвитку краю [34].

Посібник В. Островського «Історія Прикарпаття», орієнтований на потреби загальноосвітньої школи, має чітко виражений навчально-методичний характер і може бути використаний для створення системи інтерактивних вправ різного рівня складності. У межах роботи з картографічним матеріалом ефективними є завдання на співвіднесення подій, описаних у тексті, з їх просторовою локалізацією на карті, аналіз адміністративно-територіального поділу Прикарпаття в різні історичні періоди, простеження змін мережі шляхів сполучення та розселення населення. Використання карт у поєднанні з контурними схемами та проблемно-пошуковими питаннями дозволяє активізувати пізнавальну діяльність учнів і поглибити розуміння регіональної специфіки історичного процесу [39].

Однією з найбільш результативних інтерактивних форм роботи в межах вивчення регіональної історії є аналіз серії карт різних хронологічних періодів із метою реконструкції просторових трансформацій Прикарпаття. Послідовне зіставлення карт окремих історичних епох дає змогу учням не лише зафіксувати зміни територіальної належності краю, а й усвідомити їх причинно-наслідкову зумовленість. У процесі виконання таких завдань школярі самостійно визначають, у складі яких держав перебував регіон у різні періоди, аналізують характер державного управління та адміністративного устрою, окреслюють провідні центри політичної влади, економічної діяльності й культурного життя. Водночас особлива увага приділяється оцінці географічного положення Прикарпаття як чинника, що впливав на напрями господарського розвитку, інтенсивність міжрегіональних контактів і стратегічне значення території [88].

Робота з картами різних історичних періодів у межах курсу спрямована на формування в учнів уміння не лише фіксувати просторові зміни, а й

пояснювати їх причини та наслідки. Учні поступово переходять від сприйняття карти як статичного зображення до розуміння історичного простору як динамічної системи, що змінюється під впливом політичних, економічних і культурних чинників. У процесі такої діяльності вони навчаються зіставляти картографічні, текстові та візуальні джерела, інтерпретувати їх у комплексі та робити узагальнення [29, с. 180].

Практичне завдання може передбачати створення картосхеми «Адміністративні зміни Прикарпаття у XX ст.», де учні позначають основні етапи трансформацій та додають короткі аналітичні коментарі. Така робота сприяє розвитку навичок узагальнення, просторового мислення та візуалізації історичних процесів (див. Додаток У).

Важливим є поєднання картографічних матеріалів із фотографіями, архівними документами, гравюрами та статистичними даними. Це дозволяє організовувати комплексні завдання, у межах яких учні визначають розташування об'єктів, аналізують їх функції, простежують зміни міського середовища, архітектури та адміністративної структури в різні періоди. Такий підхід сприяє формуванню цілісного уявлення про історичний простір і розвиток критичного мислення [29, с. 180].

Особливо ефективним є використання завдань, пов'язаних із просторово-часовим аналізом розвитку міст і сіл Прикарпаття. Учні можуть досліджувати трансформації міського простору, порівнювати історичні та сучасні карти, визначати зміни в забудові, інфраструктурі та функціональному призначенні об'єктів. Це дозволяє простежити процеси урбанізації, індустріалізації та вплив політичних подій на повсякденне життя населення.

Показовим прикладом є мініпроект «Від Станиславова до Івано-Франківська», у межах якого учні створюють інтерактивну карту міста, добирають історичні джерела, фотографії, описують об'єкти культурної спадщини та позначають їх на карті. У процесі роботи вони аргументують вибір об'єктів, порівнюють історичний і сучасний стан міського середовища та встановлюють просторові зв'язки між ними [60].

Додаткові завдання можуть передбачати порівняння районів міста за рівнем історичної збереженості, аналіз змін топоніміки як відображення політичних трансформацій або дослідження розміщення пам'яток культури у просторі міста. Такі вправи формують уміння критично аналізувати історичні процеси та бачити їх у просторовому вимірі.

Інтерактивні вправи доцільно поєднувати з проблемно-пошуковими завданнями, у межах яких учні досліджують міграційні процеси, зміни кордонів, адміністративно-територіальні реформи та етнічний склад населення. Це дозволяє розглядати історичний простір як результат взаємодії різних чинників, а не як набір ізольованих фактів.

Загалом використання картографічного матеріалу в навчальному процесі забезпечує формування просторової компетентності, розвиток аналітичного мислення, уміння працювати з різними типами джерел та інтерпретувати історичні процеси в їх просторовому вимірі.

Для формування просторових уявлень та навичок роботи з картою можна провести інтерактивну вправу «Знайди Прикарпаття на мапі України». Учні працюють із фізичною та адміністративною картою України, визначають місце Івано-Франківської області, називають сусідні області та країни, а також встановлюють особливості її географічного положення. Під час виконання завдання школярі пояснюють, чому Прикарпаття називають територією, розташованою неподалік від центру Європи [53, с. 3–4].

Ефективним є практичне завдання «Картографічне дослідження області». Учні отримують карту Івано-Франківської області та позначають на ній адміністративний центр, райони, великі річки, гірські масиви й основні природні регіони – Передкарпаття, Поділля та Карпати. Після цього школярі характеризують особливості рельєфу та пояснюють вплив природних умов на господарське життя населення краю [53, с. 10] (див. Додаток Ф).

Для розвитку навичок аналізу географічної інформації можна використати інтерактивну вправу «Мандрівка етнографічними регіонами». Працюючи в групах, учні знаходять на карті Гуцульщину, Бойківщину, Покуття та Опілля,

визначають їх розташування та порівнюють із етнографічними регіонами сусідніх областей. Результатом роботи стає коротка характеристика особливостей кожного регіону та їх культурної спадщини [53, с. 9].

Доцільним є проведення практичної роботи «Корисні копалини Прикарпаття». Використовуючи тематичну карту, учні позначають райони видобутку нафти, природного газу, озокериту, калійних солей та інших корисних копалин. Після роботи з картою школярі пояснюють, як природні ресурси вплинули на розвиток промисловості Івано-Франківщини. спадщини [53, с. 5] (див. Додаток Т, Ц).

Для закріплення знань про водні ресурси краю можна провести інтерактивну вправу «Річкова мережа Прикарпаття». Учні позначають на карті найбільші річки області, визначають напрям їх течії та встановлюють, у яких районах вони протікають. Додатковим завданням може бути пояснення значення річок для господарства, транспорту та розвитку населених пунктів [53, с. 5] (див. Додаток Ц).

З метою розвитку дослідницьких умінь учитель може запропонувати творче завдання «Створи фізико-географічну характеристику свого населеного пункту». Використовуючи карту області, учні визначають географічне положення свого міста чи села, особливості рельєфу, природні ресурси, водойми та транспортні шляхи. Результати роботи школярі презентують у вигляді короткого опису або картосхеми спадщини [53, с. 4] (див. Додаток Ц).

Для узагальнення знань ефективною буде інтерактивна гра «Картографічний марафон». Учні по черзі виконують завдання біля карти: показують райони області, етнографічні території, великі річки, родовища корисних копалин та транспортні шляхи. Така форма роботи сприяє закріпленню картографічних умінь, розвитку уваги та швидкого орієнтування на карті спадщини [53, с. 5–6].

Зокрема, ефективною є вправа, що передбачає створення учнями власних «історичних маршрутів Прикарпаття» з використанням функції прокладання шляхів і позначення об'єктів. У процесі її виконання школярі фіксують ключові

історико-культурні пам'ятки регіону (замки, монастирі, старі міські центри), обґрунтовують логіку маршруту та аналізують, як географічні умови впливали на розташування цих об'єктів. Додатково учні можуть використовувати інструмент вимірювання відстаней для порівняння доступності різних історичних центрів, що сприяє усвідомленню ролі транспортної доступності у розвитку регіону спадщини [53, с. 3; 85] (Див. Додаток О.13).

Вивчаючи тему «Вплив модернізації на соціально-економічне життя Прикарпаття» (XIX ст.) учні працюють із картою Івано-Франківщини та позначають основні центри нафтовидобування, нафтопереробки, солеваріння, деревообробки й видобутку корисних копалин. Після виконання завдання школярі пояснюють, чому саме ці території стали осередками промислового розвитку та як природні ресурси вплинули на економіку краю [66, с. 4–6].

Ефективним є практичне завдання «Залізничні маршрути Прикарпаття». Учні наносять на карту головні залізничні лінії, зокрема напрямки Львів–Чернівці та Станиславів–Рахів, визначають великі залізничні вузли та пояснюють значення розвитку транспорту для торгівлі й промисловості регіону. Під час роботи школярі аналізують, як будівництво залізниць сприяло інтеграції Прикарпаття до загальноєвропейського економічного простору [66, с. 4–5].

Для формування хронологічних умінь учитель може запропонувати інтерактивну вправу «Стрічка модернізації». Учні розміщують на часовій шкалі події, пов'язані з розвитком нафтовидобування, прокладанням залізниць, виникненням кооперативів та початком еміграції прикарпатців за кордон. Далі школярі співвідносять ці процеси із загальноєвропейськими подіями доби індустріалізації [66, с. 2–7].

Доцільним є проведення практичної роботи «Економічна карта Прикарпаття». Учні в групах створюють тематичні картосхеми: одна група позначає райони розвитку сільського господарства, інша – промислові осередки, третя – торговельні центри та ярмарки. Після презентації результатів

школярі порівнюють економічну спеціалізацію різних частин краю та визначають особливості індустріалізації Прикарпаття [66, с. 5].

Продовжуючи розвивати дослідницькі уміння старшокласників, можна використати інтерактивну вправу «Шлях емігранта». Учні за допомогою карти визначають основні напрямки еміграції мешканців Прикарпаття наприкінці XIX – на початку XX ст., позначають країни переселення та пояснюють причини масового виїзду населення. Окрему увагу школярі приділяють історії перших українських емігрантів до Канади [66, с. 6].

З метою формування навичок аналізу історичних джерел варто провести вправу «Порівняй місто і село». Учні, використовуючи карту та текст підручника, порівнюють розвиток міст і сільських територій Прикарпаття, визначають центри промисловості, ремесел і торгівлі. Після роботи школярі роблять висновки про соціально-економічні суперечності розвитку краю в XIX ст. [66, с. 8].

Ефективною є інтерактивна гра «Економічний ярмарок». Учні отримують ролі нафтовидобувців, селян, купців, ремісників або власників підприємств та, користуючись картою, визначають регіони своєї діяльності. Під час гри вони пояснюють, які товари вироблялися на Прикарпатті, куди їх транспортували та як розвиток торгівлі впливав на життя населення краю [66, с. 8].

Варто відзначити, що під час ознайомлення з даною темою додаткове дидактичне навантаження нестимуть завдання, спрямовані на порівняння адміністративно-територіального поділу, мережі шляхів сполучення та структури розселення населення у даний період. Аналіз змін у транспортній інфраструктурі дозволяє учням простежити трансформацію торговельних маршрутів і економічних зв'язків, а вивчення динаміки розселення – зрозуміти вплив природних, соціально-економічних і політичних чинників на формування поселенської мережі. Такий підхід сприяє формуванню навичок просторово-часового аналізу, умінь синтезувати інформацію з різних джерел і працювати з історичним матеріалом на аналітичному та узагальнюючому рівнях, що є важливими складниками історичної компетентності [66, с. 3–7].

Практичні завдання з використанням картографічного матеріалу дають змогу організувати групову та проєктну діяльність учнів, поєднуючи просторовий аналіз, дослідницький підхід і комунікативну взаємодію. Робота в групах над створенням тематичних карт, історичних маршрутів, віртуальних екскурсій і презентацій сприяє розвитку навичок співпраці, планування, розподілу ролей і відповідальності за спільний результат. Учні навчаються узгоджувати позиції, аргументувати думки та приймати колективні рішення [76, с. 7].

Ефективною є вправа «Знайди подію на карті», де учні визначають місце історичної події XIX ст. (населені пункти Прикарпаття – Станиславів, Коломия, Криворівня, Красноїлля, Косів) за описом і пояснюють свій вибір. У вправі «Маршрут культурного діяча» учні прокладають шлях Івана Франка або Гната Хоткевича, позначаючи ключові місця та події. Це формує просторове мислення та розуміння культурних зв'язків регіону [76, с. 5–6] (див. Додаток Й).

У завданні «Хронологічна карта подій» учні розміщують події за датами на контурній карті, визначають послідовність і часові проміжки. Вправа «Карта помилок» передбачає пошук і виправлення неправильних позначень подій або дат, що розвиває критичне мислення. У «Карті причин і наслідків» встановлюються зв'язки між культурними осередками та подіями (наприклад: Криворівня → літературне середовище → Іван Франко → творчість).

Практичне завдання «Культурний атлас Прикарпаття» полягає у створенні карти з 5–7 культурними об'єктами та короткими довідками про них. Завершується робота презентацією. У вправі «Віртуальна екскурсія» учні виступають у ролі екскурсоводів і розповідають про події від імені місця, що розвиває усне мовлення та уяву [76, с. 2–6].

Підсумковою формою роботи є проєкт «Культурна мапа Прикарпаття початку XX століття». Учні в групах створюють карту культурних осередків, добирають інформацію з різних джерел, систематизують її та презентують результати. Проєкт формує навички роботи з картами, аналізу історичних

зв'язків, співпраці та публічного виступу, а також сприяє усвідомленню культурної спадщини рідного краю [76, с. 2–6] (див. Додаток Р).

Зауважимо, що проєктна робота з картографічним матеріалом дозволяє враховувати індивідуальні освітні потреби та пізнавальні інтереси учнів, створюючи умови для диференціації навчання. Учні можуть обирати різні аспекти дослідження історичного простору, рівень складності завдань і форму представлення результатів, що підвищує їх мотивацію та сприяє самореалізації. Таким чином, поєднання інтерактивних картографічних вправ із проблемно-пошуковими та проєктними методами навчання забезпечує комплексний розвиток просторової компетентності, історичного мислення та ключових соціальних умінь школярів [30, с. 4–5].

Робота з картографічним матеріалом під час вивчення теми «Соціально-економічні експерименти радянської та німецької влади» сприяє формуванню в учнів просторового історичного мислення, уміння аналізувати територіальні зміни та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між політичними подіями й соціально-економічними процесами. Учні працюють із картами адміністративно-територіального устрою Станіславщини у 1939–1944 рр., промисловості, транспортних шляхів, окупаційного поділу українських земель, схемами евакуації населення і підприємств, а також картами депортацій і примусових вивезень населення до Німеччини [56, с. 1–4].

На початку уроку доцільно організувати актуалізацію знань через аналіз карти Західної України напередодні Другої світової війни. Учні визначають місце Станіславщини у складі Польщі, простежують зміну державної належності регіону після 1939 р., встановлюють напрямки просування радянських і німецьких військ, визначають важливі транспортні вузли, промислові центри та адміністративні осередки краю. Під час роботи з картою школярі встановлюють взаємозв'язок між географічним положенням регіону та особливостями економічної політики радянської й німецької влади [56, с. 1–4].

У процесі вивчення питання про соціально-економічні зміни за радянської влади учні працюють із картою промислових об'єктів і транспортної мережі

Прикарпаття. Вони позначають центри промисловості, райони нафтовидобутку, основні залізничні магістралі, визначають території проведення колективізації та індустріалізації. На основі картографічних матеріалів школярі аналізують, чому радянська влада приділяла значну увагу розвитку транспорту й промисловості саме у Прикарпатті, пояснюють економічне та стратегічне значення регіону [56, с. 1–4].

До прикладу, вивчаючи Рух Опору на території Прикарпаття учням можна запропонувати інтерактивну вправу «Карта руху Опору на Прикарпатті». Працюючи з картою, школярі позначають основні осередки діяльності Української Народної Самооборони, території дій радянських підпільних груп, маршрути ковпаківського рейду та населені пункти, пов'язані з діяльністю руху Опору. Після виконання завдання учні встановлюють взаємо розташування історико-географічних об'єктів та пояснюють значення Карпатського регіону для розвитку повстанського руху [86; 88;].

Для закріплення хронологічних умінь доцільно провести практичне завдання «Історична шкала подій». Учні, використовуючи карту та текст підручника, визначають дати окупації Прикарпаття, утворення загонів Української Народної Самооборони, початку ковпаківського рейду та вигнання нацистських військ із регіону. Отримані події школярі розміщують на хронологічній стрічці й позначають на карті місця, де вони відбувалися [55, с. 2–3].

Ефективною є інтерактивна вправа «Визнач течію руху Опору». Учні отримують картки з історичними фактами та за допомогою карти повинні визначити, до якої течії руху Опору належала певна подія або діяч. Наприклад, школярі співвідносять діяльність С. Ковпака з маршрутом радянських партизанських рейдів, а діяльність Української Народної Самооборони – з територіями поширення повстанського руху на Прикарпатті [5; 55, с. 4–5].

З метою розвитку навичок аналізу історичних джерел учитель може організувати практичну роботу «Історичні постаті на карті». Учні працюють у групах та позначають на карті місця, пов'язані з діяльністю С. Бандери, Р.

Шухевича, А. Мельника, С. Ковпака. Після цього школярі коротко характеризують роль кожної постаті у русі Опору та пояснюють значення цих територій для розвитку подій Другої світової війни на Прикарпатті [55, с. 3–5].

Доцільним є й використання творчого завдання «Маршрут УПА». Учні складають уявний маршрут учасника руху Опору територією Прикарпаття, використовуючи карту, історичні джерела та матеріали підручника. У процесі роботи вони пояснюють, чому саме гірська місцевість Карпат була важливою для діяльності повстанських загонів та підпілля [55, с. 3–5].

В межах варіативного курсу дані інтерактивні вправи можуть опиратись на матеріали цифрових колекцій історичних карт, які надають учням унікальну можливість працювати з автентичними джерелами різних історичних епох, що суттєво підвищує пізнавальну цінність навчального процесу. Так, ресурс David Rumsey Map Collection містять великий масив оцифрованих карт Європи, Австро-Угорської імперії, Речі Посполитої та інших державних утворень, у складі яких перебували землі Прикарпаття. Використання таких джерел дозволяє організовувати практичні завдання, що включають порівняльний аналіз історичних карт, у межах яких учні визначають зміни політичних кордонів, адміністративного устрою, назв населених пунктів, шляхів сполучення та інших просторових характеристик регіону [94].

Важливе значення має також робота з функцією історичних супутникових знімків (historical imagery), яка дозволяє здійснювати порівняльний аналіз змін ландшафту та забудови Прикарпаття в різні періоди. Учні можуть досліджувати, як трансформувалися міста Івано-Франківськ, Коломия чи Яремче, виявляти розширення міської забудови, зміни в інфраструктурі та вплив урбанізаційних процесів на навколишнє середовище. Такі завдання формують уміння працювати з динамічними просторовими даними та інтерпретувати зміни у довготривалій історичній перспективі [95] (див. Додаток Ч).

Додатково до вже описаних цифрових ресурсів, важливий дидактичний потенціал у межах формування просторової компетентності має використання

платформи Google Earth, яка дозволяє організовувати інтерактивні вправи на основі тривимірної моделі Землі, історичних знімків та інструментів просторового аналізу. У межах варіативного курсу «Історія Прикарпаття» її доцільно застосовувати не лише як засіб візуалізації, а як повноцінне середовище для дослідницької та практичної діяльності учнів [99] (див. Додаток П.3).

Вагомий дидактичний потенціал у цьому контексті має платформа Europeana яка відкриває широкі можливості для інтеграції картографічних матеріалів із візуальними та текстовими історичними джерелами. Її використання дозволяє організовувати багаторівневу роботу з джерелами, де карта виступає центральним елементом, навколо якого вибудовується комплексне дослідження історичного простору. Наприклад, учні можуть співвідносити карту адміністративного поділу з архівними фотографіями населених пунктів, статистичними матеріалами про чисельність населення або документами, що відображають зміни в управлінській системі [96] (див. додаток О.10).

Додаткові можливості для реалізації особистісно орієнтованого й краєзнавчого підходів у навчанні історії надає платформа Historypin, яку доцільно розглядати не лише як інструмент візуалізації, а як повноцінне середовище для організації дослідницької діяльності учнів. Завдяки поєднанню історичних фотографій, листівок, гравюр та інших візуальних матеріалів із конкретними географічними координатами школярі отримують можливість працювати з «живим» історичним простором, де кожен об'єкт має не лише локалізацію, а й власну історію, контекст і динаміку змін [101] (див. Додаток О.11).

Отже, використання інтерактивних вправ і практичних завдань з картографічним матеріалом у межах варіативного курсу «Історія Прикарпаття» для 9 (11) класу сприяє формуванню в учнів просторової, хронологічної та інформаційної компетентностей. Робота з історичними та сучасними картами, цифровими платформами, тематичними картосхемами, історичними

маршрутами й проєктами дозволяє школярам не лише засвоювати фактичний матеріал, а й аналізувати історичні процеси у взаємозв'язку з географічним середовищем. Поєднання картографічних джерел із текстовими, статистичними, візуальними та архівними матеріалами забезпечує комплексний підхід до вивчення регіональної історії, розвиває навички дослідницької діяльності, критичного мислення та вміння інтерпретувати історичні явища у просторово-часовому вимірі.

Водночас інтерактивний характер картографічних завдань активізує пізнавальну діяльність учнів, підвищує мотивацію до вивчення історії рідного краю та створює умови для реалізації компетентнісного й особистісно орієнтованого підходів у навчанні. Практичні роботи, групові дослідження, створення тематичних карт і мініпроєктів формують уміння співпрацювати, аргументувати власну позицію та презентувати результати досліджень.

ВИСНОВКИ

Отже, у процесі виконання дипломної роботи здійснено аналіз використання картографічного матеріалу як засобу формування просторової компетентності учнів у межах варіативного курсу «Історія Прикарпаття» у 9 (11) класі. У ході написання роботи нами встановлено, що просторова компетентність формується насамперед через уміння учнів співвідносити історичні події з конкретним територіальним середовищем, визначати зміни державних кордонів, особливості адміністративно-територіального устрою, розвитку поселень, транспортної мережі та господарського освоєння регіону. Доведено, що історична карта у курсі «Історія Прикарпаття» виступає не лише засобом наочності, а важливим інструментом аналізу історичного простору та реконструкції історичних процесів.

Проаналізовано, що формування просторової компетентності найбільш ефективно реалізовується через вивчення історичного розвитку Прикарпаття за основними історичними періодами. Під час ознайомлення з природно-географічними особливостями Прикарпаття учні формують базові вміння орієнтуватися на фізичній та адміністративній карті, визначати географічне положення області, природні регіони, річкову мережу, транспортні шляхи та їхній вплив на історичний розвиток краю.

Зокрема, у процесі вивчення княжої доби та періоду Галицько-Волинської держави картографічний матеріал використовується для локалізації давніх міст, торговельних шляхів, оборонних центрів і територіальних змін. Робота з історичними картами дозволяє учням простежити процес розвитку Прикарпаття у складі Київської Русі, Галицького князівства та Галицько-Волинського князівства, а також визначити значення регіону в політичному житті середньовічної України.

Під час вивчення періоду польського панування та перебування Прикарпаття у складі Речі Посполитої учні аналізують зміни адміністративно-територіального устрою, розвиток міст, торгівлі та шляхів сполучення.

Використання порівняльного аналізу карт різних періодів дозволяє визначати особливості прикордонного положення краю, простежувати зміни у структурі розселення населення та досліджувати вплив політичних процесів на розвиток регіону.

У ході вивчення періоду Австро-Угорської монархії та модернізаційних процесів XIX – початку XX ст. картографічний матеріал сприяє аналізу розвитку промисловості, нафтовидобування, транспортної інфраструктури та міграційних процесів. Учні працюють із картами залізничних магістралей, промислових центрів, нафтових родовищ і торговельних шляхів, що дозволяє простежити економічний розвиток Прикарпаття та його інтеграцію до європейського економічного простору.

Під час вивчення подій Першої світової війни, періоду Західно-Української Народної Республіки та міжвоєнного часу картографічний матеріал використовується для аналізу змін державних кордонів, адміністративного поділу, політичної ситуації та розвитку національного руху. Учні визначають території бойових дій, розташування адміністративних центрів і напрямки політичних процесів у регіоні.

Особливе значення робота з картою має у процесі вивчення подій Другої світової війни та повоєнного періоду. Учні аналізують карти воєнних дій, окупаційного поділу території, діяльності руху Опору, депортацій і міграційних процесів. Це дозволяє встановлювати взаємозв'язок між воєнно-політичними подіями та змінами історичного простору Прикарпаття, простежувати маршрути військових операцій, діяльність УПА та радянського підпілля.

У процесі вивчення радянського періоду та розвитку Прикарпаття картографічний використовується для дослідження урбанізаційних процесів, змін міського простору, адміністративних реформ, розвитку промисловості та інфраструктури.

У результаті використання інтерактивних вправ і практичних завдань з картографічним матеріалом у межах варіативного курсу «Історія Прикарпаття» для 9 (11) класу формується просторова, хронологічна та інформаційна

компетентності учнів. Робота з історичними й сучасними картами, цифровими ресурсами, тематичними картосхемами, історичними маршрутами та проєктами забезпечує не лише засвоєння фактичного матеріалу, а й розвиток уміння аналізувати історичні процеси у зв'язку з географічним середовищем. Використання картографічних, текстових, статистичних і візуальних джерел сприяє комплексному вивченню регіональної історії та формує навички дослідницької діяльності, критичного мислення й інтерпретації історичних явищ у просторово-часовому вимірі.

Активні форми навчальної діяльності з картографічним матеріалом (аналіз карт, робота з контурними картами, створення картосхем і маршрутів, виконання практичних та проєктних завдань) забезпечуватимуть розвиток аналітичного мислення та вміння працювати з різними видами історичних джерел, що сприятиме глибшому розумінню історичних процесів у їх просторовій динаміці та взаємозв'язках.

Використання цифрових картографічних ресурсів і технологій розширює можливості навчання, підсилює дослідницький компонент освітнього процесу та підвищує мотивацію учнів, а інтеграція традиційних і сучасних цифрових засобів дає змогу ефективніше поєднувати вивчення локальної історії Прикарпаття із ширшим європейським історичним контекстом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативні документи

1. Державний стандарт базової середньої освіти. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti>
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти. Наказ МОН України від 16.07.2018 № 776. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

II. Навчальні програми

4. Островський В. В. Історія Прикарпаття. Програма варіативного курсу. 9 (11) клас. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя*. 2013. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1417>

III. Монографії та статті

5. Бігун І. Зоряний рейд. Як Сидір Ковпак на Буковель мандрував. *Історична правда*. 2018. 29 жовтня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/10/29/153170/>
6. Будзінський П.-В. І., Яковлева В. А. Деякі аспекти використання картографічних матеріалів на уроках географії. *The X International Scientific and Practical Conference «Trends and prospects for the development of modern education»*. Munich, Germany. 2023. С. 99–101. URL: <https://share.google/ycyQvRoN99whG8lZB>
7. Васильєв О. В. Теоретико-методичні засади розвитку цифрової компетентності майбутніх викладачів в умовах інтеграції штучного

інтелекту в освітню сферу. *Академічні візії*. 2025. Випуск 43. С. 1–15. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1954>

8. Васьківська Т. Використання цифрових інструментів для вивчення історії: основи та принципи. *Педагогічна Житомирщина*. 2025. № 2 (38). URL: <https://imso.zippo.net.ua/?p=5796>

9. Вішнікіна Л.П. Компетентнісне навчання та викладання географії у системі неперервної педагогічної освіти: колективна монографія. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2022. 265 с.

10. Десятов Д. Л. Формування просторової компетентності учнів у процесі навчання історії. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: *Історичні науки*. 2012. Випуск 17. С. 82–89.

11. Задорожна Л. В. Теоретико-методичні засади формування просторової компетентності учнів у процесі навчання історії. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін»*. Харків. 2014. С. 25–32. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/6955>

12. Карабінюк М. М., Лета В. В., Радиш І. П., Брич Т. Ю. Практичне застосування інтерактивних карт на уроках географії в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Випуск 63 (2). С. 189–196. URL: <https://numl.org/1hHW>

13. Лобода Д. О. ІКТ-технології формування картографічної компетентності здобувачів освіти в умовах дистанційного навчання історичних дисциплін. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 68. Т. 2. С. 228–232. URL: https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/68/part_2/49.pdf

14. Мороз П. В. Історична предметна компетентність учнів старшої школи: визначення та складники. *Інститут педагогіки НАПН*

- України. 2019. С. 211–214. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719398/1/Тези%20Мороз%20П..pdf>
15. Моцак С. І. Формування просторової компетентності учнів засобами історії. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2013. № 47. С. 168–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpkov_2013_47_46
 16. Муляр О., Жалко Т. Діяльнісний підхід на уроках історичної та громадянської освітньої галузі. *Педагогічний пошук*. 2024. Випуск 3 (123). С. 25–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2024_3_7
 17. Нетьосов С. І., Нетьосова С. Ф. Позакласна робота з історії в системі національно-патріотичного виховання школярів. *Education and pedagogical sciences*. 2017. № 1. С. 60–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2017_1_9
 18. Олійник В. Музейна справа як напрям екскурсійної діяльності. *Економіка та суспільство*. 2025. Випуск 73. С. 1–5. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5939>
 19. Остроух В. І. Використання інтерактивних карт як новітній підхід в організації навчання з географії у сучасній школі. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2019. Випуск 29. С. 71–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2019_29_10
 20. Пишко О. Л. Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства. *Народна освіта. Електронне наукове фахове видання*. 2014. №1 (22). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257
 21. Пометун О., Гупан Н. Питання розвитку геопросторового мислення учнів у навчанні історії в новій українській школі. *Український Педагогічний журнал*. 2024. № 2. С. 131–139. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/750>
 22. Ребенок В. Позакласна робота з історії: особливості і форми. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. 2021. № 1(9). С. 86–88.

URL: <https://repository.sspu.edu.ua/items/394dffe6-91f1-4f2b-8a51-82e477dc7acf>

23. Работа К. В. Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи для успішного громадянського виховання учнів. *Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*. Мелітополь, 2018. С. 218–221. URL:

<https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6521/1/КОМПЕТЕНТІСНИЙ%20ПІДХІД%20В%20СУЧАСНІЙ%20ОСВІТІ.pdf>

24. Рудянин І. Цифрові карти (Google Maps, StoryMapJS) у підготовці майбутнього вчителя історії: можливості для розвитку просторової компетентності. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2026. № 2. С. 125–136. URL:

<https://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua/article/view/314>

25. Сінкевич І., Полтавець О. Історична карта: матеріали до курсу «Історична географія». *Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць*. 2008. № 2. С. 180–186. URL: <https://surl.li/njqatx>

26. Сосса Р. І., Голубінка Ю. І. Нові підходи у дослідженні етнографічних карт України. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Картографія та вища школа: інтеграція напрямів розвитку»* 23–24 вересня 2021 р. Київ : КНУ. 2021. С. 4–7. URL: <https://surl.lu/xyvlay>

27. Третьякова О. В. Картографічні вміння як складник просторової компетентності. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. 2018. № 1 (6). С. 3–5. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/items/cb84f393-e4a0-437b-a3b1-f5d933e89164>

28. Третьякова О. Формування просторової компетентності та картографічних умінь учнів на уроках громадянської та історичної

освітньої галузі. *Освіта Сумщини*. 2023. № 2 (58). С. 17–20. URL: https://znayshov.com/News/Details/osvita_sumshchyny_2_2023

29. Цапук О. В. Інтерактивні методи навчання на уроках історії. *Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методик їх викладання : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* Рівне : МЕНУ. 2023. С. 179–183. URL: <http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3977>

30. Шаріпова Т. Впровадження інноваційних технологій на уроках історії як чинник створення оптимальних умов навчання. URL: <http://fel2005.dp.ua/docs/blog/09/028.pdf>

IV Підручники і посібники

31. Власов В. С. Історія України: підручник для 9 класу. Київ : Літера ЛТД. 2017. 304 с.

32. Волощук І.С., Калмикова Л. О., Мелешко В. В. Науково-методичні засади реалізації змісту середньої спеціалізованої освіти наукового спрямування: методичний посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2024. 353 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744678/1/3%20МП%20«Науково-методичні%20засади%20реалізації%20змісту%20середньої%20спеціалізованої%20освіти%20наукового%20спрямування»_Волощук%20і%20Ко.pdf

33. Горошкіна О. М., Доротюк В. І. Компетентісно орієнтоване навчання: сутність, форми і методи: навчальний посібник. [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка. 2022. 221 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739276/1/Горошкіна%20та%20ін.%20Посібник%20профільне.pdf>

34. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Друге доповнене видання. Т. 1. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2002. 432 с.

35. Гуралюк А. Г. Сучасні технології візуалізації колекцій цифрових освітніх ресурсів : практичний посібник / [авт.-упоряд.: Гуралюк А. Г., Терентьєва Н. О., Пінчук О. П., Ростока М. Л., Вараксіна Н. В., Білоцерківець І. П., Жигалюк А. В. ; наук. ред. Гуралюк А. Г.] ; НАПН

України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [Електронне видання]. Київ : ФОП Ямчинський О. В., 2025. 186 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746527/1/DDETKS_manual_technology_2025.pdf

36. Малієнко Ю. Б. Методика компетентнісно орієнтованого навчання всесвітньої історії у 7-му класі: методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 96 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712793/1/всесвітня%20історія.pdf>

37. Мендерецький В. В., Касіяник І. П., Гарбар В. В., Матуз О. В. Методика навчання географії: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. І. Огієнка. 2025. 432 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9127>

38. Мирошниченко В., Цикало В. Тренажер для формування просторової компетентності учнів на основі шкільного курсу історії України: навч.-метод. посіб. Запоріжжя : СТАТУС. 2024. 116 с. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/items/735e7777-4c29-47fb-8284-2a4560ec97d2/full>

39. Островський В. Історія Прикарпаття : навч. посіб. Івано-Франківськ : Лілея-НВ. 2008. 352 с.

40. Пометун О. І., Малієнко Ю. Б., Дудар О. В. Всесвітня історія: підручник для 7 класу. Київ : Освіта. 2024. 224 с.

41. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза. 2006. 328 с.

42. Сорочинська Н. М. Всесвітня історія: підручник для 9 класу. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2022. 249 с.

43. Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України: навчальний посібник для 8 класу. Тернопіль : Астон. 2021. 264 с.

44. Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України: навчальний посібник для 10 класу. Тернопіль : Астон. 2023. 292 с.

45. Щупак І. Я. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 11 класу. Київ : УОВЦ «Оріон». 2024. 288 с.

46. Щупак І. Я. та ін. Історія України. Всесвітня історія: підручник для 6 класу. Київ : Оріон. 2023.

V. Навчально-методичні матеріали та розробки

47. Вакеріна М. Методи і прийоми створення ситуації успіху як напрямок соціалізації особистості. *На Урок. Освітній проект*. URL: <https://surl.li/xbljpg>

48. Вельможна О. П. Використання інтерактивних методів у психолого-педагогічній підготовці здобувачів освіти [випускна робота]. *На Урок. Освітній проект*. Харків, 2026. 22 с. URL: <https://surl.lu/hklmpb>

49. Використання інтерактивних карт для покращення засвоєння матеріалу з географії. *Розвиток дитини*. URL: <https://childdevelop.com.ua/news/12335/>

50. Використання карт на уроках історії для формування інформаційної компетентності учнів. *Картмаг Інтернет-магазин*. 2026. 22 лютого. URL: https://kartmag.com.ua/index.php?route=octemplates/blog/oct_blogarticle&blog_article_id=67

51. Гавкалюк О. Землі Прикарпаття в умовах соціально-економічного розвитку Речі Посполитої [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 7 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1408>

52. Гаврилова Л. Г. Використання контурних карт на уроках історії як засобу формування інформаційної компетентності учнів. *На Урок. Освітній проект*. 2018. URL: <https://surl.li/sfmobh>

53. Генік В. Неподалік від центру Європи [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 11 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1415>

54. Головіна О. Диференційоване викладання – як підлаштувати навчання під кожного учня. *НУШ. Нова українська школа*. 2020. 21 квітня.

URL: <https://nus.org.ua/2020/04/21/dyferentsijovane-vykladannya-yak-pidlashtuvaty-navchannya-pid-kozhnogo-uchnya/>

55. Дмитерко Л. Рух Опору на території Прикарпаття [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 5 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1391>

56. Дмитерко Л. Соціально-економічні експерименти радянської та німецької влади [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 4 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1390>

57. Дмитерко Л. Суспільно-політичні реалії краю в період становлення радянської влади та німецького окупаційного режиму [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 4 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1392>

58. Залецька О. Зміни в господарстві краю [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 9 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1395>

59. Інтерактивні карти – яскраві історичні посібники. *Вівіком*. 2019. 27 листопада. URL: <https://api.visicom.ua/uk/posts/interactivemaps>

60. Ісаєва Г. Метод проєктів – ефективна технологія навчання. *Освіта.UA*. 2005. 10 травня. URL: https://osvita.ua/school/method/technol/1415/#google_vignette

61. Каліночкіна Ю. Інструктивно-методичні матеріали щодо викладання історії у 5-11 класах. *Майбуття*. 2021. № 13-16. С. 11–14. URL: https://znayshov.com/FR/8932/metod_istoriya_2021_2022.pdf

62. Ковтун О. Етапи суспільно-політичного життя в реаліях тоталітаризму [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 14 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1388>

63. Когут О. Особливості розвитку сільського господарства та промисловості в передвоєнне десятиліття. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 18 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1401>
64. Когут О. У вирі імперських інтересів напередодні та в роки Першої світової війни [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 12 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1402>
65. Молнар Р. Активізація суспільно-політичних процесів на території Прикарпаття у XIX столітті [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 9 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1406>
66. Молнар Р. Вплив модернізації на соціально-економічне життя Прикарпаття [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 8 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1405>
67. Молнар Р. Розгортання українського національно-визвольного руху у Прикарпатті в другій половині XX століття [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 5 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1386>
68. Олексюк О. Суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток Прикарпаття в княжий період [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 9 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1413>
69. Олексюк О. «Хресна дорога» церкви та культури у Прикарпатті в другій половині XX століття [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 14 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1385>

70. Пижик А. М., Черевічний Г. С. Методика викладання історії в школі: навчально-методичні рекомендації до вивчення дисципліни та проходження педагогічної практики студентами. 2-е перероблене та доповнене видання. Київ : ТОВ «Видавництво “Юстон”». 2020. 125 с.
71. Прокопчук М. Організація роботи учнів з історичною картою. *Прокопчук Михайло Миколайович. «Historia est magistra vitae»*. URL: <https://numl.org/1hML>
72. Психолого-педагогічні аспекти формування логічного мислення учнів на уроках історії. *На урок. Освітній проект*. URL: <https://surl.li/qqwnph>
73. Рибчинська Н. В. Наш край у роки Другої світової війни (1939–1945). 11 клас. Урок 11 [навчально-методична презентація]. *Електронний посібник. Уроки з історії Прикарпаття 6, 7, 8, 10 класи*. 2013. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/media/files/5-DSV.pdf>
74. Рибчинська Н. В. Наш край у XVI – середині XVII ст. 8 клас. Урок 25: навчально-методична презентація. *Уроки з історії Прикарпаття*. 2013. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/media/files/3-polsko-kozackychasy.pdf>
75. Рильчук С. Економіка Прикарпаття в радянській моделі господарювання [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 6 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1387>
76. Рильчук С. Культурний розвій [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 8 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1399>
77. Рильчук С. Політизація релігійного життя [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 5 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1400>
78. Романів О. Державотворчий процес: здобутки і прорахунки [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне

- видання]. 8 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1398>
79. Романів О. Духовна спадщина Прикарпаття періоду незалежності України [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 20 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1383>
80. Русин Л. Здобутки культури в умовах полонізації [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 8 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1393>
81. Тимків О. Культурне відродження на території Прикарпаття [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя*. 8 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1403>
82. Тимків О. Роль церкви в українському національному відродженні на теренах краю [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 6 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1404>
83. Тимків О. Українське державотворення у Прикарпатті: проблеми і вирішення [модель уроку]. *Історія Прикарпаття. Веб-книга для вчителя* [електронне видання]. 7 с. URL: <https://ippo.if.ua/predmety/istoriya/index.php?r=site/stattya&id=1384>
84. Філончук З. Медіаграмотність на заняттях з географії: навчальне видання. Київ : АУП, ЦВП, 2020. 73 с.

VI. Веб-платформи

85. В похід Карпатами. [онлайн платформа]. URL: <https://vpohid.com.ua/map/>
86. Друга світова війна: пояснюємо у 32 мапах. *Explainer*. 2025. 2 вересня. URL: <https://explainer.ua/druga-svitova-vijna-poyasnyuyemo-u-32-mapah/>
87. ГІС Карти: види та застосування цифрової картографії. *EOS Data Analytics*. URL: <https://eos.com/uk/blog/gis-karty/>

88. Карти воєнних дій Івано-Франківської області. [онлайн платформа]. URL: <https://freemap.com.ua/karty-ukrainy/karty-vtoroj-mirovoj-vojny/karty-voennyx-dejstvij-ivano-frankovskoj-oblasti/> ;
89. Карти України 1914–1945 рр. *Тренажер. Підготовка до ЗНО/НМТ з історії України!* [онлайн платформа]. URL: <https://surl.li/qcanpl>
90. Німецькі карти Першої світової війни. URL: <https://freemap.com.ua/karty-ukrainy/nemeczkie-karty-pervoj-mirovoj-vojny/>
91. План «Барбаросса». URL: <https://surl.li/hlhxtz>
92. Старовинні карти. [онлайн платформа]. URL: https://freemap.com.ua/#google_vignette
93. Цифрові онлайн-архіви історичних карт. SPADOK.ORG.UA. 2022. 26 червня. URL: <https://spadok.org.ua/tekhnologiyi/tsyfrovi-onlayn-arkhivy-istorychnykh-kart>
94. David Rumsey Map Collection. *Cartography Associates powered by Luna Imaging*. [онлайн платформа]. URL: <https://www.davidrumsey.com/>
95. Esri | World Imagery Wayback. [онлайн платформа]. URL: <https://surl.li/hgykgt>
96. Europeana: Digital Heritage. [онлайн платформа]. URL: <https://www.europeana.eu/en>
97. Gallica – The BnF digital library. *Bibliothèque nationale de France*. URL: <https://www.bnf.fr/en/gallica-bnf-digital-library>
98. GISFile: картографічний сервіс. [онлайн платформа]. URL: <https://gisfile.com/map/>
99. Google Earth. URL: <https://earth.google.com.ua/>
100. Historymaps Project. *Learn History Visually*. [онлайн платформа]. URL: <https://history-maps.com/uk>
101. Historypin [онлайн платформа]. URL: <https://www.historypin.org/>
102. Map of the Ancient World. *World History Encyclopedia*. [онлайн платформа]. URL: <https://www.worldhistory.org/map/>

103. MapChart. *Create your own custom map*. [онлайн платформа]. URL: <https://www.mapchart.net/>
104. Old Maps of Ukraine. [онлайн платформа]. URL: <https://oldmaps.com.ua/>
105. Sanderus Antique Maps & books. [онлайн платформа]. URL: <https://sanderusmaps.com/>
106. StoryMap. Maps that tell stories. *Knightlab. Northwestern University Chicago – San Francisco*. [онлайн платформа]. URL: <https://storymap.knightlab.com/>

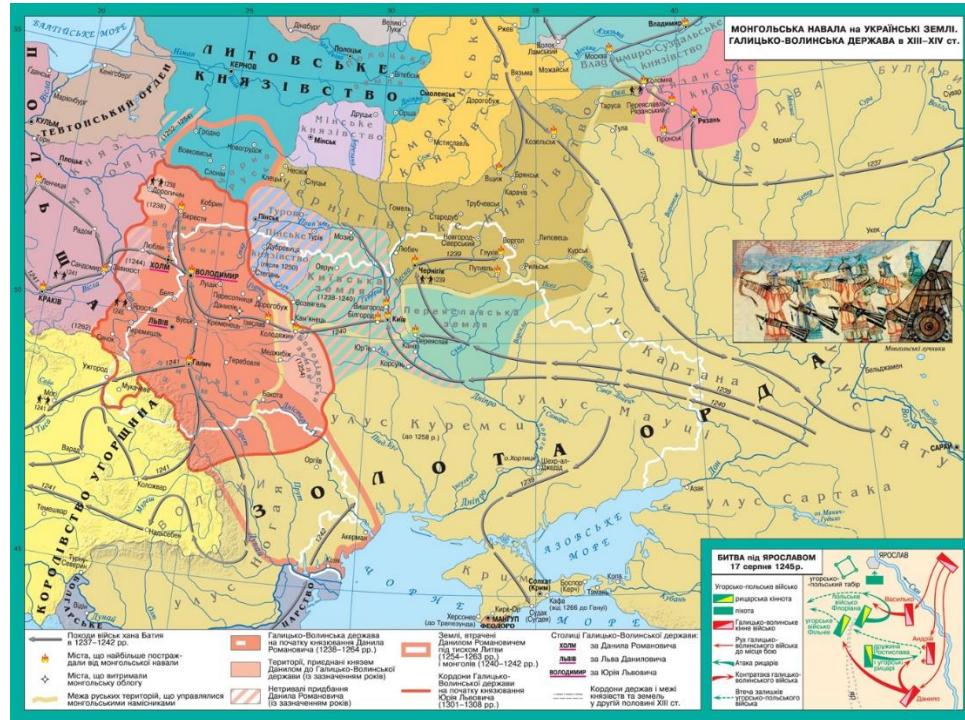
VII. Відеоматеріали

107. Давній Галич – колыска Галичини | Пізнаємо княжу історію України | фортеця, легендарний порт, курган. *Tour de Ukraine [YouTube]*. 2023. URL: <https://youtu.be/z4qDcaF7S7A?si=oAG67-q6p9LP8-Ya>
108. Галич: чому одне з головних міст в історії України не приваблює великої кількості туристів. *Суспільне Івано-Франківськ [YouTube]*. 2024. URL: <https://surl.li/oabhgd>
109. Як змінювалась карта Європи за 1000 років за 3 хвилини. Відео. *Волинські новини. Перше інформаційне агентство*. 2014. 17 вересня. URL: <https://www.volynnews.com/news/policy/yak-zminiuvallas-karta-yevropy-1000-rokiv-za-3-khvylyny/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Українські землі в другій половині XII – першій чверті XIII ст. Утворення Галицько- Волинської держави

Джерело: https://baitsar.blogspot.com/2017/09/blog-post_25.html

Додаток Б

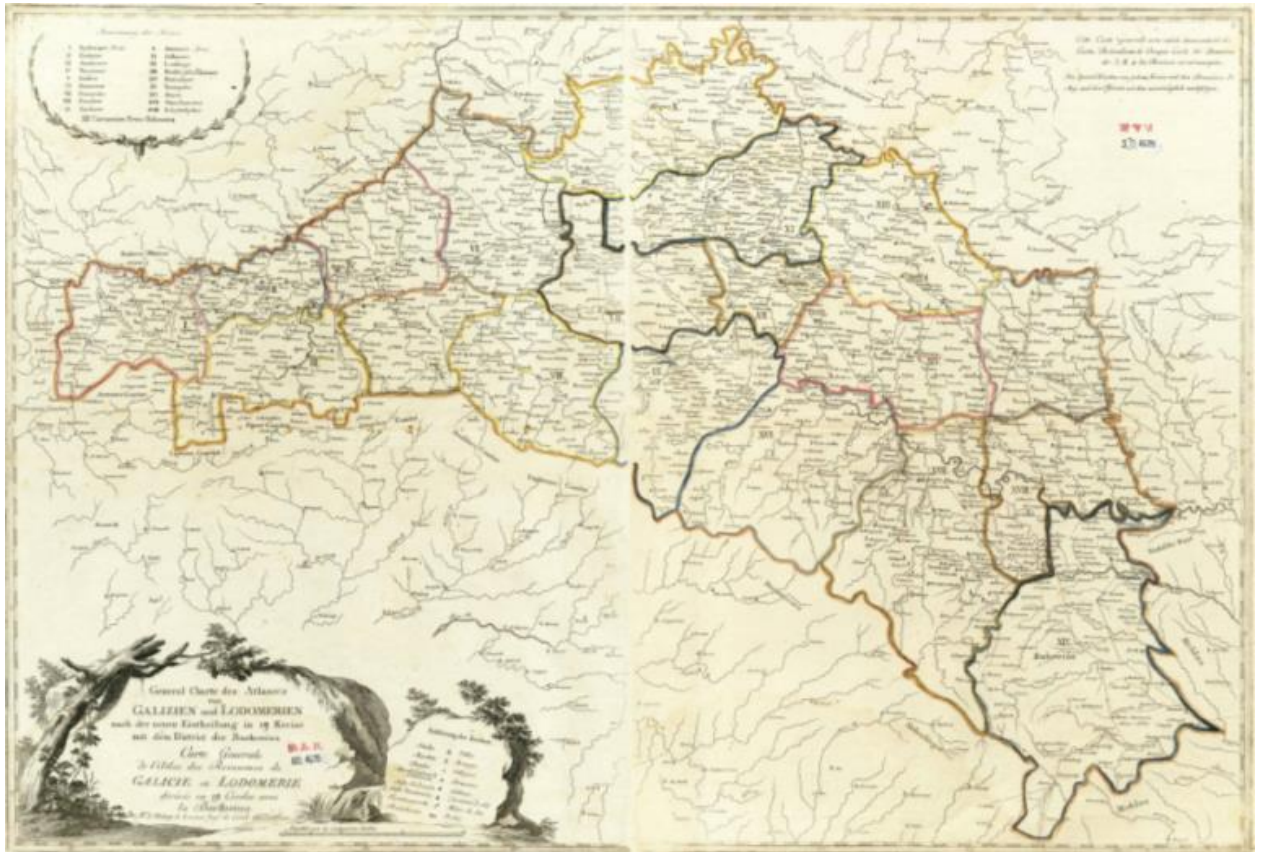
Руське воєводство (червоним) на мапі Антоніо Затти 1781 року

Джерело: <https://surl.lu/xudpup>

Додаток В

General Charte des Atlases von Galizien und Lodomerien (1790)

Джерело: <https://spadok.org.ua/krajeznavstvo/istorychni-mapy-galychyny-1775-1918>

ТЕРИТОРІЯ І НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ на 1 січня 2008 р.

Україна	Територія, тис. кв. км	Населення, тис. жителів	Міста	Середній показник населення на 1 кв. км
Автономна Республіка Крим (без Севастополя)	26,1	1971,1	1240,5	73,5
Волинська обл.	20,2	1036,4	630,2	50,6
Дніпропетровська обл.	21,9	3298,4	2036,2	150,2
Донецька обл.	26,5	4538,9	4104,4	170,2
Житомирська обл.	29,9	1305,5	747,4	43,6
Закарпатська обл.	12,8	1242,6	461,4	96,7
Запорізька обл.	27,2	1832,9	1403,3	67,3
Івано-Франківська обл.	13,9	1382,6	593,3	99,5
Київська обл. (з м. Київом)	28,1	1727,3	1048,8	61,6
Кіровоградська обл.	24,6	1039,7	637,7	42,2
Луганська обл.	26,7	2355,4	2038,4	88,2
Львівська обл.	21,8	2559,8	1548,0	117,4
Миколаївська обл.	24,6	1203,6	812,3	48,8
Одеська обл.	33,3	2394,7	1589,7	71,9
Полтавська обл.	20,8	1534,9	820,3	73,8
Рівненська обл.	20,1	1152,0	547,8	57,3
Сумська обл.	23,8	1196,8	791,7	50,3
Тернопільська обл.	13,8	1098,6	474,3	79,6
Харківська обл.	31,4	2795,9	2227,4	89,1
Хмельницька обл.	28,5	1197,5	676,3	42,2
Черкаська обл.	20,9	1315,5	730,0	62,9
Чернівецька обл.	8,1	604,5	376,1	74,6
Чернігівська обл.	31,1	1135,9	697,1	36,6
м. Київ	0,8	2740,2	2740,2	—
м. Севастополь	0,9	379,5	356,5	421,7

<https://proverka.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/detalna->

[politychna-ta-administratyvna-karta-ukrainy.jpg](#)

Мінойська цивілізація

Джерело: <https://timemaps.com/civilizations/minoan-civilization/>

Фінікійська цивілізація

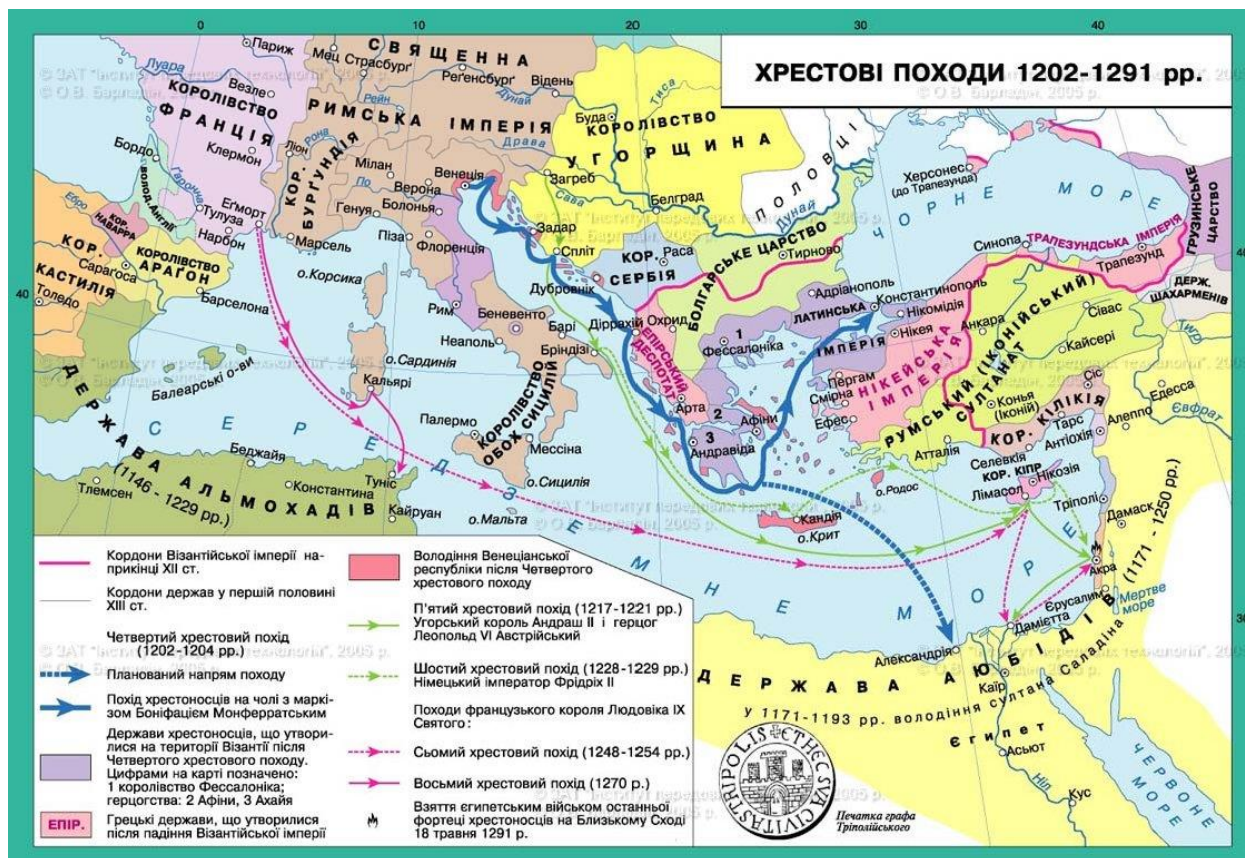
Джерело: <https://timemaps.com/civilizations/minoan-civilization/>

«Шлях із варягів у греки» (синій колір); Волзький торговий шлях (червоний колір; виділено жирним); Помаранчевим кольором показані інші торгові маршрути VIII–X ст.

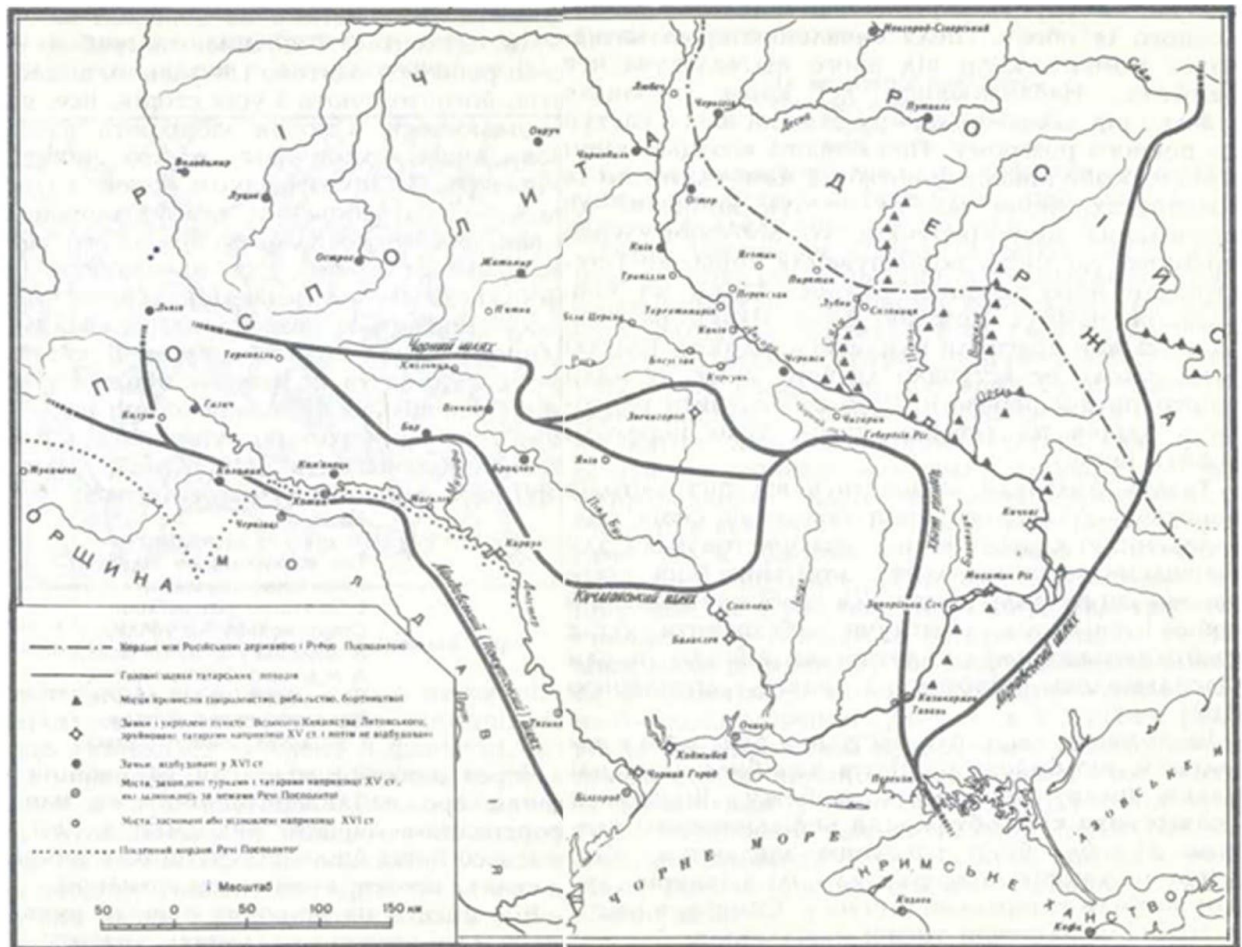
Джерело: <https://surl.li/wedowu>

Хрестові походи 1202–1291 рр.

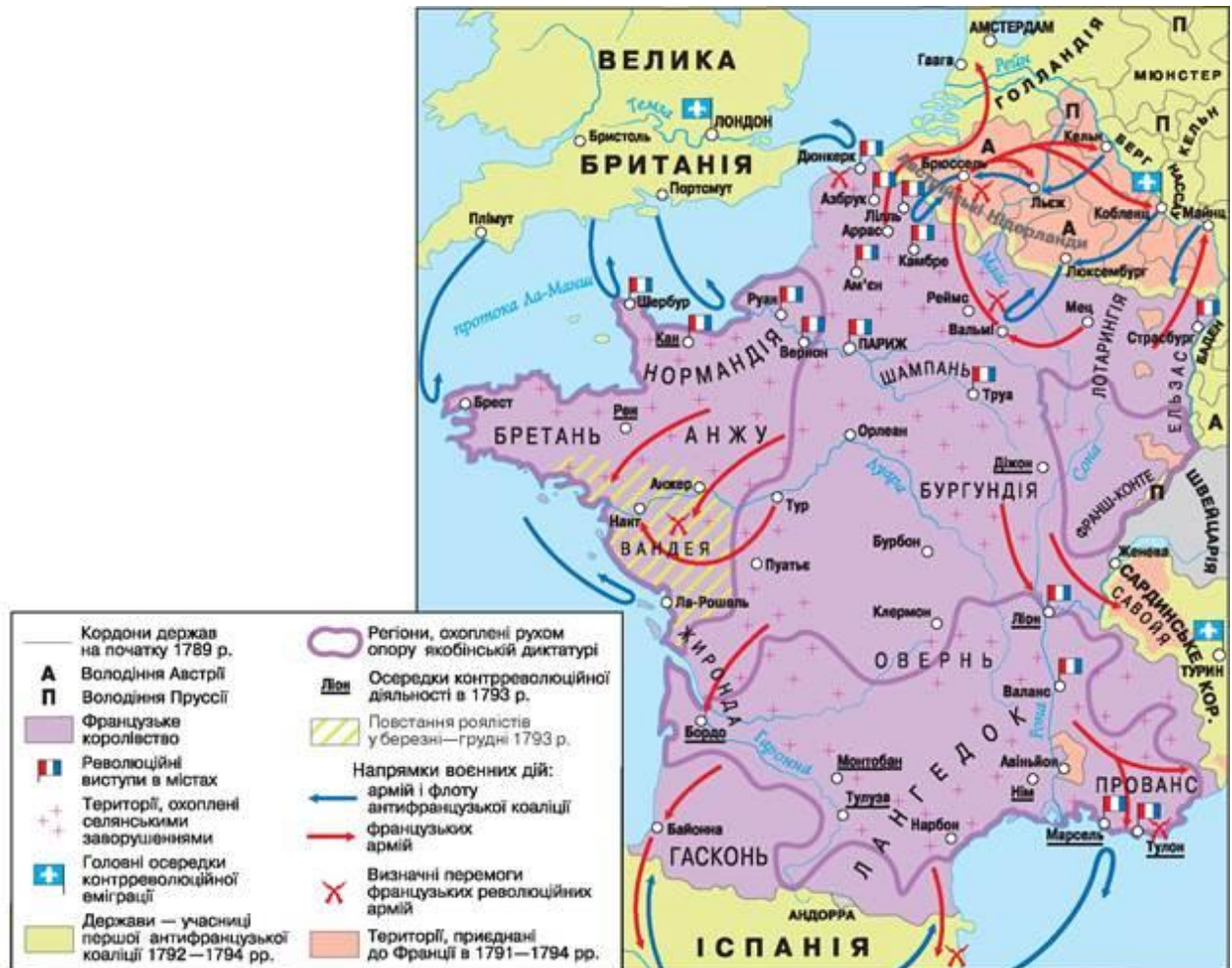
Джерело: https://geomap.com.ua/uk-wh7/427.html#google_vignette

Карта турецько-татарських нападів на українські землі
протягом XVI – XVIII ст.

Джерело: https://history1-2017.blogspot.com/2017/04/blog-post_11.html

Велика французька революція (1789–1799 рр.).

Джерело: <https://uahistory.co/pidruchniki/dyachkov-2017-world-history-9-class/2.php>

Додаток І. Політичні карти до Віденського конгресу 1815 р. і після.

Додаток І.1

Карта Європи 1812 р.

Джерело: <https://surl.lt/znzwne>

Додаток І.2

Карта Європи після Віденського Конгресу 1815 р.

Джерело: https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/793opl/map_of_europe_in_1815_after_the_congress_of/?tl=uk

Додаток Й

Українські землі у складі Австрійської та Російської імперій на початку XIX ст.

Джерело: <https://geomap.com.ua/uk-uh9/361.html#&gid=maps&pid=1>

Додаток К. Карти ХХ ст.

Додаток К. 1

Перша світова війна, революції та утворення незалежних держав у Європі.

Джерело:

[https://uahistory.co/pidруchniki/world-history-10-class-2018-](https://uahistory.co/pidруchniki/world-history-10-class-2018-sshypak/1.php)

<sshypak/1.php>

Джерело: https://geomap.com.ua/uk-uh10/1353.html#google_vignette

Додаток К. 3

Українська Держава гетьмана П. Скоропадського

Джерело: <https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-10-class-2018-vlasov-profil-level/13.php>

Додаток К. 4

Українська держава. Утворення Директорії та відновлення УНР (травень
– листопад 1918 р.)

Джерело: <https://geomap.com.ua/uk-uh10/263.html#&gid=maps&pid=1>

Додаток К. 5

Воєнно-політична ситуація в Україні влітку 1919 - на початку 1920 рр.

Джерело: https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-10-class-2018-byrneiko-standard-level/20.php#google_vignette

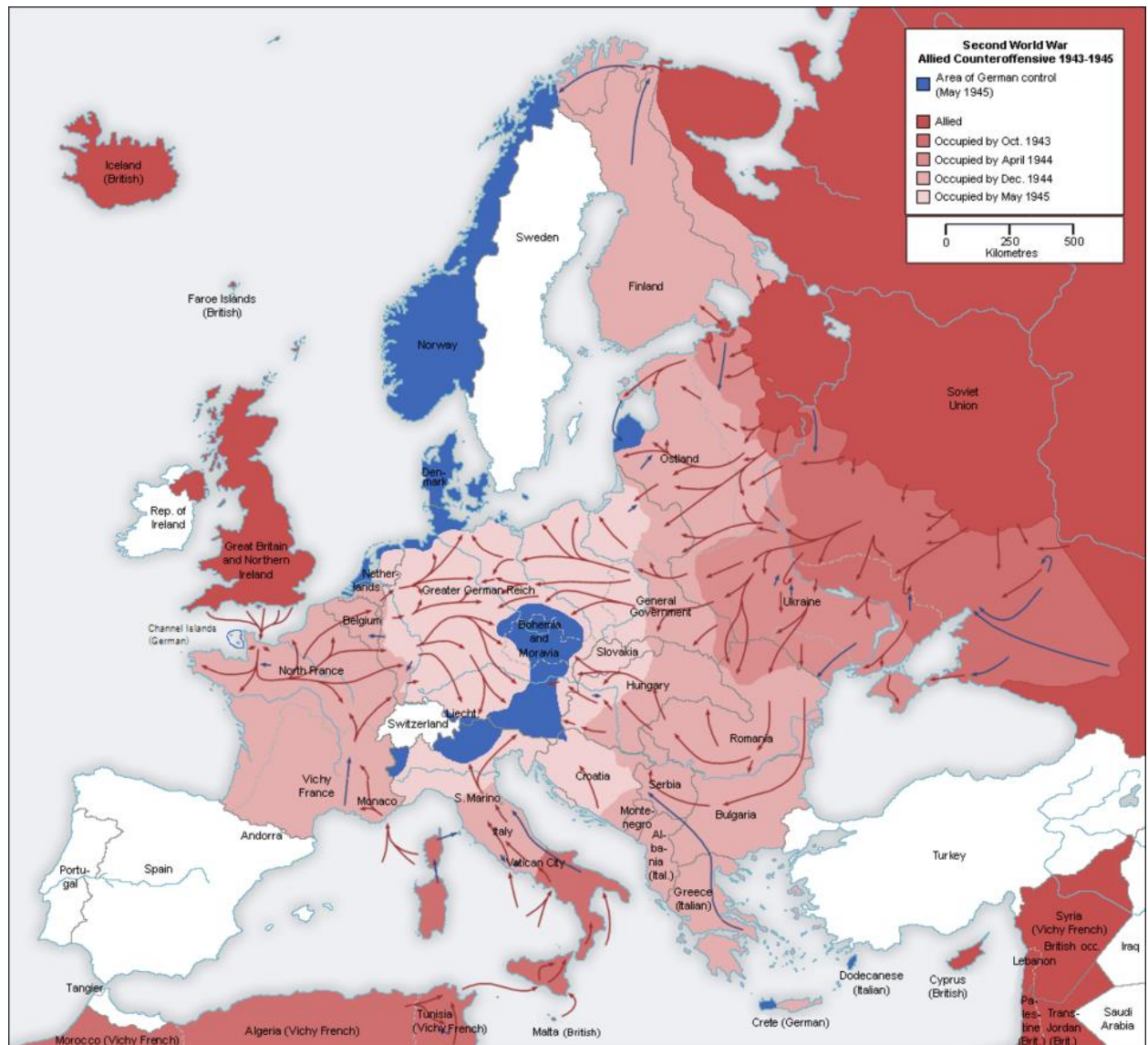
Карти Другої світової війни на території України

Джерело: <https://freemap.com.ua/karty-ukrainy/karty-vtoroj-mirovoj-vojny/>

Додаток К. 7

Карта Європи часів Другої світової війни 1943–1945 років.

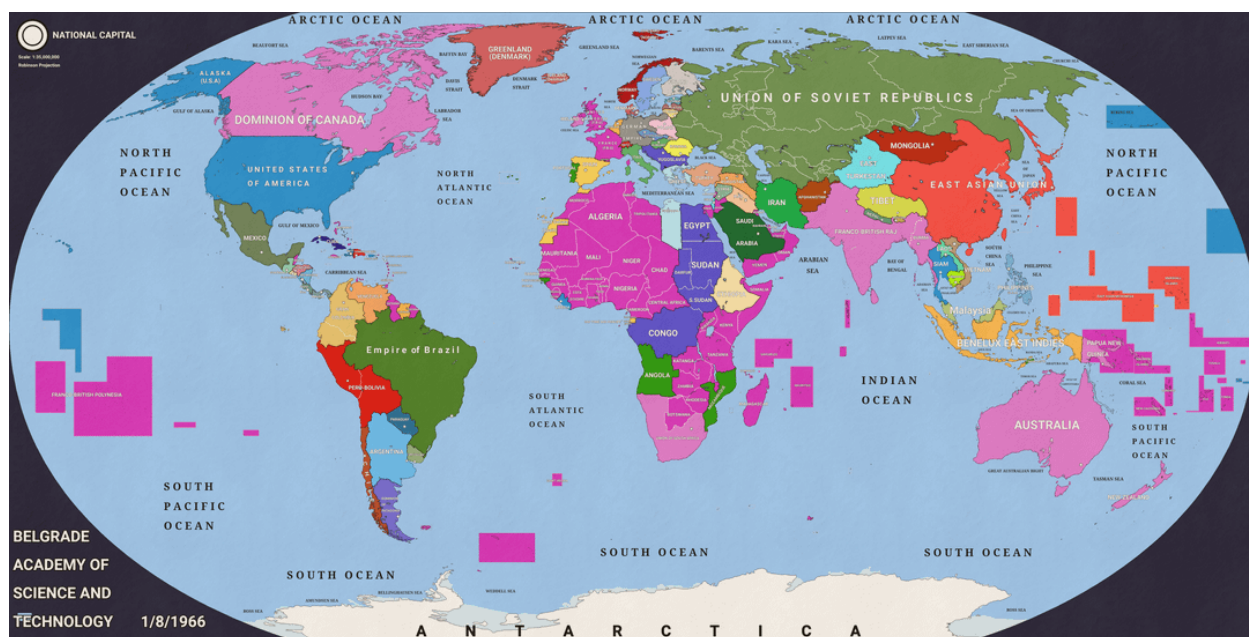
Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%B2:Second_world_war_europe_1943-1945_map_en.png

Світ після Другої світової війни. Територіальні зміни.

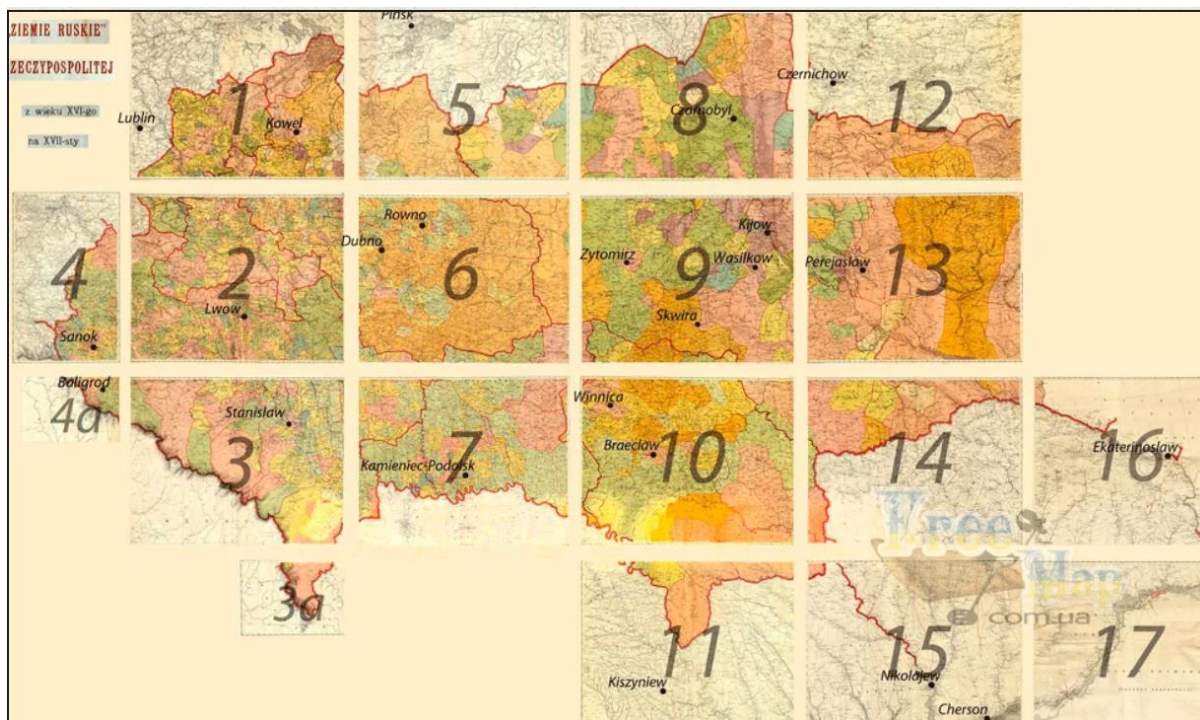
Джерело: <https://uahistory.co/pidруchniki/vs-istoriya-y-viznachennyax-10-11-cl/12.php>

Карта періоду Холодної війни

Джерело: https://www.reddit.com/r/imaginarymaps/comments/qgogam/4_maps_of_the_world_in_1966_during_a_5_sided_cold/?tl=uk

Атлас Речі Посполитої XVI–XVII століть на землі Руські

Джерело: <https://freemap.com.ua/karty-ukrainy/atlas-rechi-pospolitoj-xvi-xvii-vekov-na-zemli-russkie/>

Додаток М

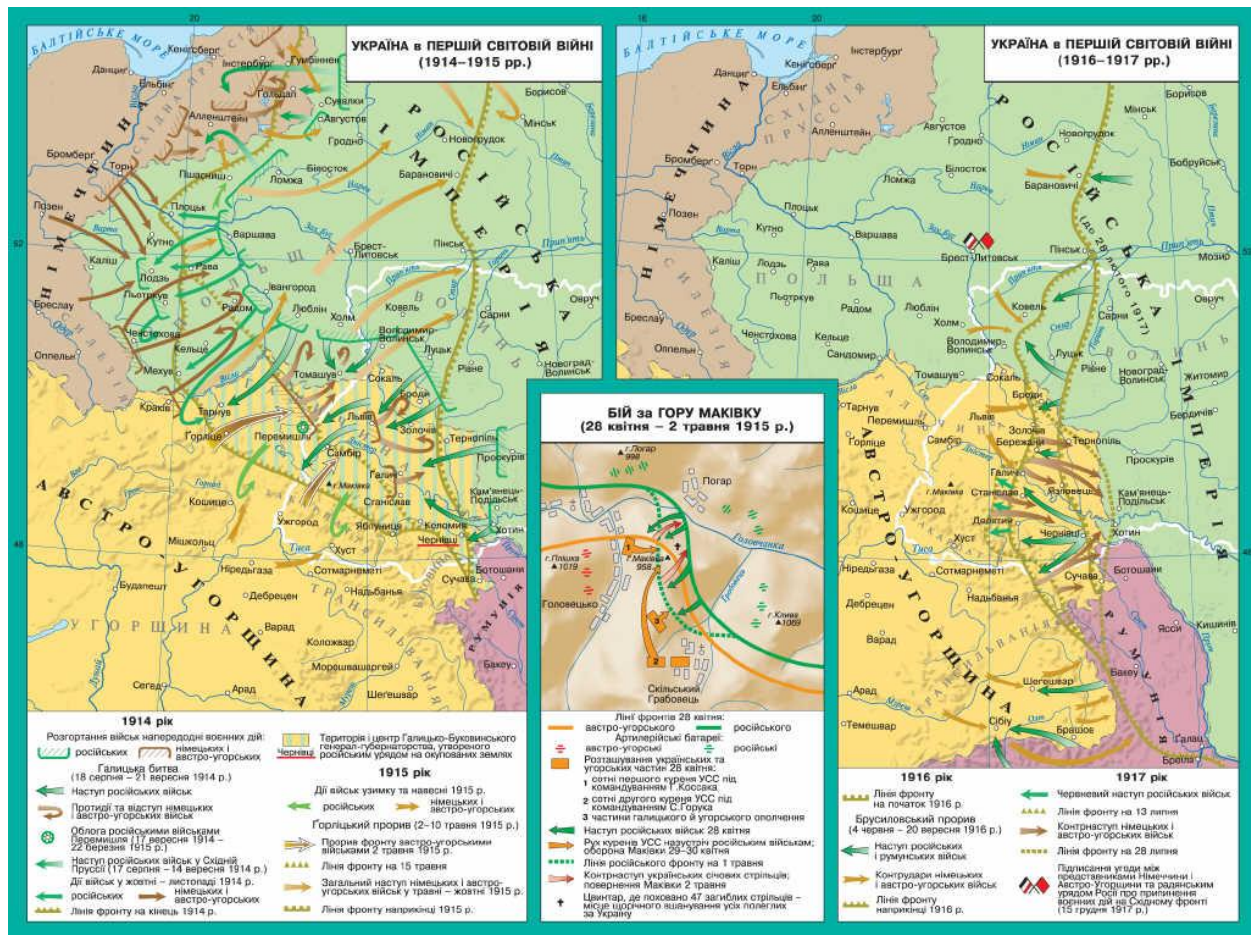
Економічний розвиток українських земель на початку XX ст.

Джерело: <https://geomap.com.ua/uk-uh10/1062.html>

Додаток Н. Карти воєнних дій на території України 1914–1918 рр та
періоду ЗУНР.
Додаток Н.1

Україна в Першій світовій війні (1914–1917 рр.)

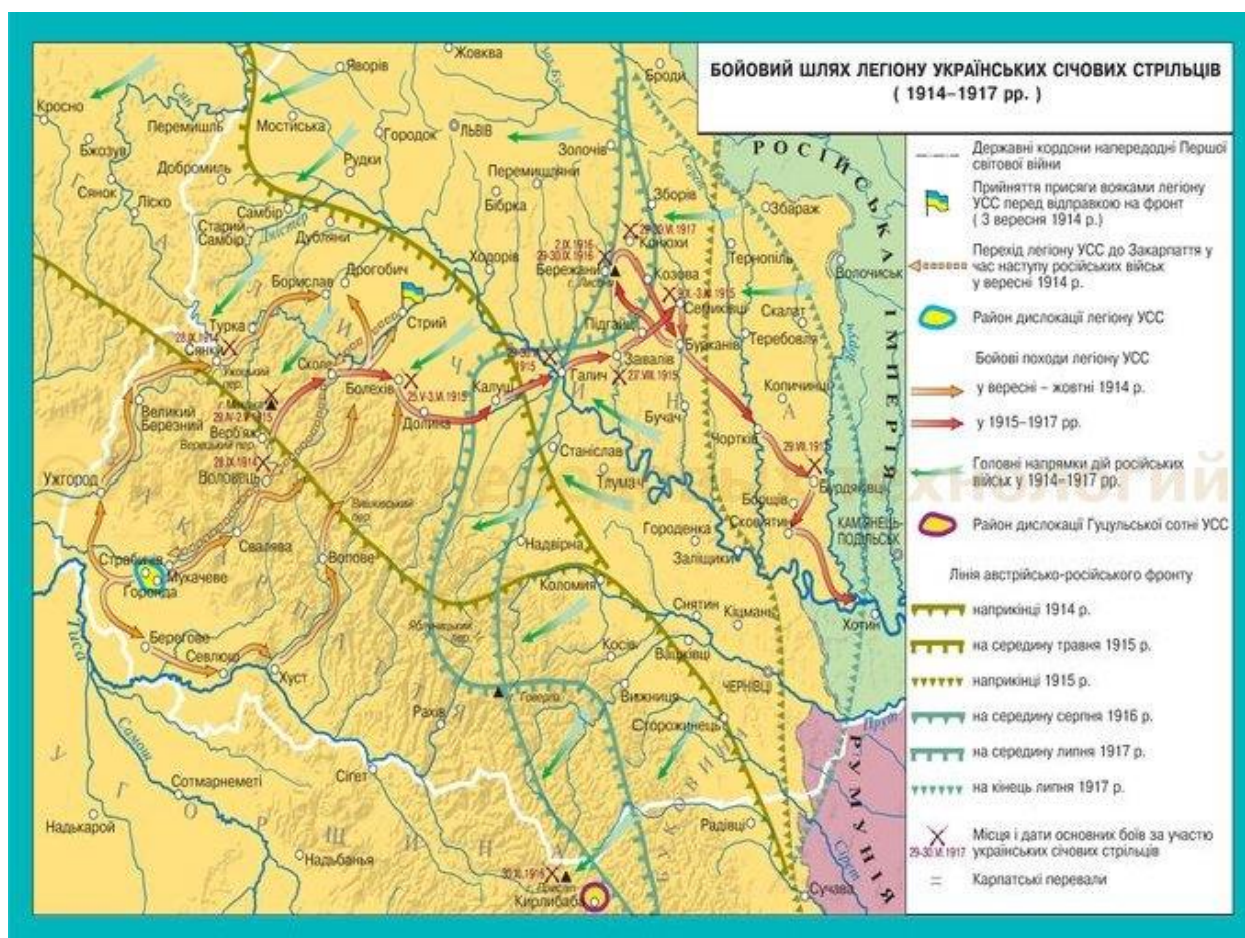

Джерело:

https://geomap.com.ua/uk-uh10/260.html#google_vignette&gid=maps&pid=1

Додаток Н.2

Карта «Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців 1914–1917 рр.».

Джерело: <https://vseosvita.ua/library/embed/01003dku-7d5b.docx.html>

Додаток Н.3

Карта Західноукраїнських земель у жовтні 1918 – серпні 1919 рр.

Джерело:

[https://geomap.com.ua/uk-](https://geomap.com.ua/uk-uh10/264.html#google_vignette&gid=maps&pid=1)[uh10/264.html#google_vignette&gid=maps&pid=1](https://geomap.com.ua/uk-uh10/264.html#google_vignette&gid=maps&pid=1)

Західноукраїнська Народна Республіка. Українсько-польська війна.

Джерело: <https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-10-class-2018-vlasov-standard-level/14.php>

Додаток Н.5

Прикарпаття на мапі Західної області Української Народної Республіки

Михайла Осінчука

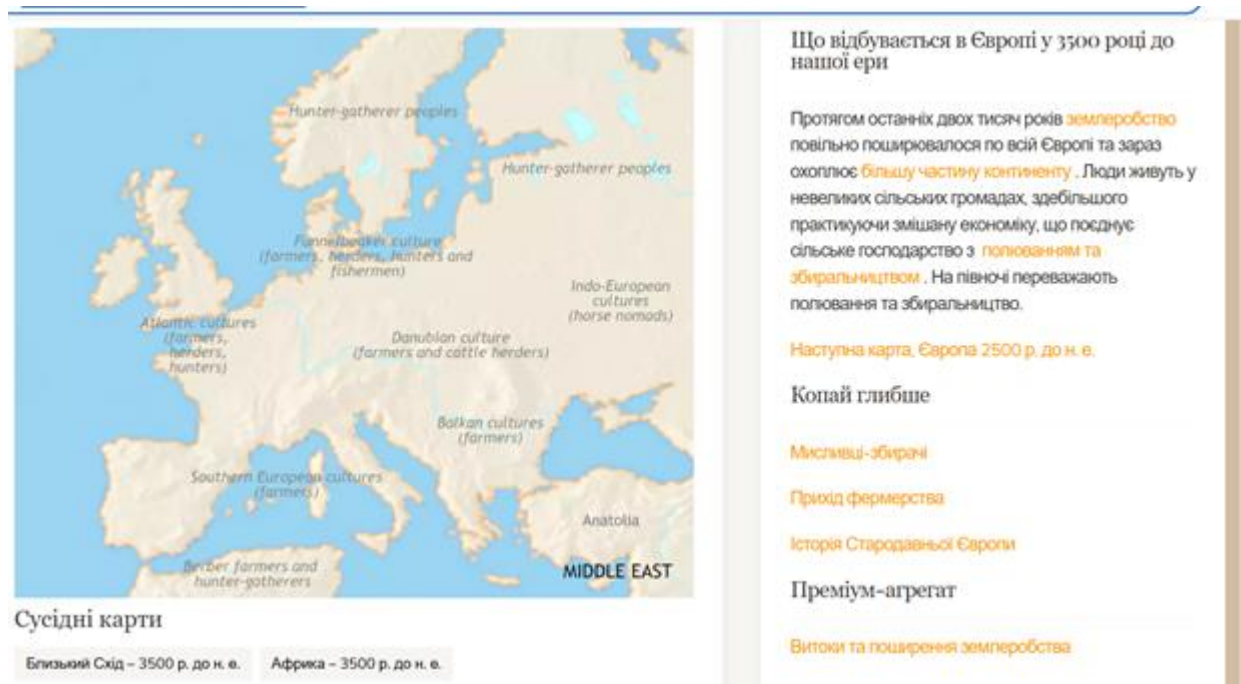

Джерело: <https://www.ifkm.if.ua/page235.html>

Додаток О. Інтерактивні та цифрові картографічні платформи

Додаток О.1

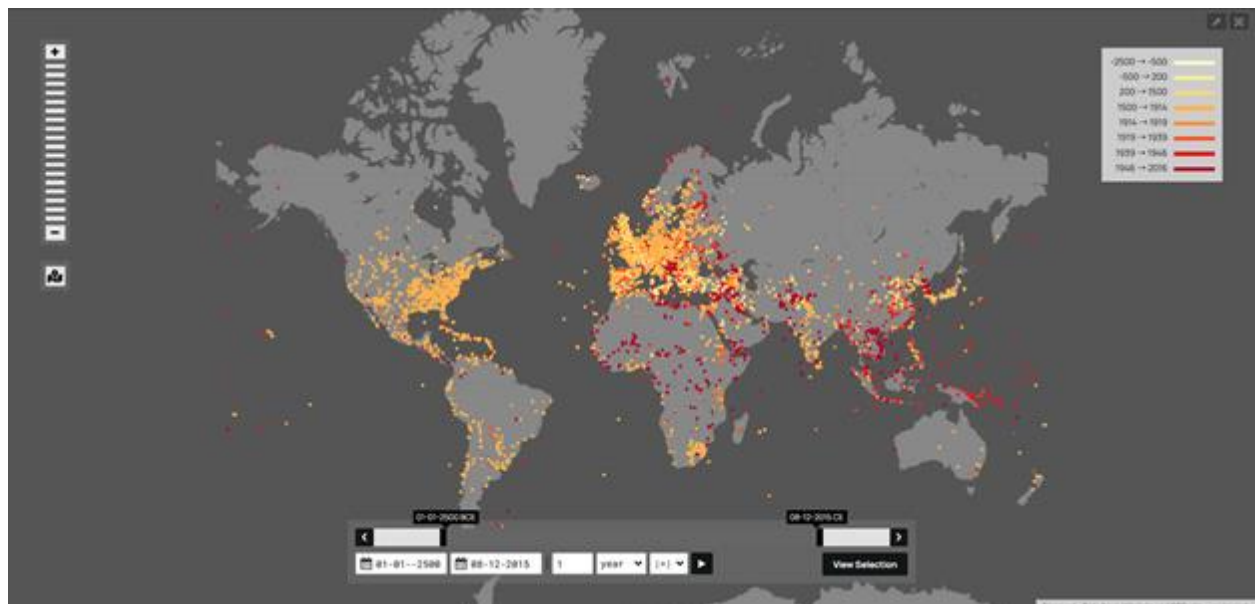
The Timemaps Atlas of World History

Джерело: <https://timemaps.com/history/europe-3500bc/>

Додаток О.2

Інтерактивні карти проєкту Battles

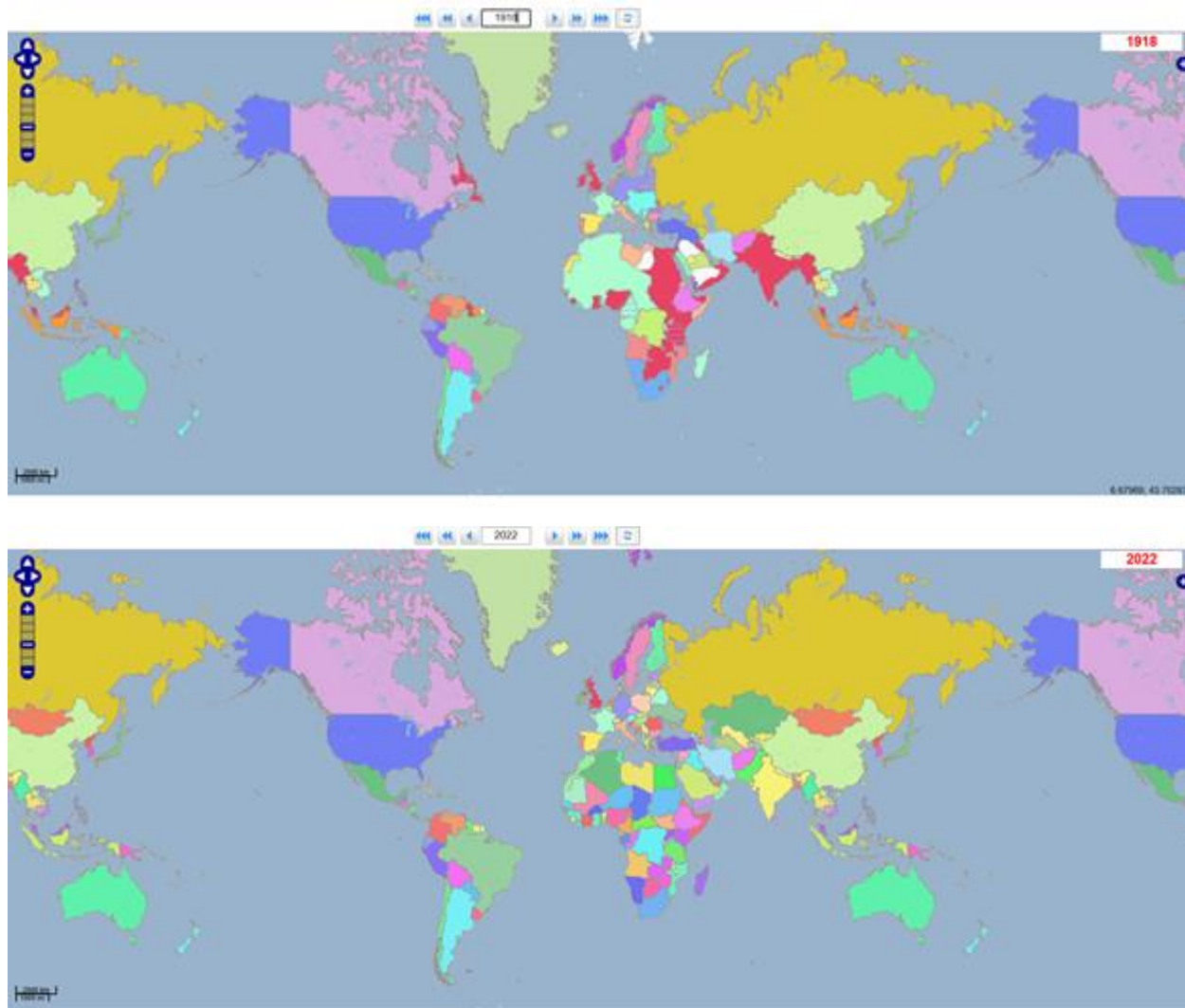

Джерело:

<https://battles.nodegoat.net/viewer.p/23/385/scenario/1/geo/fullscreen>

Додаток О.3

GeaCron. Порівняльні карти світу 1918 р. та 2022 рр.

Джерело: <https://geacron.com/map/atlas/mapal.html>

Додаток О.4

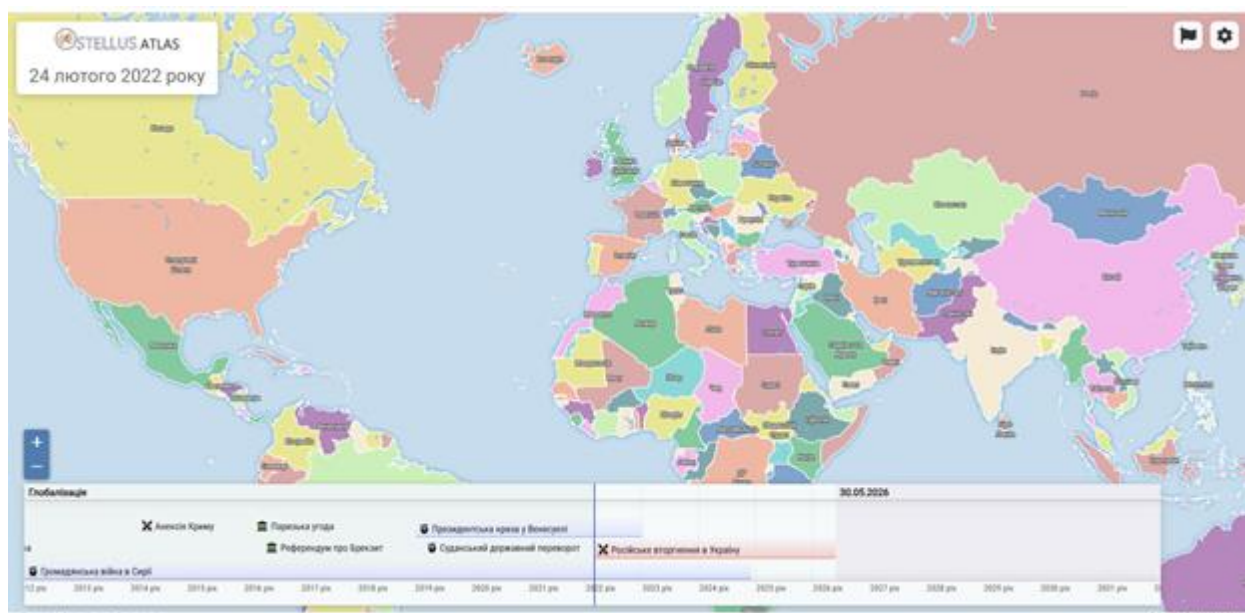
Анімаційні карти проєкту Slate, присвяченому трансатлантичній
работоргівлі, демонструє рух суден і обсяги перевезень упродовж кількох
СТОЛІТЬ

Джерело: <https://surli.cc/ynvxgy>

Додаток О.5

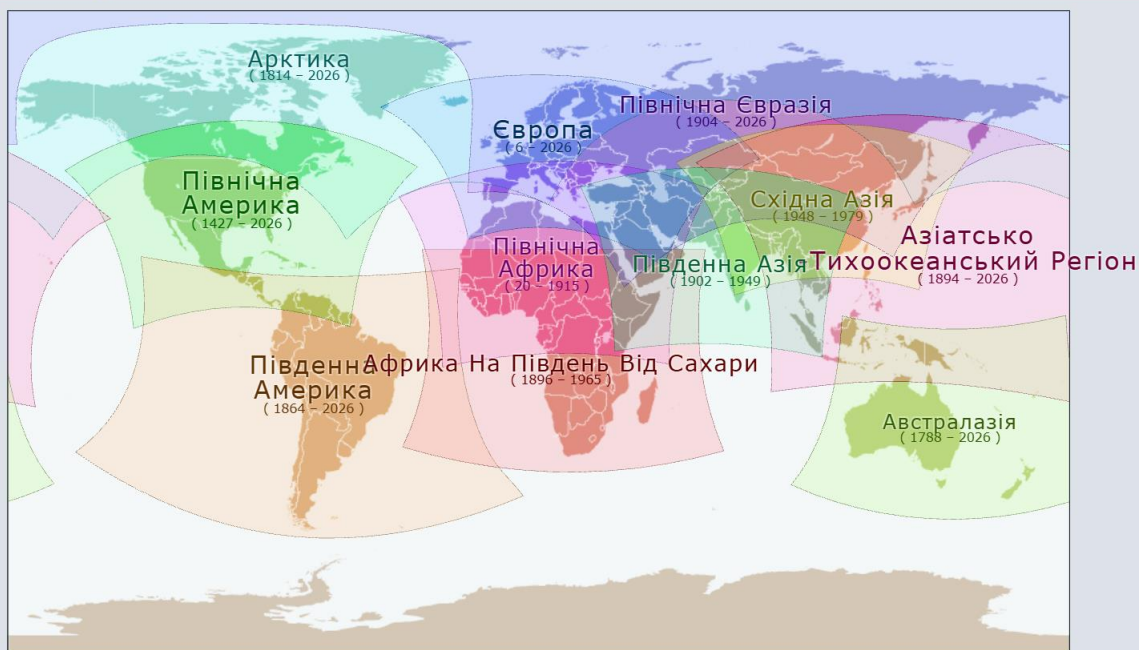
Платформа Atlas Ostellus

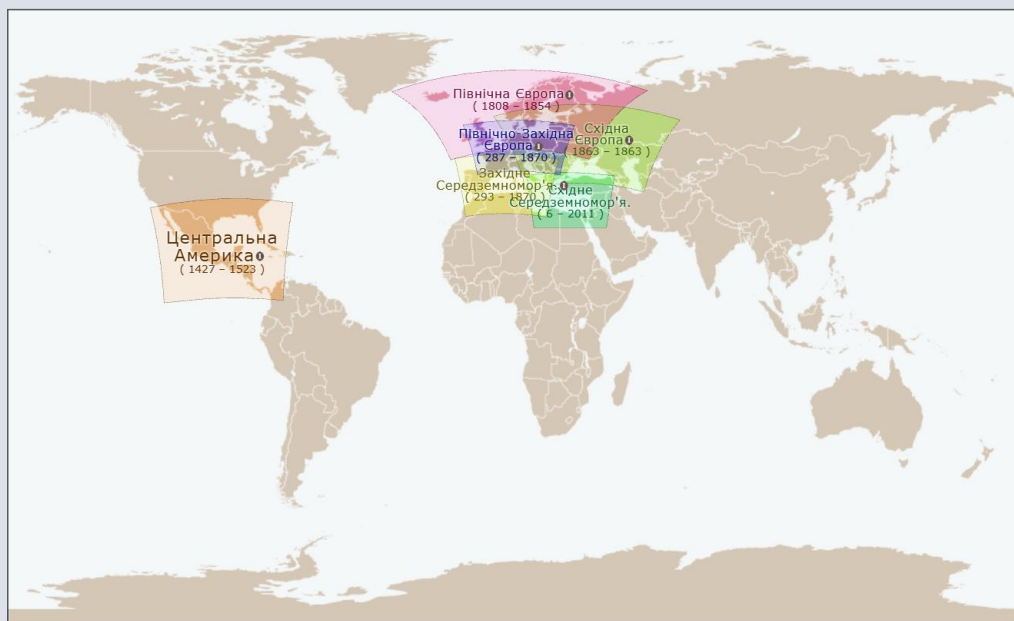
Джерело: <https://atlas.ostellus.com/?date=2010-12-17&rf=2010-10-18&rt=2011-02-15&zoom=3&lat=10.138212794312118&lon=46.93359375000001>

Інтерактивні карти інтерактивна карта Omniatlas

Регіональні карти

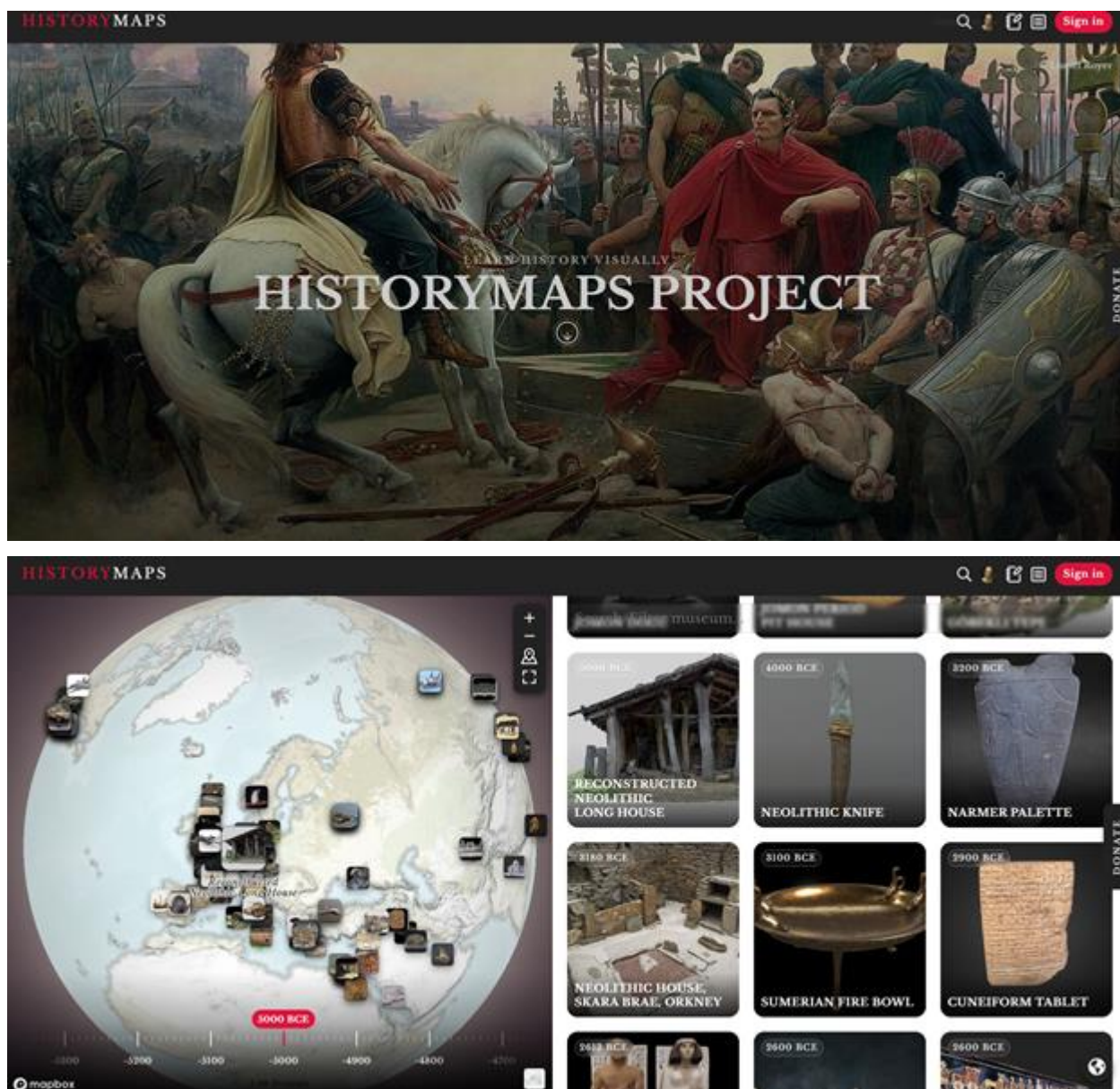

Субрегіональні карти

Джерело: <https://omniatlas.com/maps/>

Інтерактивний картографічний онлайн-ресурс Map History

Джерело: <https://history-maps.com/ru/museum>

Інтерактивний картографічний ресурс World History Encyclopedia Map.

Найновіші карти

Зображення

Карта Костянтина Великого та перетворення Риму - від Громадянської війни до християнської імперії (306-337 рр. н. е.)

Піднесення Костянтина I «Великого» (бл. 272-337 рр. н. е.; правління 306-337 рр....

Зображення

Карта подорожей апостола Павла, бл. 46-63 рр. н. е. - Поширення раннього християнства по всьому римському Середземномор'ю

Подорожі апостола Павла, також відомого як Савл з Тарсу, розгорнулися...

Зображення

Розвиток слов'янської писемності та кирилиці - Культурна трансформація Східної Європи, бл. 863-900 рр.

Місії святих Кирила та Мефодія змінили релігійний...

Зображення

Мапа наполеонівської Європи в її найбільшому розквіті - Злет і падіння Французької імперської системи, 1804-1815

Перша Французька імперія за правління Наполеона Бонапарта (1804-1814; 1815...)

Інтерактивні карти

Карта Стародавнього світу

Ця інтерактивна політична карта від World History Encyclopedia пропонує масштабний огляд стародавнього світу за всі періоди часу. Виберіть дату та подивіться, як виглядав світ. Вона зосереджена на Середземномор'ї, але також охоплює інші частини світу. **Примітка:** це робота в процесі розробки!

Карта Римської імперії

Дуже масштабована та детальна карта Римської імперії та класичного світу, створена та керована Центром цифрових гуманітарних наук Гетеборзького університету, Швеція. На карті показано провінції, міста, дороги та фортеці Римської імперії.

Мапа музеїв стародавньої історії

Мапа музеїв стародавньої історії

Ця карта сучасного світу показує розташування та адреси різних археологічних музеїв та пам'яток по всьому світу, що мають відношення до стародавньої історії.

Карта доісторичних пам'яток

Ця карта показує вибірку палеолітичних пам'яток протягом дуже широкого періоду часу по всій земній кулі, які так чи інакше пов'язані з родом Homo.

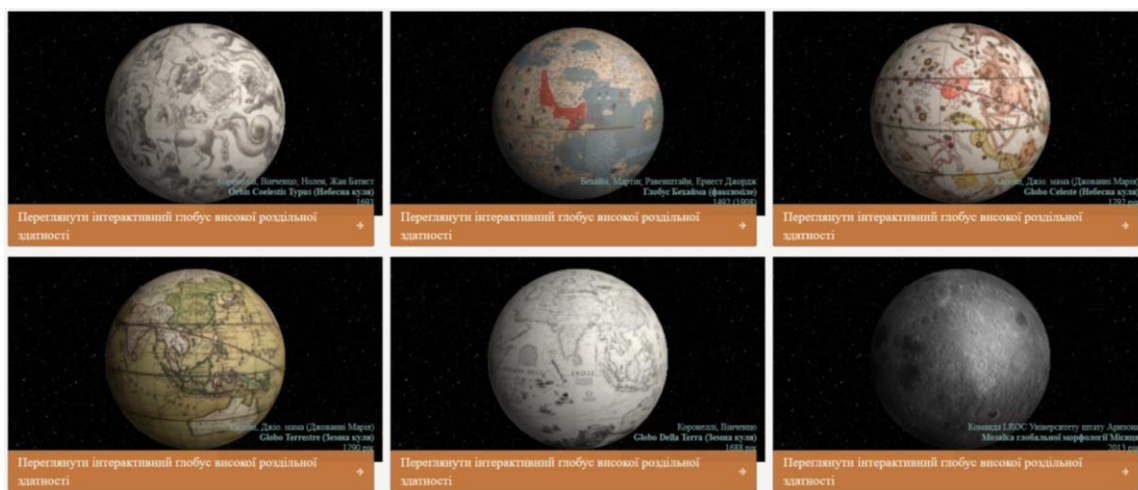
Джерело: <https://www.worldhistory.org/mapselect/>

Додаток О.9

Інтерактивна картографічна платформа є David Rumsey Map

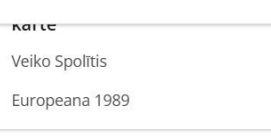
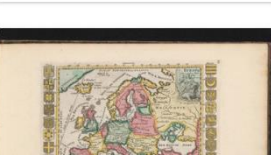

Джерело: <https://www.davidrumsey.com/>

Джерело: <https://www.davidrumsey.com/view/interactive-globes>

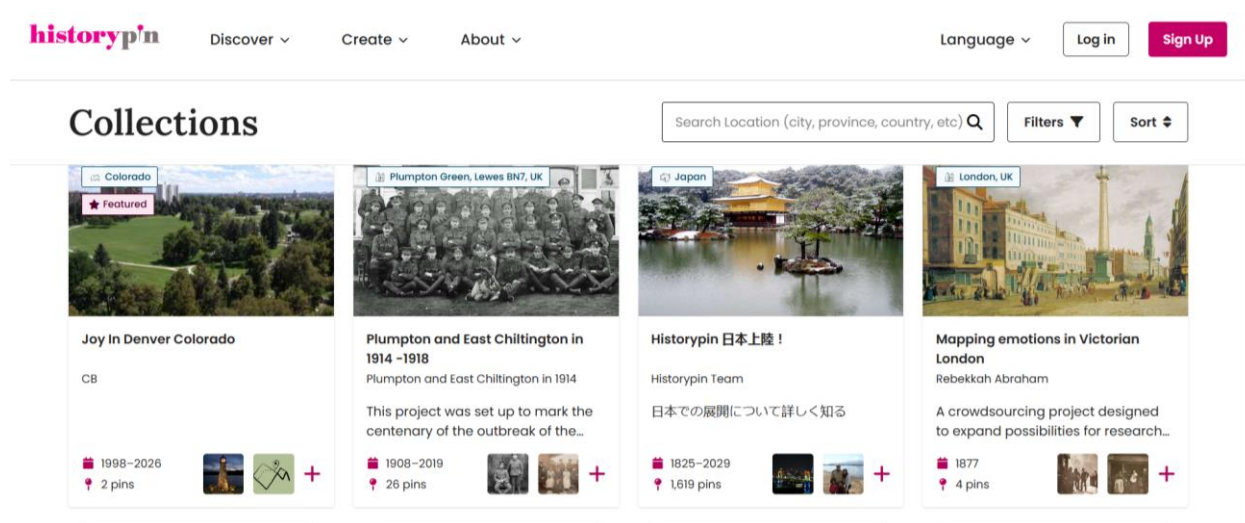
Європейська цифрова платформа Europeana

une text National Library of France	 Carta distributiva relativa alle lucerne "africane" con ritratti University of Bologna	 [[Illustrations of a trip to the North in 1736 and 1737]]/[Unidentified]; Abbé Outhier, aut.... Outhier, Réginald. Author of the text National Library of France	National Library of France
 karta, karta öfver Europa af S. J. Ekberg Ekberg, Sven Johan Malmö Museum	 Kaart van Europa waarin alle	Present Europe [Material cartográfico] National Library of Spain	
 Nouvelle Carte d'Europe.	 L'Europe musicale Veiko Spoltitis Europeana 1989	 L'Europe industrielle et commerciale, indiquant les	
 L'Europe musicale National Library of France	 Carte offerte par Radio-Magazine National Library of France	 L'Europe comique / par A. Belloguet, cocasserie dédiée à la jeunesse... Belloguet, A.. Auteur du texte National Library of France	 Esquisse orographique de l'Europe / par J. H. Bredsdorff, et ; O. N. Olsen ; en 1824, corr... Bredsdorff, Jacob Hornemann (1790-1841?). Author of the text; Ôlsens., Iafis Nikolas (18. -18.). Author of the text National Library of France
 Europe/engraved by Burty	 Division provisoire de la carte d'Europe... / par J.-V.	 The capitals of Europe	

Джерело: <https://www.europeana.eu/en/galleries/9125-maps-of-europe>

Додаток О.11

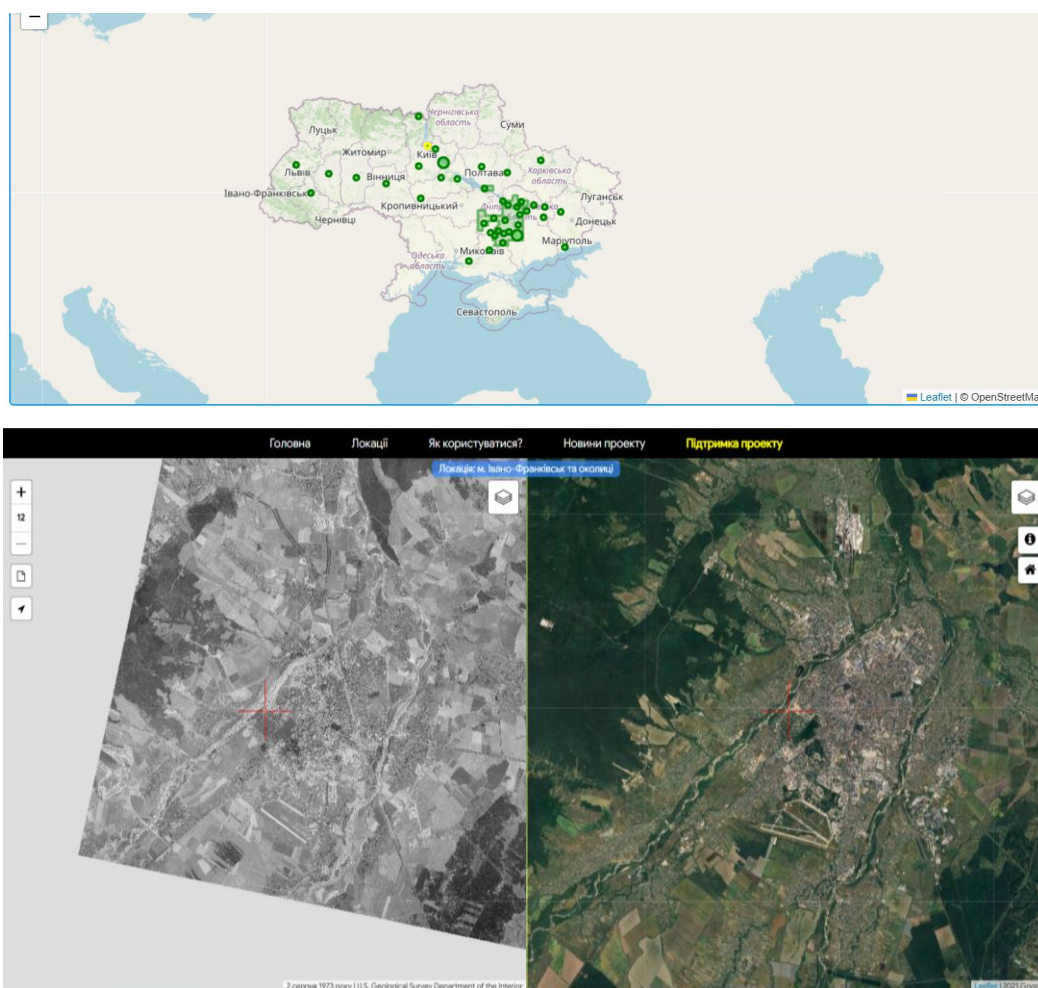
Платформа Historypin

Джерело: https://historypin.org/collections/?collections_page=2

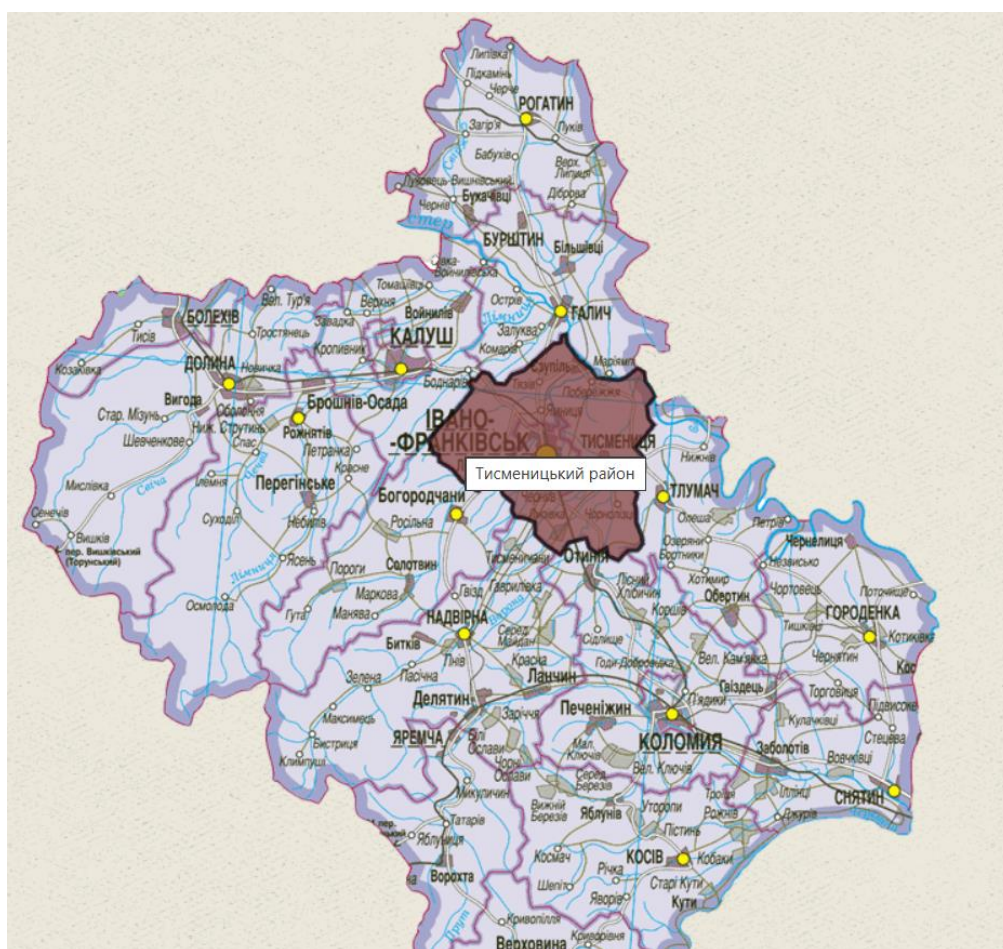
Додаток О.12

Цифровий ресурс OldMaps.com.ua

Джерело: <https://oldmaps.com.ua/>

Онлайн-картографічна платформа FreeMap Ukraine

Джерело: <https://freemap.com.ua/>

Історія

Археологія [↗](#)

Архів Бастилії [↗](#)

Інституційні архіви BnF

Історія за періодами [↗](#)

Історія Парижа [↗](#)

Історія фемінізму [↗](#)

Джерело: <https://gallica.bnf.fr/selections/fr/html/histoire>

Додаток O.15

Sanderus Antique Maps & books

SANDERUS
Antique maps & books

HOME ABOUT US CONTACT US REFERENCES **OUR CATALOGUE** [🛒](#) [🔍](#)

SEARCH [🔍](#) IN THE SPOTLIGHT

type here

Advanced search

ANTIQUE MAPS CATALOGUE

All recent additions

Antique maps

Books

Medieval manuscripts

Prints

Puglia and Calabria by Abraham Ortelius. 1595
Apuliae, quae olim Iapygia, Nova Corographia. Jacobo Castaldo...

China - Japan - Korea, by Willem & Joan Blaeu. 1649-55
China Veteribus Sinarum Regio Nunc Incolis Tame Dicta.
[Item number: 27043]

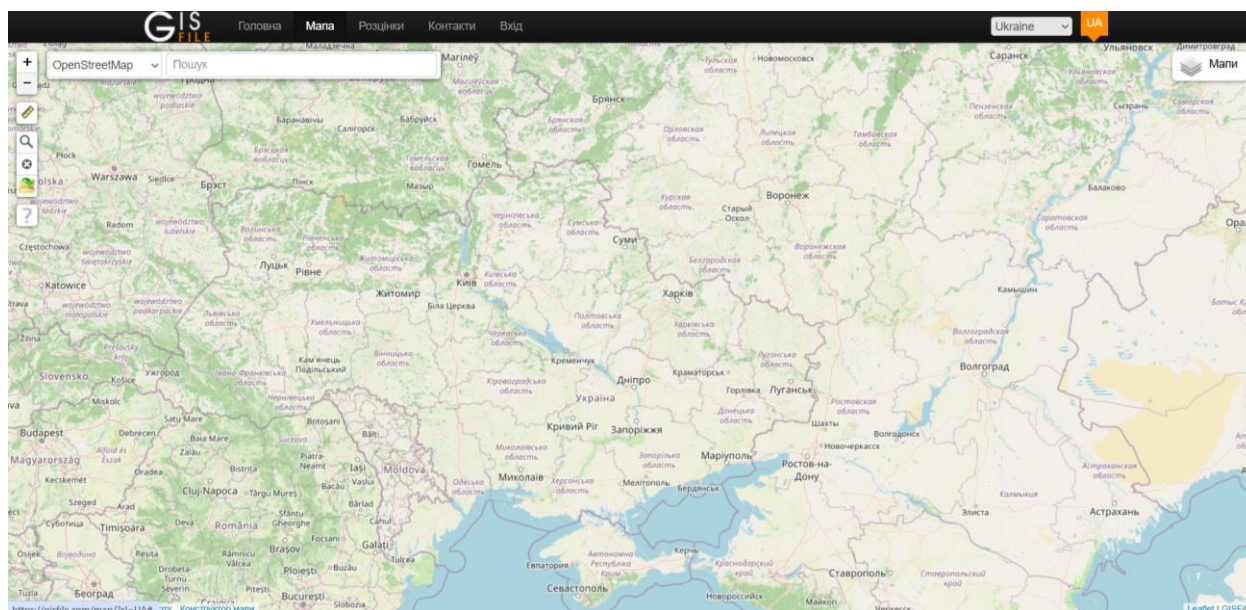
World - Double Hemisphere, by Daniel Stoopendaal 1714
Orbis Terrarum Tabula Recens Emendata Et In Lucem Edita
[Item number: 30635]

Джерело: https://sanderusmaps.com/?srsId=AfmBOogh7QBfSCJEaVapwe7nXFz_JlaKoDs70jzew5lSdNdezweVQ_sb

Додаток П. Геоінформаційні системи та онлайн інструменти.

Додаток П.1

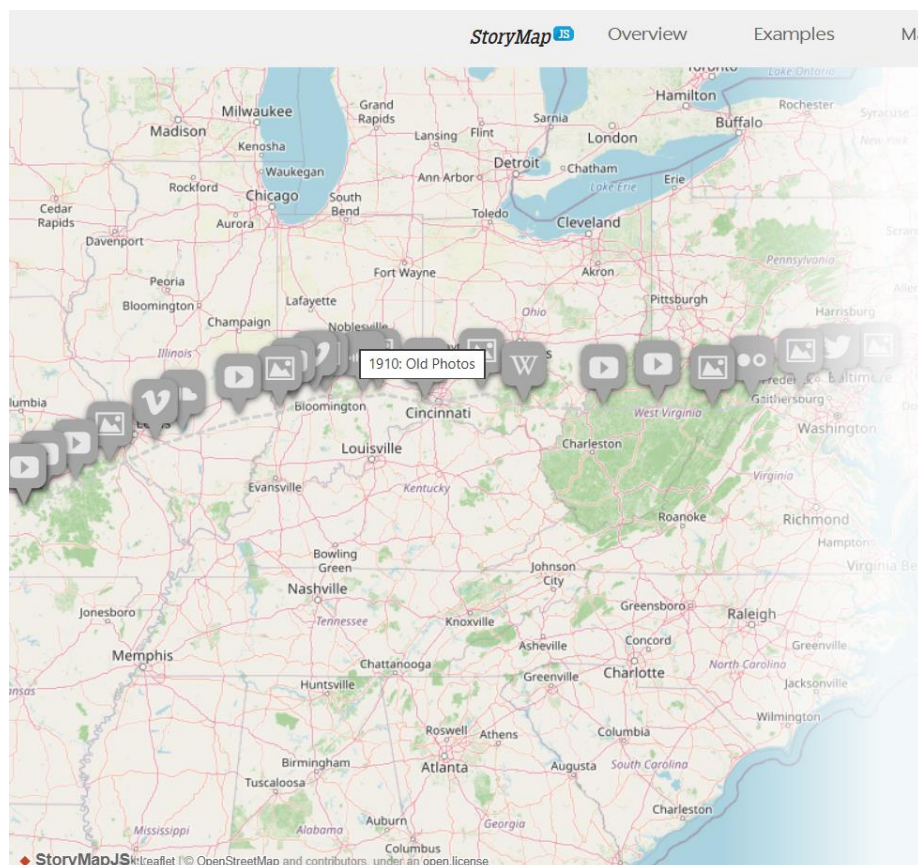
GISFile – цифрове джерело картографічних матеріалів

Джерело: <https://gisfile.com/map/?sl=UA>

Додаток П.2

StoryMapJS (Knight Lab)

Джерело: <https://storymap.knightlab.com/#make>

Додаток П.3

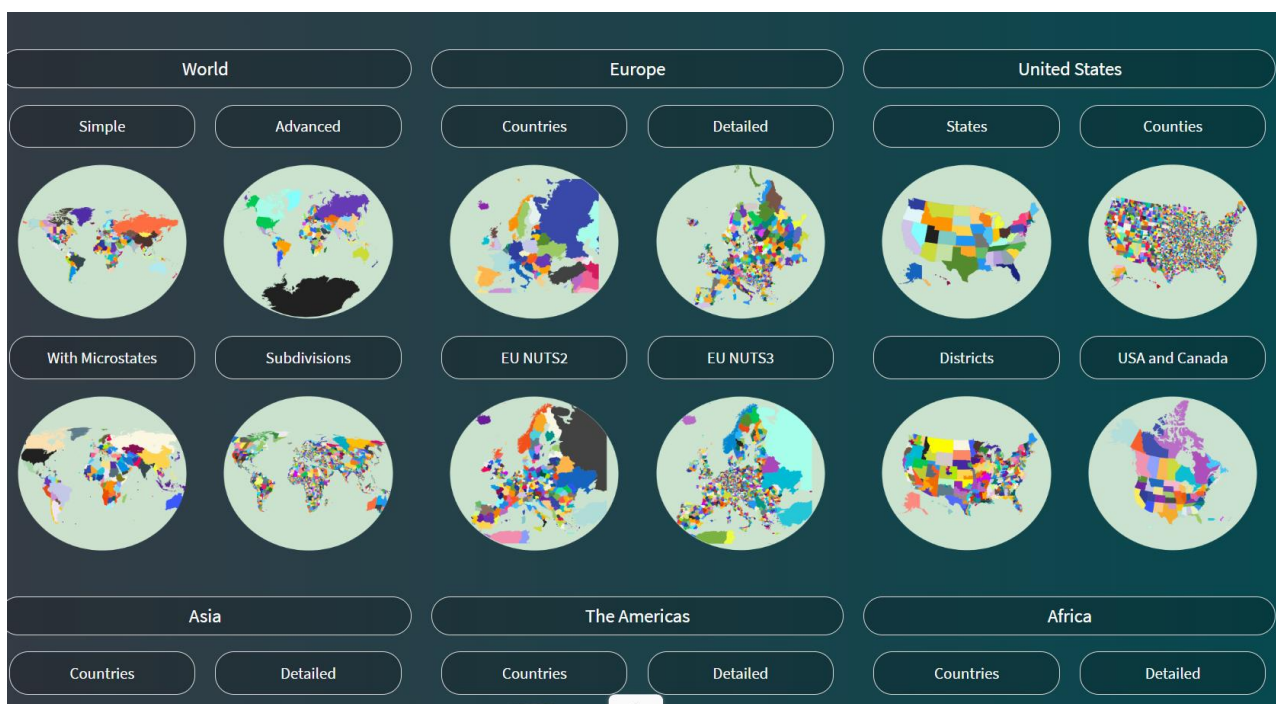
Цифровий сервіс Google Earth

Джерело: <https://earth.google.com.ua/>

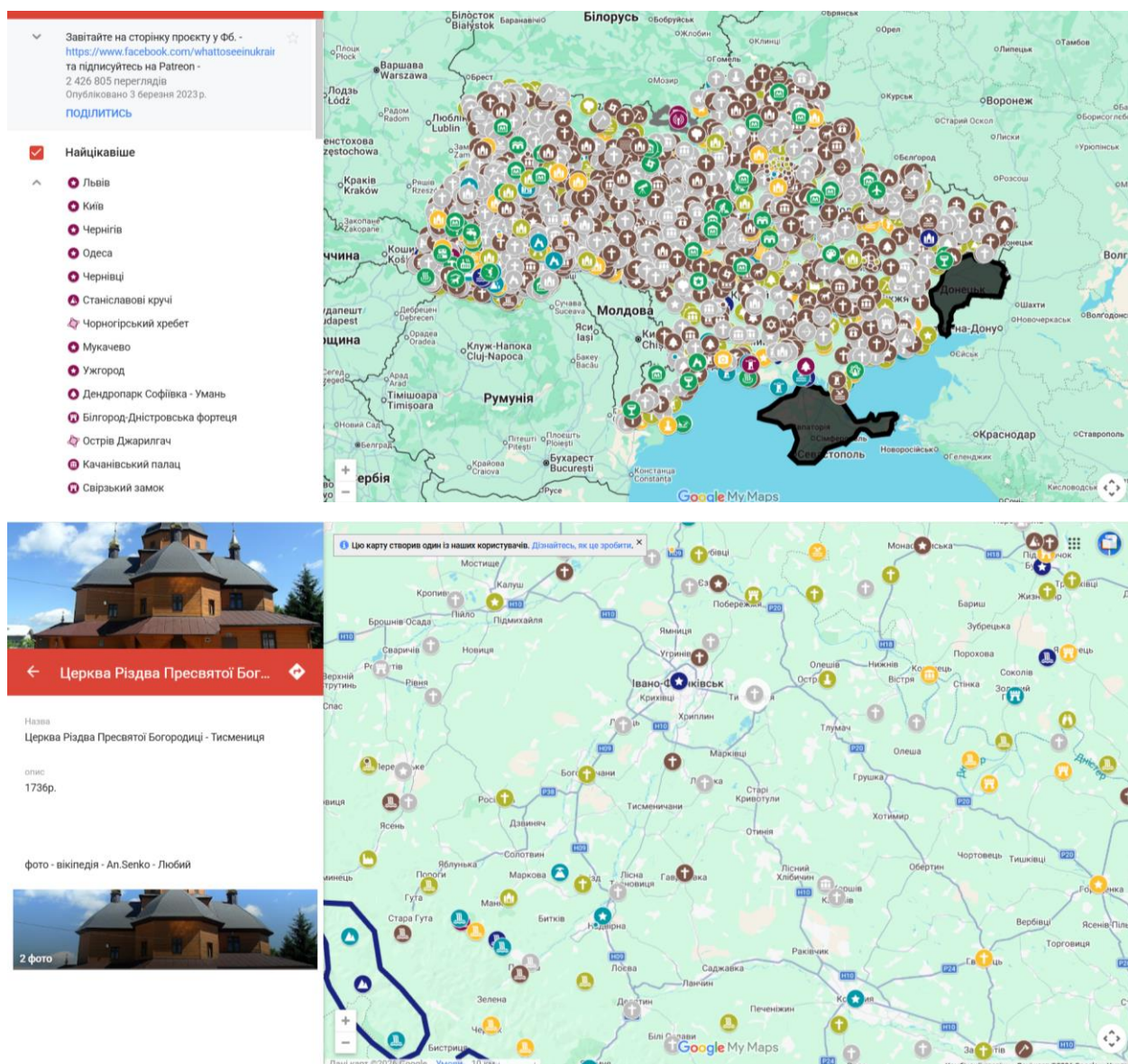
Додаток П.4

MapChart – онлайн-інструмент для створення тематичних карт

Джерело: <https://earth.google.com.ua/>

Інтерактивна карта «Що подивитись – Україна»

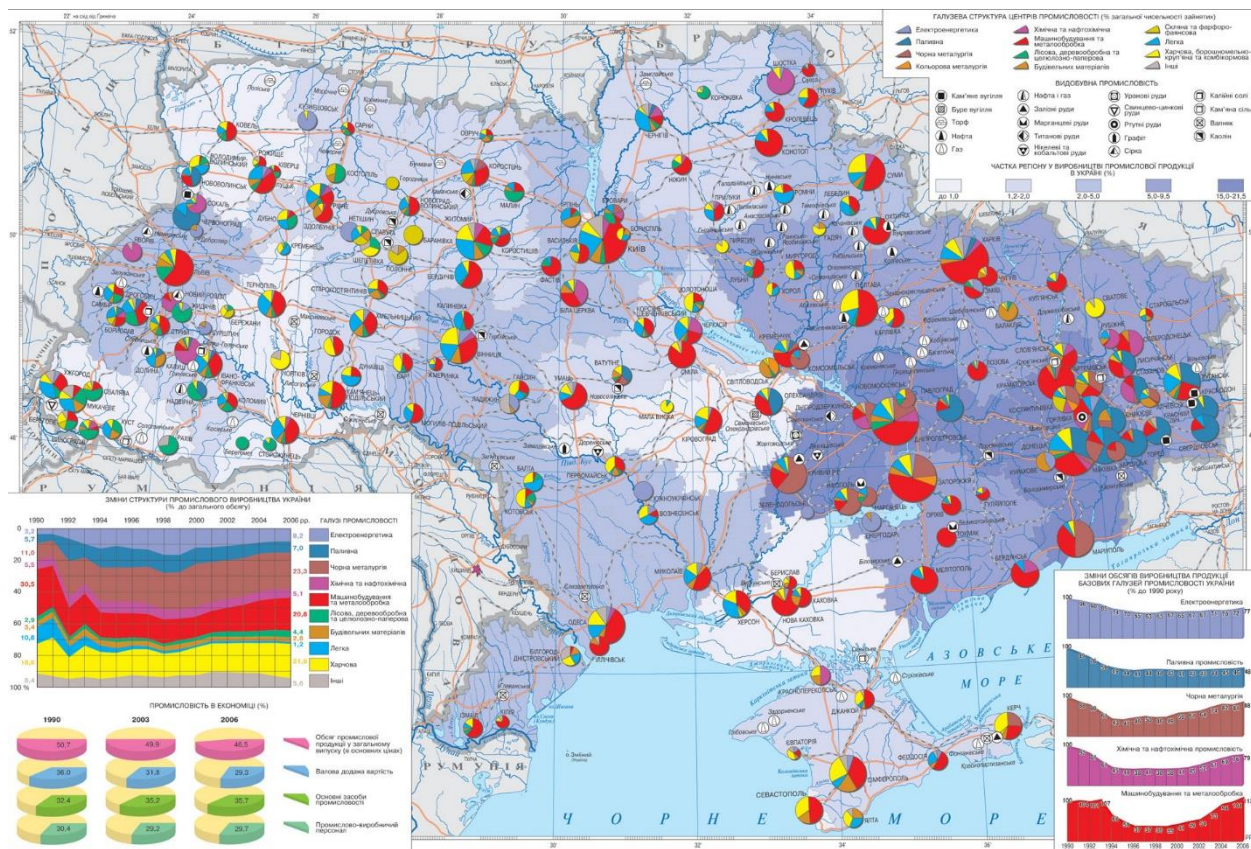
Джерело: https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1nlskjs8_rQPSMdYV_o_EajzD9BvmL_1Q2&ll=48.78085599545727%2C24.803458543939037&z=10

Карти воєнних дій Івано-Франківської області

Джерело: <https://freemap.com.ua/karty-ukrainy/karty-vtoroj-mirovoj-vojny/karty-voennyx-dejstvij-ivano-frankovskoj-oblasti/>

Промислова Карта України

Джерело: https://geomap.com.ua/uk-g9/63.html#google_vignette

Додаток У.3

Губернії УСРР перед початком їх скасування у червні 1925

Джерело: <https://surl.li/zsxspq>

Додаток У.4

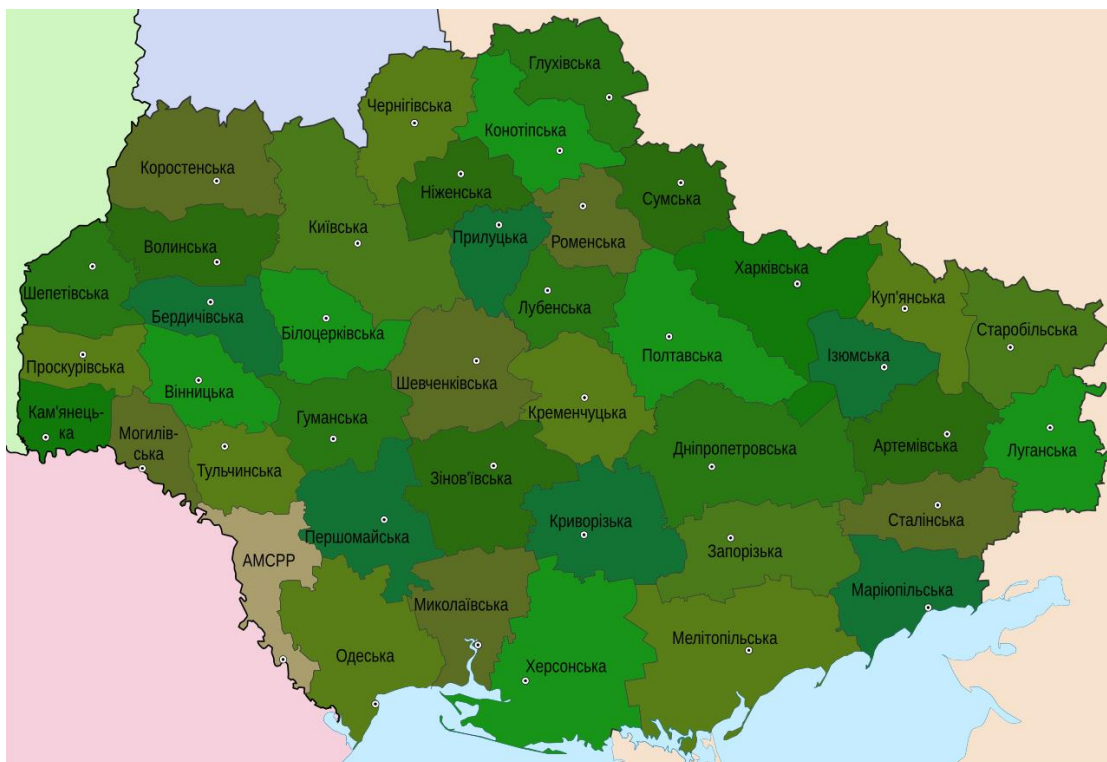
Округи УСРР після скасування поділу на губернії (1 серпня 1925 р.)

Джерело: <https://surl.li/zsxspq>

Додаток У.5

Округи УСРР в 1929–1930 роках

Джерело: <https://surl.li/zsxspq>

Додаток У.6

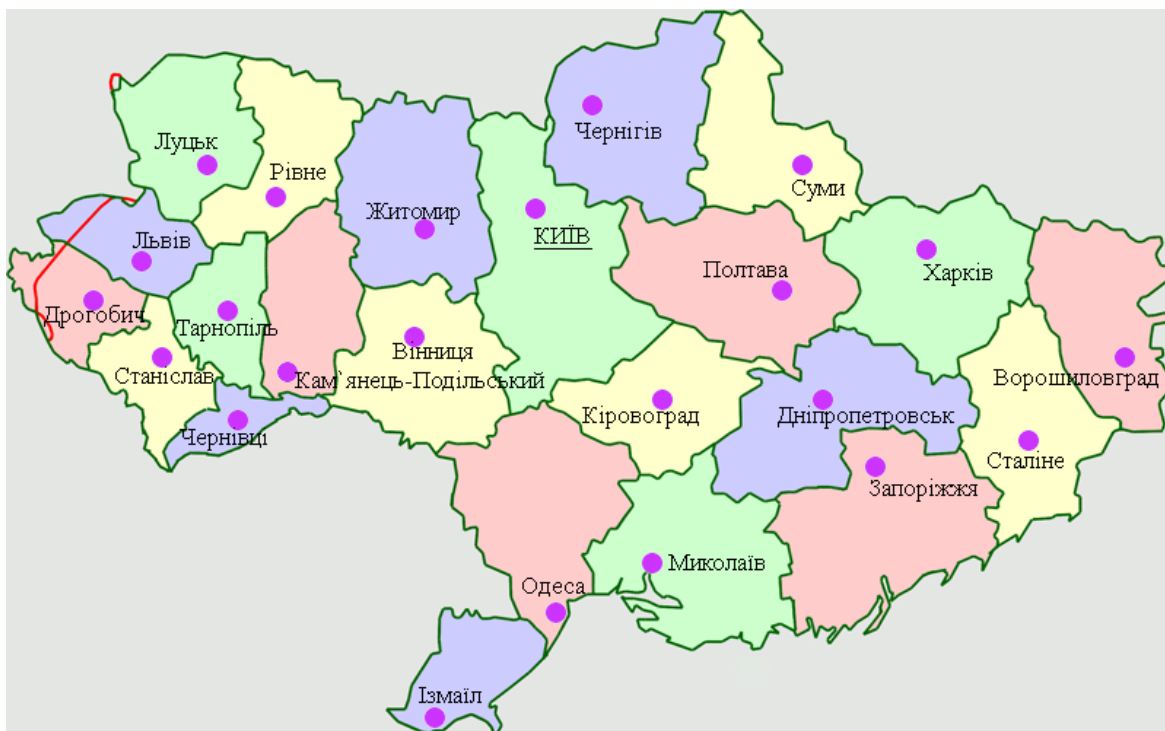
УРСР в 1937–1938 роках (АМССР і 11 областей)

Джерело: <https://surl.li/zsxspq>

Додаток У.7

Області УРСР в 1940–1945 роках

Джерело: <https://surl.li/zsxspq>

Додаток У.8

Адміністративна карта Української РСР на 10 вересня 1940 року

Джерело: <https://surl.li/zsxspq>

Додаток У.9

Адміністративна карта Української РСР на 1 листопада 1947

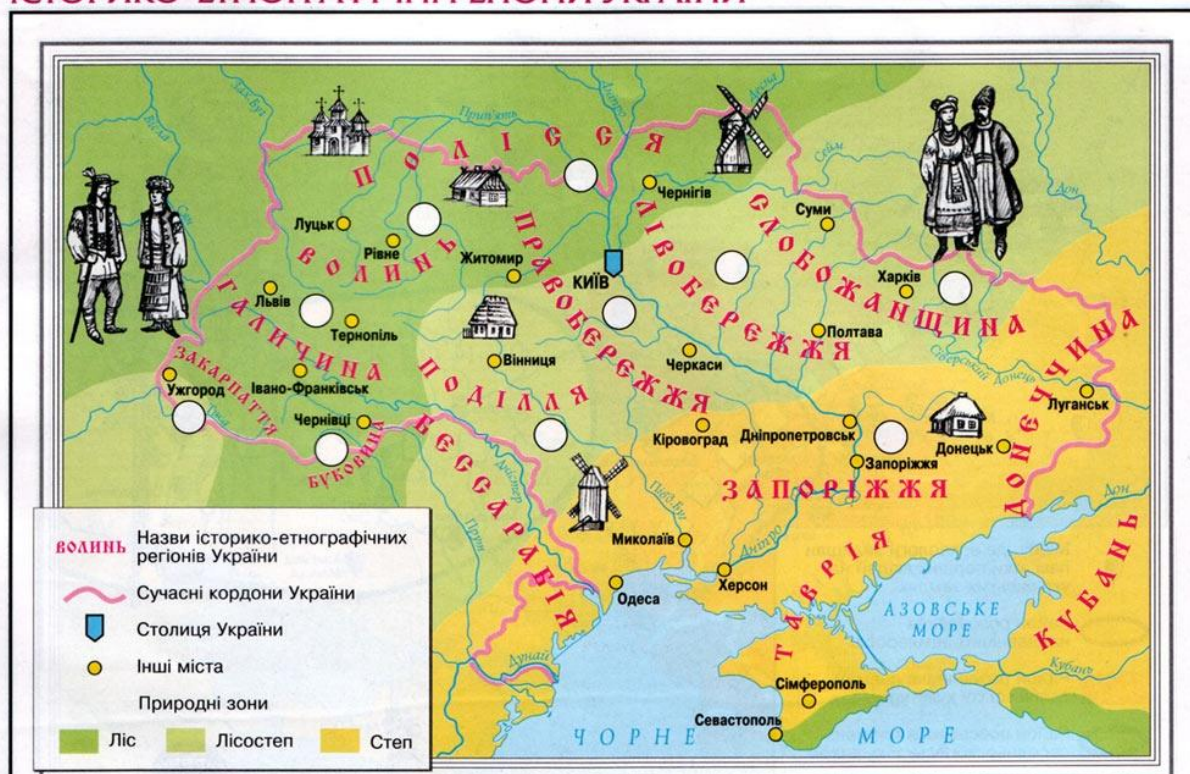

Джерело: <https://surl.li/zsxspq>

Карта Івано-Франківської області

Джерело: https://geomap.com.ua/uk-gr/499.html#google_vignette

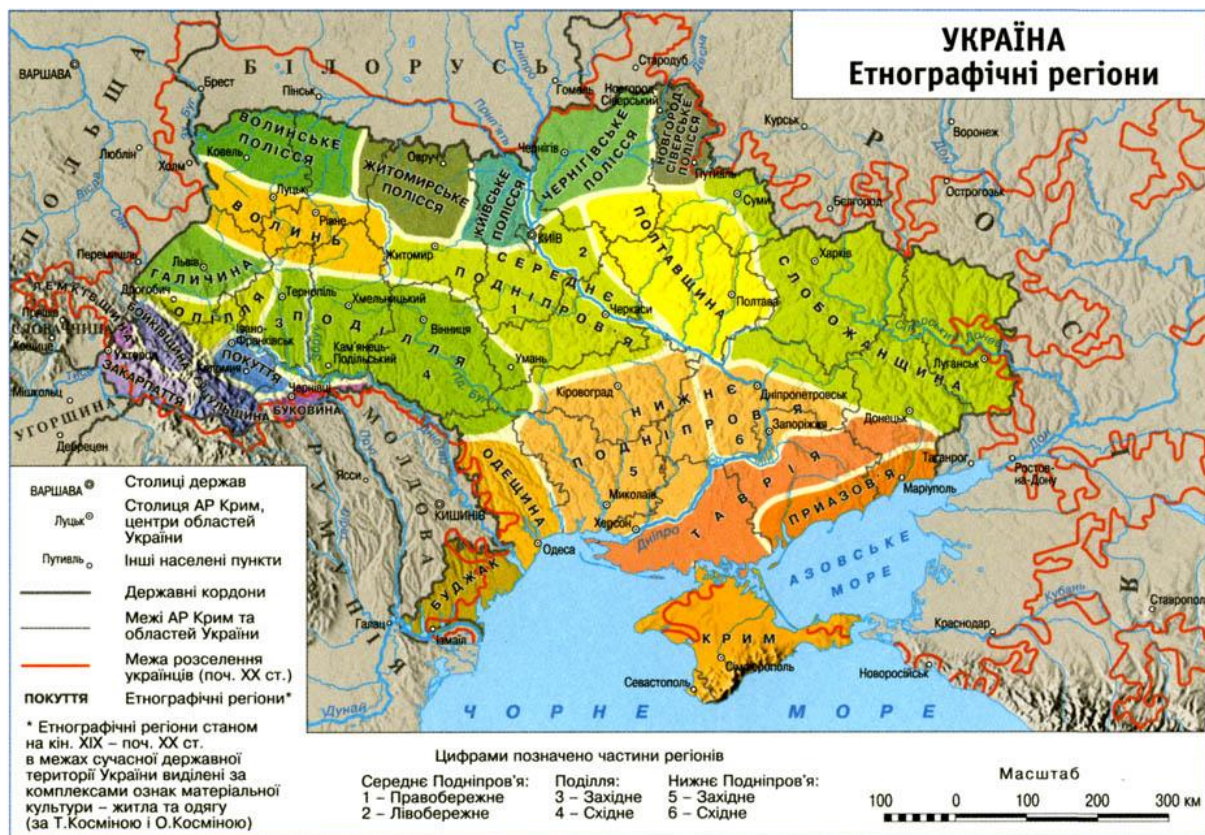
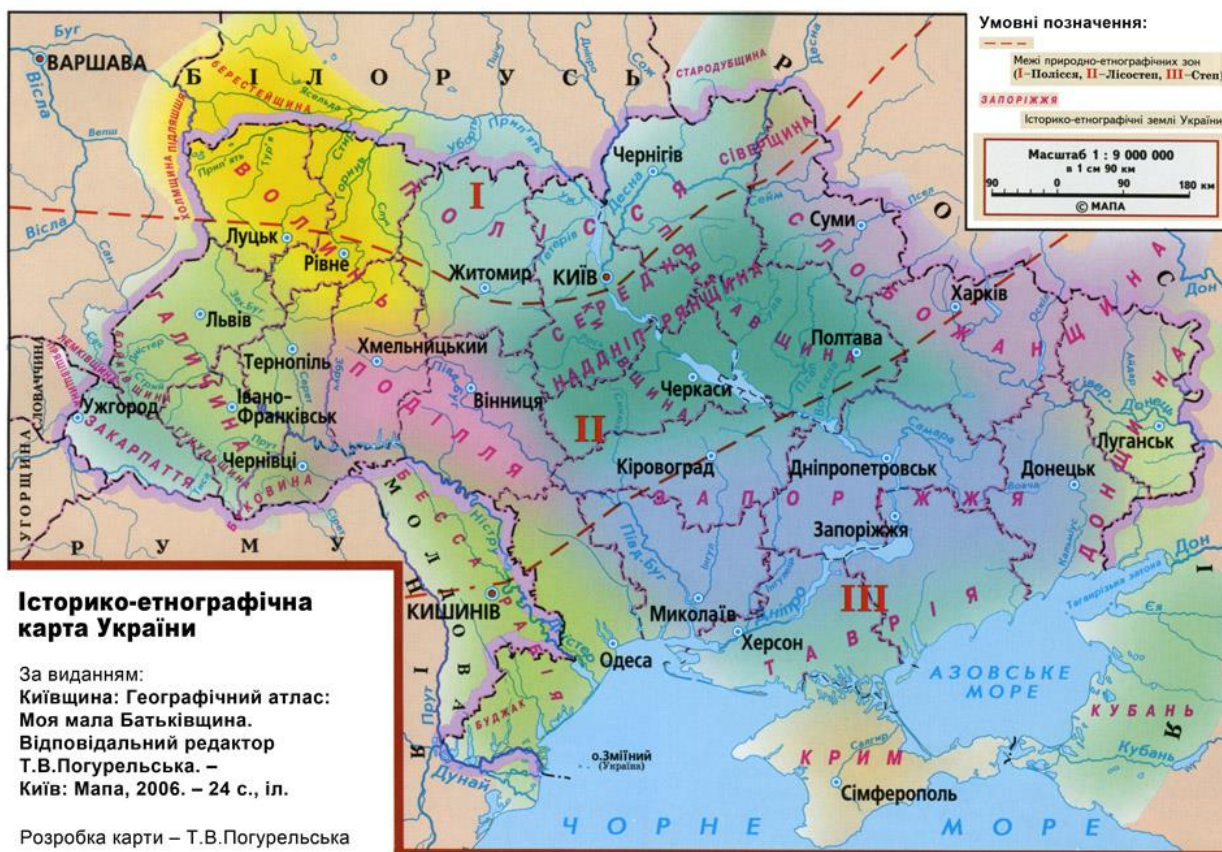

Українські етнічні та етнографічні землі

1:3 000 000

За виданням: Україна й українці: Галичина, Буковина: Історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші). – Київ: УЦНК "Музей Івана Гончара", ПФ "Оранта", 2007. – 314 с.

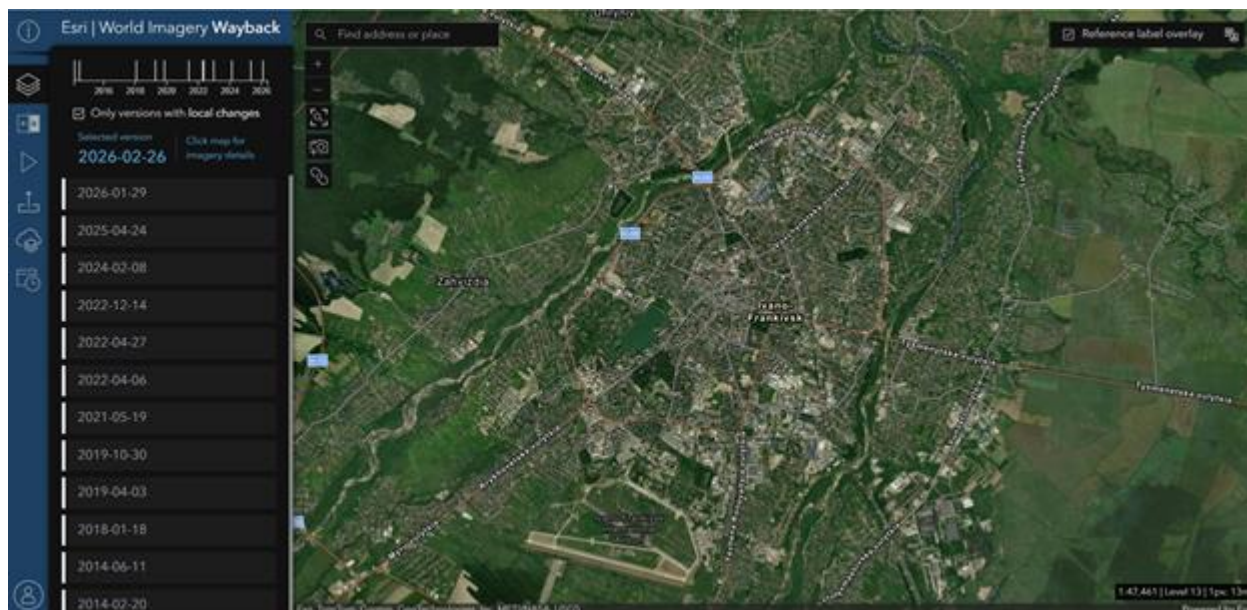

Джерело: <https://etnoui.info/raionuvannja/>

Додаток Ц**Географічні карти України**

Джерело: <https://geomap.land.kiev.ua/>

Супутникові знімки

Джерело: <https://livingatlas.arcgis.com/wayback/#mapCenter=24.71997%2C48.91830%2C13&mode=explore&active=64001>

Додаток Ш

План-конспект уроку з варіативного предмету «Історія Прикарпаття» в 9 класі. Тема: «Культурне відродження на території Прикарпаття».

План-конспект уроку з варіативного предмету «Історія Прикарпаття»

Урок 13

Дата 28.05.2026

11 клас

Тема: «Культурне відродження на території Прикарпаття».

Мета:

Навчальна:

- Охарактеризувати розвиток освіти на Прикарпатті після приходу австрійської влади; / *інформаційна, культурологічна*
- Простежити розвиток науки на Прикарпатті на початку XIX ст.; / *інформаційна, хронологічна, культурологічна*
- Розглянути літературну творчість та проаналізувати вклад поетів та письменників у національний розвиток Прикарпаття; / *інформаційна, культурологічна*
- Розглянути та висвітлити розвиток образотворчої та архітектурної сфери у період XIX ст.; / *інформаційна, хронологічна, культурологічна*
- Охарактеризувати внесок ключових постатей культурного життя Прикарпаття (І. Озаркевич, М. Верещинський, Д. Січинський, К. Устиянович, О. Бахматюк, Ю. Шкрібляк) у розвиток національної культури; / *інформаційна, культурологічна, аксіологічна*
- Розглянути архітектурну спадщину Прикарпаття; / *просторова, інформаційна, культурологічна*

Розвивальна:

- Розвивати міжпредметні зв'язки історії з мистецтвознавством, літературою та географією (локалізація культурних осередків Прикарпаття на карті, визначення центрів мистецького життя — Івано-Франківськ, Коломия, Снятин, Косів; аналіз впливу умов регіону на розвиток архітектури, народних промислів та мистецтва; використання ілюстративного матеріалу пам'яток архітектури та мистецтва); / *просторова, логічна*
- Формувати хронологічну компетентність (визначення послідовності культурних процесів на Прикарпатті у XIX ст., співвіднесення подій культурного розвитку з історичними періодами); / *хронологічна, логічна, інформаційна*

- Розвивати просторову компетентність (робота з картами та схемами культурного розвитку Прикарпаття, позначення місць діяльності митців, театрів, мистецьких осередків і пам'яток архітектури;); / *просторова, логічна*
- Сприяти розвитку логічної компетентності (аналіз причинно-наслідкових зв'язків культурного відродження; виконання проблемних завдань, зокрема «чому ХІХ ст. стало періодом культурного піднесення Прикарпаття?»; порівняння розвитку різних видів мистецтва; узагальнення ролі окремих діячів у культурному процесі;); / *логічна, інформаційна*
- Формувати культурологічну компетентність (аналіз особливостей розвитку архітектури, монументального мистецтва, музики, театру та образотворчого мистецтва Прикарпаття); / *культурологічна*
- Розвивати аксіологічну компетентність (усвідомлення ролі мистецьких постатей як носіїв духовних і культурних цінностей; формування ставлення до культурної спадщини як до національного надбання).
- Розвивати мовленнєву компетентність (формування вміння усно й письмово описувати культурні явища, складати міні-розповіді про митців, створювати газетні замітки, презентувати результати групової роботи).
- Формувати комунікативну компетентність (робота в групах, парах, участь у дискусіях).
- Розвивати інформаційну компетентність (робота з ілюстраціями, схемами, майн-картами, та пошуковою інформацією); / *інформаційна, логічна*
- Закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (презентація доповідей); / *логічна, інформаційна, хронологічна, просторова*
- Розвивати вміння характеризувати історичні постаті (постать І. Озаркевича, М. Верещинського, Д. Січинського, К. Устияновича, О. Бахматюка, Ю. Шкрібляка і тд.); / *аксіологічна*
- Розвивати в учнів уміння аналізувати історичний матеріал, виділяти головне й другорядне, робити висновки (на основі пошуково-дослідних завдань); / *інформаційно-логічна*
- Розвивати навички тайм менеджменту (на основі виконання завдання в окреслених часових рамках); / *логічна*

Виховна:

- Виховувати громадянську свідомість та національну самосвідомість через ознайомлення з діяльністю освітян, письменників, композиторів і митців Прикарпаття, які сприяли збереженню української культури та національної ідентичності в умовах австрійського панування; */громадянська, аксіологічна*
- Формувати усвідомлення цінності культурної єдності українського народу та повагу до культурної спадщини рідного краю через вивчення досягнень діячів культури Прикарпаття XIX ст.; */громадянська, аксіологічна, культурологічна*
- Сприяти усвідомленню значення освіти, науки, літератури, театру та мистецтва для розвитку суспільства на основі аналізу культурних процесів Прикарпаття XIX ст.; */громадянська, аксіологічна*
- Формувати шанобливе ставлення до історико-культурних пам'яток та відповідальність за їх збереження через вивчення архітектурної і монументальної спадщини краю; */громадянська, культурологічна*
- Виховувати повагу до творчої праці діячів культури на прикладі діяльності І. Озаркевича, Д. Січинського, К. Устияновича, О. Бахматюка, Ю. Шкрібляка та інших представників культурного відродження Прикарпаття; */аксіологічна, культурологічна*
- Сприяти усвідомленню ролі особистості в історії та культурному розвитку суспільства через аналіз внеску окремих діячів у культурне відродження Прикарпаття; */ аксіологічна, громадянська*
- Виховувати поважливе ставлення до культурної діяльності діячів культури у збереженні української ідентичності; */громадянська, аксіологічна*
- Виховувати толерантність, повагу до думки інших, уміння аргументовано висловлювати власну позицію та працювати в колективі під час виконання групових завдань і презентації результатів досліджень; */комунікативна, соціальна*
- Сприяти розвитку комунікативних і командних навичок, уміння презентувати результати групової діяльності під час захисту доповідей, роботи з картою та представлення висновків дослідження. */комунікативна, соціальна, інформаційна*

⇒ **Тип уроку:** засвоєння нових знань

⇒ **Обладнання:** карти, роздатковий матеріал, візуальний матеріал, цифрові ресурси

⇒ **Основні постаті:** М. Шашкевич; І. Вагилевич; Я. Головацький, Н. Кобринська; М. Павлик Т. Окуневський, . І. Озаркевич, М. Верещинський, Д. Січинський, К. Устиянович, О. Бахматюк, Ю. Шкрібляк та ін.

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
1 хв	I. Організаційний	Привітання з учнями, перевірка присутніх, організація учнів до роботи на уроці. 		
6 хв	II. Перевірка домашнього завдання	Демонстрація зображень: М. Павлик О. Терлецький 	<u>Дошка</u> «У жовтні 1890 р. біля 30 делегатів, серед яких прикарпатці М. Павлик, О. Терлецький, В. Охрімович та Т. Окуневський, створили першу українську політичну партію загальноєвропейського зразка». <u>Запитання до уривка:</u> ⇒ Про яку політичну партію йдеться в уривку? ⇒ Назвіть рік її створення. ⇒ Яке значення мало утворення цієї партії для українського національного руху? <u>Усна відповідь</u> Охарактеризуйте одним реченням історичних діячів залежно від їхньої ролі у суспільно-	<i>інформаційна, логічна, хронологічна</i> <i>інформаційна, логічна, хронологічна</i> <i>інформаційна, логічна</i>

		В. Охрімович Т. Окуневський	політичному житті Прикарпаття XIX ст.: ⇒ М. Шашкевич; І. Вагилевич; Я. Головацький ⇒ Н. Кобринська; М. Павлик Т. Окуневський <u>Карта:</u> ⇒ У якому місті Прикарпаття було створено міську Руську раду під час революції 1848–1849 рр.? ⇒ У яких містах краю діяли окружні Руські ради? ⇒ Де було засновано товариство «Просвіта» у 1877 р.? ⇒ У якому населеному пункті відбулося перше в Галичині селянське віче? ⇒ Які міста стали осередками радикального руху наприкінці XIX ст.? 	<i>просторова, хронологічна, інформаційна, логічна</i>
3 хв	III. Мотиваційний		<u>«Мікрофон».</u> ⇒ «Чи можуть митці, письменники, композитори та освітяни впливати на долю народу не менше, ніж політичні діячі?»	<i>аксіологічна</i>

2 хв	IV. Актуалізаційний етап		⇒ Яку епоху ми вивчаємо? ⇒ Які характерні риси цієї епохи?	хронологічна, просторова, інформаційна, логічна						
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	Учні поділена на групи по 4-5 учасників. Протягом уроку учні виконують інформаційну-дослідницьку роботу. Приклад схеми: Розвиток освіти Дошкілля Захоронки Народні школи Црквно-парафіяльні (однокласні) Тривіальні (трикласні) Головні, взірцеві, нормальні (чотирикласні) Додатковий ресурс для пошуку інформації: https://lib.if.ua/dbase/persons.php?action=sort&q=12&by=nomination Групи літературознавців, майстрів музики та живописців	Проблемне запитання: «Чи може одна особистість змінити культурне життя цілого краю?». Група 1. Освітняни Складіть схему «Система освіти Прикарпаття XIX ст. « (початкова – середня – духовна освіта).. Охарактеризуйте, які зміни відбулися після австрійських реформ. Група 2. Науковці ⇒ Визначіть основні напрями розвитку науки на Прикарпатті у XIX ст.; ⇒ Заповніть таблицю «Розвиток науки», указуючи галузь науки, постать ученого та його внесок; <table><tr><td>Галузь науки</td><td>Автор</td><td>Наукові досягнення</td></tr><tr><td></td><td></td><td></td></tr></table> Група 3. Літературознавці	Галузь науки	Автор	Наукові досягнення				комунікаційна логічна інформаційна просторова хронологічна культурологічна комунікаційна логічна інформаційна просторова хронологічна культурологічна
Галузь науки	Автор	Наукові досягнення								

під час виконання завдань можуть використовувати наступні карти:

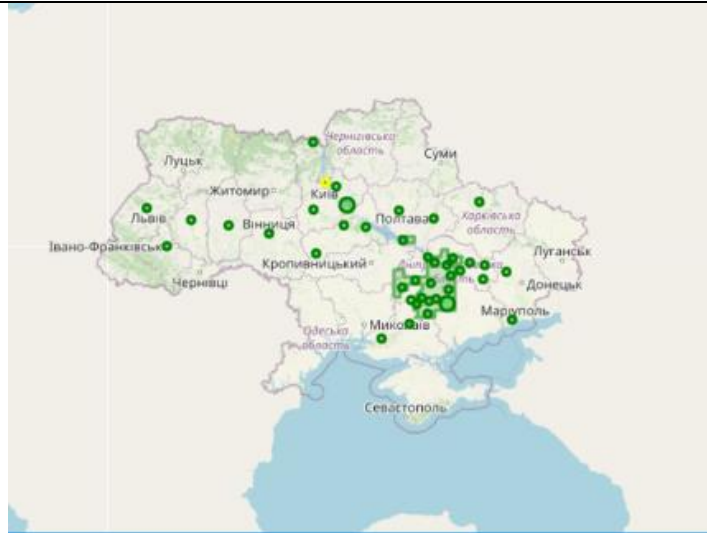

Цифровий ресурс OldMaps

- коротко охарактеризуйте діяльність кожної постаті (1–2 речення);
- визначіть, який внесок вони зробили у розвиток літератури або театру;
- самостійно доберіть додаткові постаті, яких немає в схемі, використовуючи підручник або роздавальний матеріал;

комунікаційна
логічна
інформаційна
просторова
хронологічна
культуроологічна

<https://oldmaps.com.ua/>

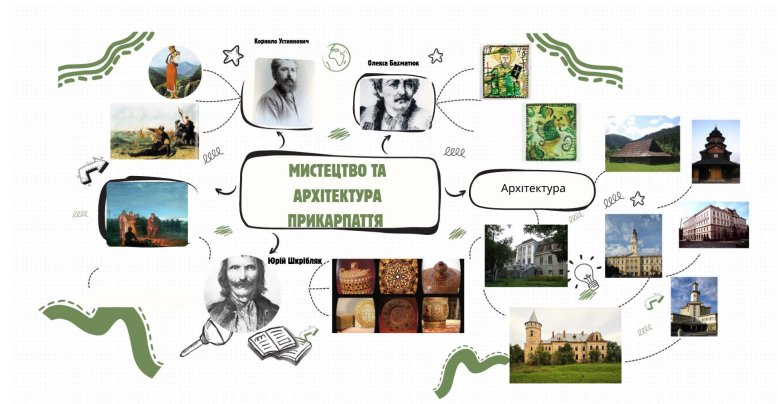
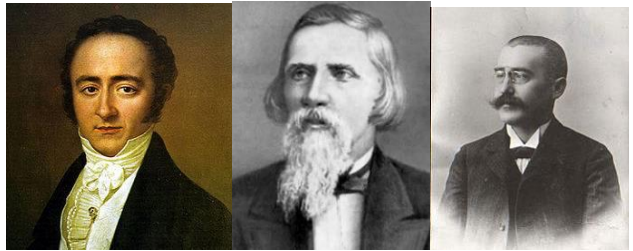

Група 3. «Майстри музики»

Підготуйте міні-виступ про одного з композиторів:

- ⇒ Франц Ксавер Моцарт
- ⇒ Петро Ніщинський
- ⇒ Денис Січинський
- ⇒ Визначте, який вплив вони мали на розвиток музичної культури краю.

комунікаційна
логічна
інформаційна
просторова
хронологічна
культурологічна

Інтерактивні карти з якими може працювати група архітекторів в ході виконання завдання:

Група 4. «Митці та живописці»

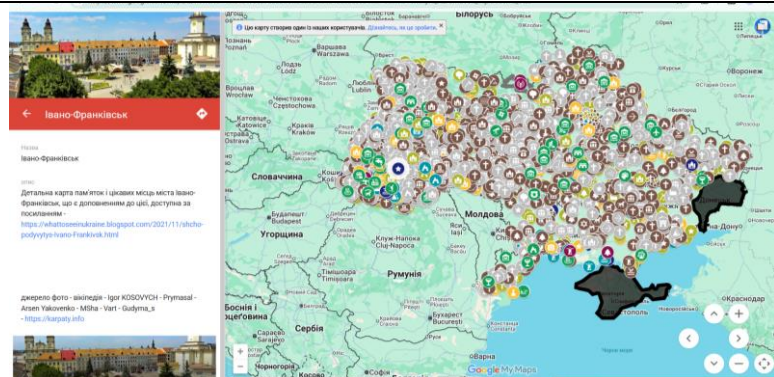
⇒ Проаналізуйте матеріал та складають коротку замітку до краєзнавчої газети, у якій охарактеризуйте творчість митців та дайте оцінку щодо їхнього внеску в розвиток культурної спадщини Прикарпаття.

комунікаційна
логічна
інформаційна
просторова
хронологічна
культуроологічна

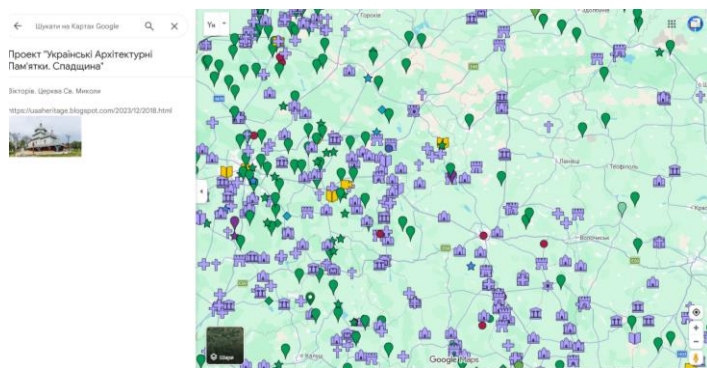
Група 5. «Архітектори»

⇒ Знайдіть на карті місця розташування цих

комунікаційна

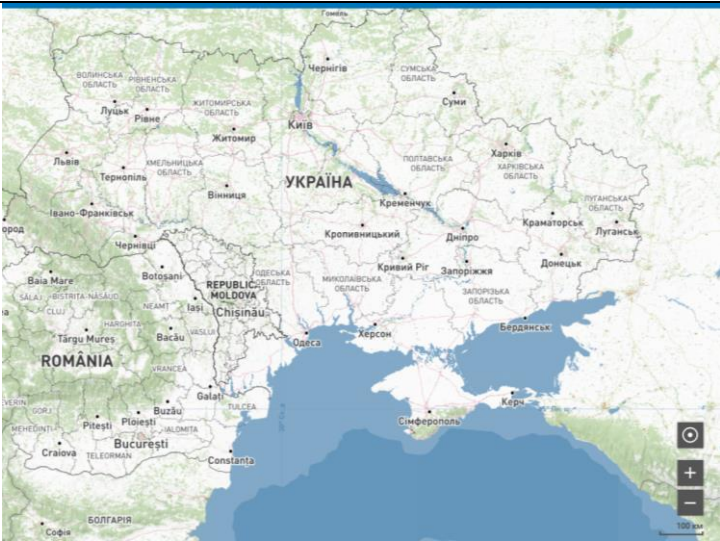
https://www.google.com/maps/d/viewer?ll=48.71127693363868%2C29.163433550000025&z=5&mid=1nlskjs8_rQPSMdYVo_EajzD9BvmL_1Q2

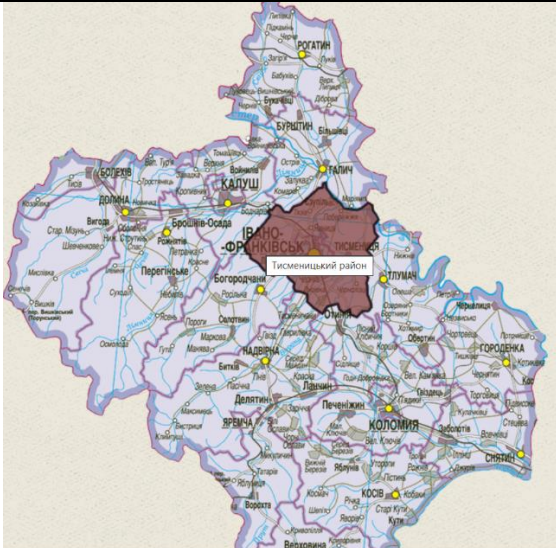

https://www.google.com/maps/@49.595691,26.5595523,6.22z/data=!4m2!6m1!1s1QQIDKZr_KSMC-3_bYWT8gr5-Qaw?entry=ttu&g_ep=EgoyMDI2MDUzMS4wIKXMDSOASAFQAaw%3D%3D

- пам'яток.
- ⇒ Розробіть паспорт однієї з пам'яток на вибір
 - ⇒ Зробіть висновок, у яких містах або районах Прикарпаття найбільше культурних пам'яток.

*логічна
інформаційна
просторова
хронологічна
культуроологічна*

10 хв	VI. Систематизація знань	 https://maps.visicom.ua/c/25.92773,47.58023,6?lang=uk	<u>Картографічне завдання (для всіх груп)</u> Один учень з кожної групи презентує виконане завдання у межах 3-хвилин. У ході виконання завдання, а також під час презентації за допомогою карти учні повинні: Знайти та показати місця, пов'язані з діяльністю освітян, науковців, літераторів, композиторів, митців та архітекторів; - Показати на карті основні культурні центри XIX ст. (Івано-Франківськ, Коломия, Снятин, Косів та ін.); - Позначити об'єкти, пов'язані з постатями або пам'ятками з їхнього завдання; - Надати висновок у яких містах або районах Прикарпаття зосереджено найбільше культурних об'єктів і чому саме там сформувалися культурні осередки.	комунікаційна логічна інформаційна просторова хронологічна культурологічна, мовленнєва
3 хв	VII. Висновки	Отже, культурне відродження на Прикарпатті у XIX ст. стало важливим етапом формування національної самосвідомості та розвитку духовного життя краю. - У цей період активно розвивалися освіта, наука, література, театральне, музичне, образотворче та архітектурне мистецтво, що сприяло становленню культурних осередків і появі визначних постатей. - Діяльність митців і просвітників посилила інтерес до української культури, сприяла збереженню національних традицій та їх популяризації. - Загалом XIX століття стало часом культурного піднесення Прикарпаття, яке мало вагоме значення		інформаційна

		для подальшого розвитку української культури.		
3 хв	VIII. Домашнє завдання	 https://freemap.com.ua	<u>Карта: (обов'язкове завдання:))</u> ○ З допомогою інтерактивної карти позначити центри культурного життя (Івано-Франківськ, Коломия, Снятин, Косів тощо); ○ позначити місця, пов'язані з пам'ятками архітектури та мистецтва; ○ використати умовні позначки: театр - музика - архітектура - образотворче мистецтво - монументальні пам'ятки <u>Творче завдання (міні-дослідження)</u> ⇒ Підготувати коротке повідомлення (на вибір) у вигляді постеру, або відео reels: ○ «Роль І. Озаркевича та М/ Верещинського у розвитку театру на Прикарпатті» ○ «Денис Січинський і розвиток музичної культури краю» ○ «Особливості творчості О. Бахматюка та Ю. Шкрібляка».	<i>цифрова просторова логічна інформаційна</i> <i>цифрова просторова логічна інформаційна</i>

Додаток Ш.1

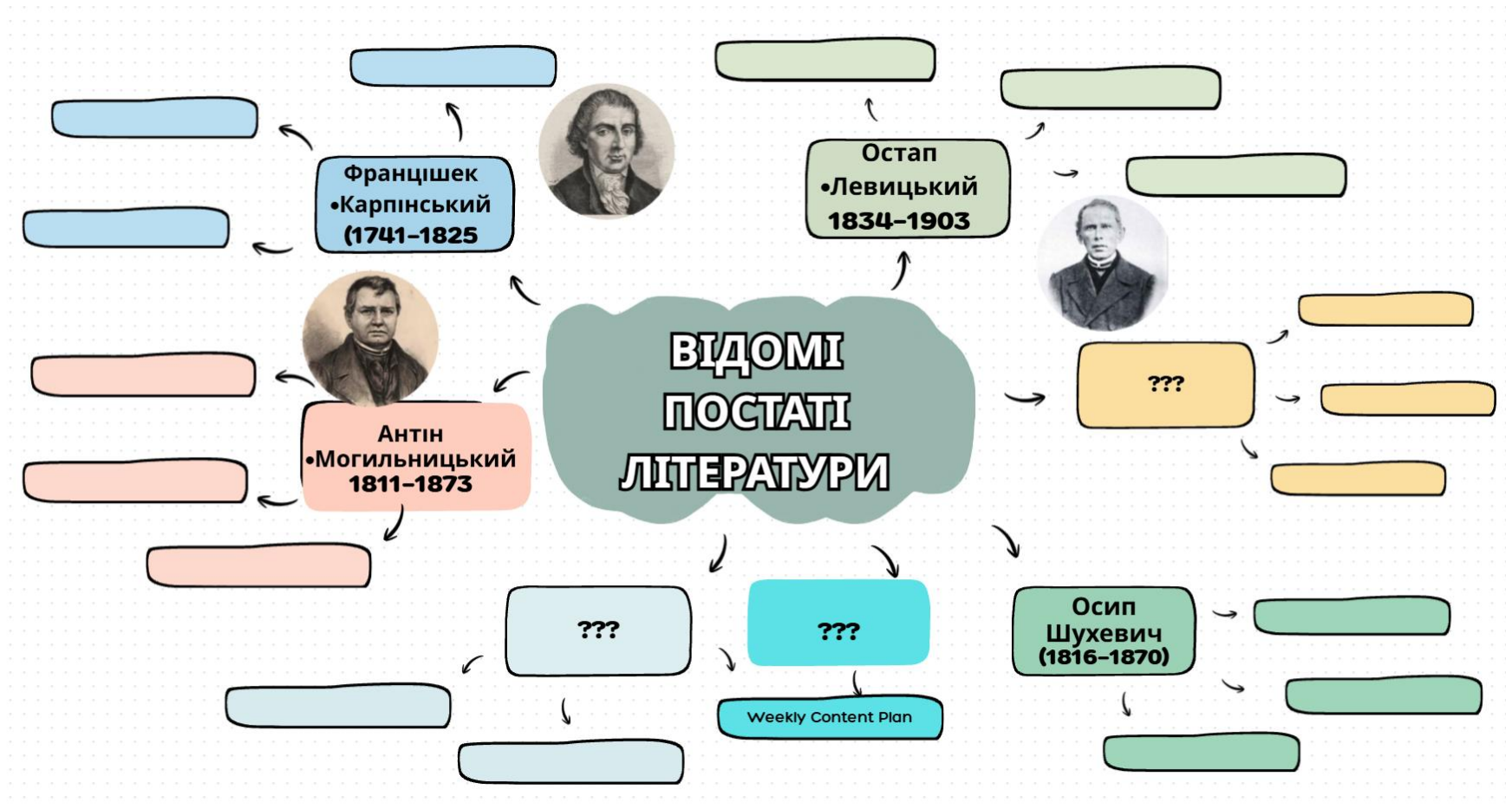
Карта: «Культура України першої половини XIX ст.»

Карта: «Культура України першої половини XIX ст.»

Роздатковий матеріал. Майн-карта

Додаток Ш.4

